

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АЕРОКОСМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
М. Є. ЖУКОВСЬКОГО «ХАРКІВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

*читай,
аналізуй,
спостерігай,
опановуй,
підкорюй,
імпровізуй,
самовдосконалюйся !*

науково-виробничий журнал

№ 3 (39), 2020

Харків 2020

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

№ 3 (39) 2020

Науково-виробничий журнал

засновано у 2010 році

Співзасновники: Східноукраїнський національний університет імені В. Даля; Національний аерокосмічний університет імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Журнал зареєстровано в Міністерстві юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 23547-13387 ПР

від 31.08.2018 р.

ISSN 2221-8440 (Print)

ISSN 2663-2896 (Online)

TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORMS

№ 3 (39) 2020

The scientific and production journal was founded in 2010

Founders: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University; National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»
Registered by the Ministry of Justice of Ukraine

Registration Certificate

KB № 23547-13387 ПР

dated 31.08.2018

ISSN 2221-8440 (Print)

ISSN 2663-2896 (Online)

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р.

Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :

Index Copernicus International (*Польща*);

Ulrich's Periodicals Directory (*США*);

Research of Bible (*Японія*); РІНЦ (*Росія*);

Scientific Indexing Services (*США–Австралія*);

Google Scholar; CrossRef; WorldCat;

Eurasian Scientific Journal Index;

Open Academic Journal Index;

International Innovative Journal Impact Factor.

Головний редактор:

Т. В. Калінеску, д-р екон. наук, проф.,

заслужений діяч науки і техніки України, Scopus ID 57201301529

Відповідальний редактор:

Г. С. Ліхоносова, д-р екон. наук, доц., Scopus ID 57201290872

Редакційна колегія:

Л. А. Костирко, д-р екон. наук, проф. (*заступник головного редактора*); С. К. Рамазанов, д-р екон. наук, д-р техн. наук, проф. (*голова редакційної колегії*); М. Г. Безпарточний, д-р екон. наук, доц.; І. Р. Бузько, д-р екон. наук, проф.; В. В. Дружиніна, д-р екон. наук, проф.; Ю. Ю. Д'яченко, д-р екон. наук, проф.; І. В. Заблудська, д-р екон. наук, проф.; О. В. Панухник, д-р екон. наук, проф.; Е. Гамс, Ph.D. in Economic, проф. (*Естонія*); В. Драшкович, Ph.D. in Economic, проф. (*Чорногорія*); Ю. Закжевський, Ph.D. in Economic (*Польща*); Н. М. Іманов, д-р екон. наук, проф. (*Азербайджан*); М. Т. Койчуєва, д-р екон. наук, проф. (*Киргизстан*); В. Г. Папава, д-р екон. наук, проф. (*Грузія*); П. Димова Пеева, д-р наук, проф. (*Болгарія*); А. Ф. Расулев, д-р екон. наук, проф. (*Узбекистан*); М. У. Рахімбердінова, Ph.D. in Economic (*Казахстан*); Б. Сегаль, Ph.D. in Economic, проф. (*Угорщина*); Л. Стемплевська, Ph.D. in Economic (*Польща*); А. Стратан, д-р екон. наук, проф. (*Молдова*); Сузі Сухендра, Ph.D. in Economic (*Індонезія*); У. С. Хикматов, д-р екон. наук, проф. (*Таджикістан*); Н. Цогані, Ph.D. in Economic (*Греція*).

Відповідальний за випуск: Д'яченко Ю. Ю., д-р екон. наук, проф. (*Україна*).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet:

Вченою радою Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (протокол № 2 від 23 вересня 2020 р.).

Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 2 від 10 вересня 2020 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

© Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2020

© National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», 2020

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons із зазначенням авторства — Некомерційна 4.0 Міжнародна.

Номер пропонує
БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Калінеску Т. В.

Початок нового навчального року, продовження пандемії коронавірусу та інші очікування... 5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ

• **Економіка**

Кузум М., Doronina M., Doronin A.

Prerequisites for updating the methodology of economics _____ 6

Панухник О. В., Голич Н. В.

Використання адаптивного моделювання стратегій розвитку підприємств малого бізнесу в умовах децентралізації _____ 17

Самоховец М. П., Гречишкіна Е. А.

Евразийский экономический союз: развитие внешней торговли государств-членов с третьими странами _____ 29

Татар М. С.

Ідентифікація та класифікація глобальних викликів _____ 36

• **Фінанси, банківська справа та страхування**

Киевич А. В.

Уникальность и причины современного структурно-финансового кризиса _____ 45

• **Облік і оподаткування**

Калінеску Т. В., Голка К. В.

Обліково-аналітичне забезпечення експортно-імпортних операцій підприємств _____ 51

Ліхоносова Г. С., Бондаренко В. Г.

Забезпечення результативності обліку та аудиту системи управління витратами підприємств аерокосмічної галузі _____ 58

• **Менеджмент**

Бурлуцька С. В., Бурлуцький С. В.

Системний підхід до управління проектами _____ 65

Мустафаев А. А.

Ключевые аспекты стратегирования АПК Северного региона: особенности, тенденции и перспективы _____ 74

Шиселов М. А.

Состояние и перспективы развития лесного комплекса Республики Коми _____ 81

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Порядок включення наукового видання до бази даних Scopus _____ 92

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури _____ 94

ПЕРЕЛІК РЕЦЕНЗЕНТІВ ПОТОЧНОГО ВИПУСКУ ЖУРНАЛУ

Вимоги щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу «ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Sentence of number
BLOG SHEFF-EDITOR

Calinescu Tetyana

Beginning of educational new year, continuation the pandemic of coronavirus and other expectations... 5

TOPICAL SUBJECTS

• *Economy*

Kyzym M., Doronina M., Doronin A.

Prerequisites for updating the methodology of economics _____ 6

Panukhnyk O., Holych N.

Strategies for development of small business enterprises in the conditions of decentralization ____ 17

Samakhavets M., Hrechyshkina O.

Eurasian economic union: foreign trade development of the member states with third countries __ 29

Tatar M.

Identification and classification of global challenges _____ 36

• *Finance, Banking and Insurance*

Kievich A.

Uniqueness and causes of the modern structural and financial crisis _____ 45

• *Accounting and taxation*

Calinescu T., Holka K.

Registration-analytical providing of export-import operations of enterprises _____ 51

Likhonosova G., Bondarenko V.

Ensuring the effectiveness of accounting and auditing of cost management system
at the enterprises of the aerospace industry _____ 58

• *Management*

Burlutska Sv., Burlitskiy S.

A systematic approach to project management _____ 65

Mustafayev A.

Key aspects of agribusiness strategy in the Northern region: features, trends and prospects _____ 74

Shishelov M.

State and prospects for development of the forest complex of the Republic of Komi _____ 81

NEWS SCIENCE AND PRACTICE

Procedure for inclusion of scientific publication in the Scopus database _____ 92

EDITORIAL BOARD RECOMMENDS

New edition of economic literature _____ 94

THE LIST OF REVIEWERS OF THE JOURNAL'S CURRENT ISSUE

REQUIREMENTS the content and the articles to scientific production journal
"TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORM"

Початок нового навчального року, продовження пандемії коронавірусу та інші очікування...

Безумовно, пандемія коронавірусу внесла свої корективи не тільки у вступну компанію, але і у терміни початку нового навчального року. Вже зараз ясно, що ми відходимо від класичного старту навчального року з 1 вересня, котрий відтермінується комусь з абітурієнтів на 7 вересня, комусь на 15 вересня, а комусь і зовсім на жовтень 2020. Наскільки доречно розпорошувати навчальний рік чи краще розпочати його у дистанційному режимі – покаже час. Проте висновки щодо негативу та неготовності нашої освіти на будь-якому рівні (в т.ч. початкової та середньої школи) до дистанційного навчання ми всі відчували вже і на собі. Добре, хоча б початкова та середня школа може розпочатися своєчасно, у реальному режимі часу та у своїх класах за партами.

Проте це не останні очікування, які будемо мати у новому навчальному році. По-перше, змінилися розцінки щодо надання освіти у вишах за різними спеціальностями і переважно спостерігається головна тенденція щодо їх зростання, особливо у тих регіонах, де рівень середньої заробітної плати був до пандемії вищий, попри незмінні ціни та умови прийняття до вишів (без ЗНО) за кордоном! Виникає питання, а чи доцільно робити такі реформи в умовах продовжуваного карантину, коли падіння ВВП (валового внутрішнього продукту) у першому півріччі складає 6% (за офіційними даними, а не за офіційними до 14%), більшість підприємств та суб'єктів господарювання і зовсім припинило своє існування, коли у тих же пропорціях зростає безробіття населення та його збідніння?! А звідси витікає і друге дійство, яке має бути застосоване до ставок викладачів вишів та розмірів їх зарплат. Деякі з цих новин вже не один рік кружляють і застосовуються до розміру ставок (переводиться максимально їх залежність до розміру контингенту студентів, не беручи до уваги ніякі наукові досягнення, кількість публікацій і іншої організаційно-методичної роботи, яке не може не проводитися у вишах), а деякі, тільки будуть намагатися вводити та вирівнювати зарплати та оклади усім категоріям викладачів (не залежно від їх професійного стажу, наукового ступеня, звання і т.п.) та, попри усю безглуздість, теж має переводитись в залежність від контингенту, у тому числі набраних контрактованих студентів. Вже зараз можна передбачити, як такий «професійний» підхід відіб'ється на знаннях й освіті студентів, бо спостерігається вже не один рік відтік кваліфікованих та кадрів зі ступенем із сфери вищої освіти у бізнес, роботу за іншим профілем або на заробітки закордон. А там - як повезе! Поки що робота наших професіоналів зі ступенем, викладачів вишів цінується і у Білорусі, і у Казахстані, і у Польщі (куди наразі спрямовується найбільший потік абітурієнтів з України, бо умови вступу до вишів та навчання задовольняють вимоги середньостатистичного абітурієнта з України), та у інші. Можна спрогнозувати і інші зміни, які очікують більшість периферійних вишів і непрофільних випускних кафедр у технічних університетах. Вже зараз проглядається монополія і підпорядкування більшості вишів іншим провідним столичним університетам, навіть, не першим за рейтингом в Україні.

Та попри всі очікувані перспективи ми вже знаходимось на порозі нового навчального року. Тож бажано усім здоров'я берегти себе і свої родини від захворювань на коронавірус, благополуччя фінансового і морального, натхнення, ентузіазму і оптимізму, сили духу і впевненості у тому, що попри все ми залишимося тими професіоналами, котрі несуть добре, розумне і вічне... То ж пишаємось тими надбаннями, що має ще наша українська освіта, беззаперченими будівниками якої є ми з вами!

З Днем працівника освіти і успіхів у новому навчальному році.

Головний редактор науково-виробничого
журналу «Часопис економічних реформ»

Т. В. Калінеску

УДК 005:001.8

JEL Classification: B40; O30

Kyzym M.¹, Doronina M.², Doronin A.³

PREREQUISITES FOR UPDATING THE METHODOLOGY OF ECONOMICS

DOI: 10.32620/cher.2020.3.01

Formulation of the problem. The systemic crisis of society and its economic component has shown the need to revise the methodology of economics. *The purpose of the article* is to generalize the prerequisites for the formation and development of methodological support for removing the critical situation of domestic economics and practice. *The methodological basis of the study* is based on the ideas of prominent scientists and practitioners, methods of dialectics, system-synergetic and interdisciplinary approaches to the analysis of the methodology of economics. *The main hypothesis* of the study was the assumption that the clarification of the functions and elemental composition of the methodology of economics will provide constructive discussions on its development and adaptation to domestic conditions. *Presenting main material.* The loss of control over the system of economics and practice requires a revision of technologies for their study based on methodological pluralism, focused on identifying opportunities for transformation of the economy focused on production of goods in the economy of expanded reproduction of potential human capacity to respond to unconventional situations. *The originality and practical significance of the study* lies in identifying the limitations and contradictions of the proposed ways to update individual scientific paradigms and their systems in the format of a metaparadigm, providing a systematic justification of the theoretical foundations of the methodology of economics and practice by defining the essence of , specifically. The offered list of functions and elemental structure of methodology of economic science creates an initial basis of their discussion and specification in discussions and educational processes. *Conclusions and prospects of further researches.* The effectiveness of the methodology of economics depends on the constructive dialogue of stakeholders in its renewal. The initial stage of the dialogue should be to agree on the interpretation of its functions and content. Prospects for further research are related to the development of reforms, building their logical matrix, which will contribute to the reform of society in general and its economic subsystem in particular.

Key words:

systemic crisis of society, economic basis, contradictions in the renewal of paradigms, functions and elements of economic methodology.

ПЕРЕДУМОВИ ОНОВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Постановка проблеми. Системна криза суспільства і його економічної складової засвідчили необхідність перегляду методології економічної науки. *Метою статті є* узагальнення передумов формування і розвитку методологічного забезпечення виведення з критичної ситуації вітчизняної

¹ **Кизим Микола Олександрович**, д-р екон. наук, професор, директор, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку Національної Академії наук України, м. Харків, Україна.

Kyzym Mykola, Doctor of Economic Science, Professor, Director of the Research Center for Industrial Development Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine.

e-mail: ndc_ipr@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-8948-2656

² **Дороніна Майя Степанівна**, д-р екон. наук, професор, старший науковий співробітник, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку Національної Академії наук України, м. Харків, Україна.

Doronina Maya, Doctor of Economic Science, Professor, Senior Research Fellow, Research Center for Industrial Development Problems, National Academy of Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine.

e-mail: doroninamas@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8074-375X

³ **Доронін Андрій Віталійович**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна

Doronin Andrew, Doctor of Economic Science, Professor, Head of Management Department, National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", Kharkiv, Ukraine.

e-mail: andrej.doronin@khai.edu

ORCID ID: 0000-0003-2257-4278

економічної науки і практики. *Методологічна основа дослідження* створена з ідей видатних вчених і практиків, методів діалектики, системно-синергетичного і міждисциплінарного підходів до аналізу методології економічної науки. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення, що уточнення функцій і елементного складу методології економічної науки забезпечить конструктивні дискусії щодо її розвитку і адаптації до вітчизняних умов. *Виклад основного матеріалу.* Втрата контрольованості системи економічної науки і практики вимагає перегляду технологій їх дослідження на основі методологічного плюралізму, зорієнтованого на визначення можливостей трансформації економіки, зосередженої на виробництві товарів, в економіку розширеного відтворення потенціальних здібностей людини реагувати на збільшення нетрадиційних ситуацій в житті. *Оригінальність та практична значимість* дослідження полягає у визначенні обмежень і суперечностей запропонованих у публікаціях шляхів оновлення окремих наукових парадигм і їх системи у форматі метапарадигми, забезпеченні системного обґрунтування теоретичних підстав дослідження методології економічної науки і практики за рахунок визначення сутності поняття «методологія» на рівні загальне, особливе, конкретне. Запропонований перелік функцій і елементного складу методології економічної науки створює вихідний базис їх обговорення і уточнення в дискусіях і навчальних процесах *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Ефективність побудови методології економічної науки залежить від конструктивності діалогу зацікавлених в її оновленні сторін. Вихідним етапом діалогу необхідно обрати узгодження тлумачення її функцій і змісту. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розвитком реформ, побудовою їх логічної матриці, яка сприятиме реформуванню суспільства в цілому і його економічної підсистеми зокрема.

Ключові слова:

системна криза суспільства, економічний базис, протиріччя в оновленні парадигм, функції і елементи економічної методології.

ПРЕДПОСЫЛКИ ОБНОВЛЕНИЯ МЕТОДОЛОГИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ

Постановка проблемы. Системный кризис общества и его экономической составляющей показали необходимость пересмотра методологии экономической науки. *Целью статьи* является обобщение предпосылок формирования и развития методологического обеспечения вывода из критической ситуации отечественной экономической науки и практики. *Методологическая основа исследования* создана из идей выдающихся ученых и практиков, методов диалектики, системно-синергетического и междисциплинарного подходов к анализу методологии экономической науки. *Основной гипотезой исследования* стало предположение, что уточнение функций и элементного состава методологии экономической науки обеспечит конструктивные дискуссии по ее развитию и адаптации к отечественным условиям. *Изложение основного материала.* Потеря контролируемости системы экономической науки и практики требует пересмотра технологий их исследования на основе методологического плюрализма, ориентированного на определение возможностей трансформации экономики, сосредоточенной на производстве товаров, в экономику расширенного воспроизводства потенциальных способностей человека реагировать на увеличение нетрадиционных ситуаций в жизни. *Оригинальность и практическая значимость исследования* заключается в определении ограничений и противоречий предложенных в публикациях путей обновления отдельных научных парадигм и их системы в формате метапарадигмы, обеспечении системного обоснования теоретических оснований исследования методологии экономической науки и практики за счет определения сущности понятия «методология» на уровне общее, особенное, конкретное. Предложенный перечень функций и элементного состава методологии экономической науки создает исходный базис их обсуждения и уточнения в дискуссиях и учебных процессах *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Эффективность построения методологии экономической науки зависит от конструктивности диалога заинтересованных в ее обновлении сторон. Исходным этапом диалога нужно выбрать согласования толкования ее функций и содержания. Перспективы дальнейших исследований связаны с развитием реформ, построением их логической матрицы, которая будет способствовать реформированию общества в целом и экономической подсистемы в частности.

Ключевые слова:

системный кризис общества, экономический базис, противоречия в обновлении парадигм, функции и элементы экономической методологии.

Problem statement. World practice shows that a country's activity is largely deter-

mined by its economic potential. In Ukraine, under current conditions, it remains a problem to

find out ways for its preservation and enhancement. To resolve the situation, representatives of science need to develop methodological support based on the latest technologies. Although the tasks of and possibilities for developing methodologies have already been described in many publications, this problem remains very urgent today. It is due to the fact that the modern world is rapidly changing. Models of society are dynamically developing. Channels of communication are being intensively updated. The depth and unpredictability of these processes have posed a challenge to economics. Its representatives often continue to research the latest processes and phenomena using outdated technologies. Ukrainian economics needs radical updating. The practical effectiveness of its recommendations, their adaptation to large-scale changes in society depend on the transformation of its methodological basis.

The aim of the article is to generalize the prerequisites for the formation and development of methodological support to resolve the critical situation with Ukrainian economic science and practice.

Analysis of recent research and publications. The source material for the article is taken from publications that present the vision of distinguished scientists and practitioners on modern problems of economics, topical problems of this science, ways for updating its methodology. The ideas of these authors need clarification, adaptation to the new conditions prevailing in Ukraine. They should be supplemented with an analysis of the state of the methodology of domestic science and possibilities for its development. Significant differences, inconsistency of the existing approaches to the methodology indicate an insufficient elaboration of the system approach to its research. The essence, content, conditions for the formation and development of the economic methodology do not have a generally accepted interpretation. The possibility and expediency of attracting achievements of sciences that are similar in the subject of study to solve its problems is not fully presented. In studying methodology, an orientation towards the unity of its two characteristics – functions and structure – is not always observed. The problem is professional and at the same time comprehensible presentation of new knowledge that contributes to its dissemination in society and assimilation by the younger generation in the education system.

The efforts of scientists working in the field of economics are traditionally aimed at

studying productive forces, production relations. Today, it should be borne in mind that their nature is changing in connection with the acquisition and practical development of new knowledge about their qualitative and quantitative state, their growing dependence on the politics and culture of society. The processes taking place in Ukraine require revising the basic techniques of economics, its subject. For this purpose, it is advisable to consider the signs of methodological crisis of social science formulated by the famous scientist S. Bulekbaev in the context of challenges of our time [1, p. 44-56].

In this respect, the following new trends have emerged in foreign economic science:

- studying the connection between scientific revolutions and world crises;
- enhancing the dynamism of the development of theoretical concepts, schools of scientific thought and areas of the science;
- searching for opportunities for cooperation between schools of scientific thought;
- intensifying research at the intersection of disciplines (behavioral economics, economic psychology, etc.)
- studying the characteristics of economic systems in countries with emerging markets;
- developing a paradigmatic analysis of the history of economics and economic thought.

Presenting main material. Doctor of Economic Sciences S. Ivakhnenkov, having studied the approaches to the methodology of science by US scientists, recommends analyzing their experience in researching business problems [2, p. 37]. However, when conducting the analysis, it makes sense to consider the warnings of the academician M. Zveryakov. He advises, firstly, to determine, as the starting point of the movement of the country's science, a specific point on the historical axis where it is located. This point will allow to select a set of sequential actions to modernize its economy. Secondly, when determining the starting point, it is advisable to abandon obsessive stereotypes [3, p. 24]. This means that foreign approaches should be perceived exclusively as a source of ideas for transforming domestic science and not as techniques that are ready to implement. Ukraine needs to diagnose its own problems in the economy and find ways to solve them with consideration for the peculiarities of the existing and emerging trends in the development of society. In this regard, we can agree with the opinion of O. Stryzhak, "The crisis in the economy of Ukraine affects all areas of its society without

exception, primarily, causing a negative impact on the sphere of production and social sphere. Under conditions of economic collapse, the solution of problems of stabilization of social and economic sphere is impossible without applying methodological tools of economics updated according to the demands of time, whose main task at present is searching for ways to exit from the protracted crisis” [4, p. 130].

This is not an easy task. Modern methodological problems of domestic economics are due to the following reasons:

- complication of obtaining new knowledge requiring the development of theoretical and practical research of cognition methods;
- lack of experience in forming methodological attitudes of research based on the rules of philosophy;
- need to systematize and streamline research methods of various schools of scientific thought;
- limited opportunities to obtain objective information about the real state of the economy;
- recognition by the majority of researchers of the need to develop and use a multilevel concept of scientific method;
- lack of a generally accepted vocabulary of scientific texts, their saturation with non-trivial terms that limit their understanding.

Further in the text, we present the vision of some distinguished scientists on topical problems of the economy and society, indicating the need to increase the attention of science to them and develop a proper scientific method.

Professor of the Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman I. Malyi in a report at an international conference identified the most pressing practical problems of economics as follows, “The development of society in the 21st century is a complex and determined system, which is characterized not only by common market laws but also by the growing influence of psychological, mental, genetic, political, and other components that condition the specifics, pace and adaptability of each national economic system to new realities” [5, p. 59-60].

At the same conference, N. Tomchuk-Ponomarenko expressed the belief that the system of market relations (price, monetary, financial, competitive ones, etc.) created in Ukraine over the last decade is only similar in form to those operating in developed market economies. They are often directly opposed or significantly distorted. The author is concerned about the paradoxes of the domestic economy, which have no

analogues in the world. One of them, for example, is that, according to world practice, a country’s spending of 25 % of GDP during one or two years inevitably leads to a national catastrophe. In Ukraine, the consumption is more than 60 % of GDP, but the catastrophe is hardly observed [6, p. 151].

A Russian academician S. Glazyev sees the economy as a particular source of problems. He believes that many of them are due to the nature of the government’s response to scientific recommendations. According to him, “Theories that question the claims of the ruling elite to their dominance in society as well as the right to a monopoly of absolute truth do not receive approval by authorities, or the public consciousness, or the system of mass education” [7, p. 8]. The author recommends to pay attention to the fact that in the nascent economy, called the knowledge economy, the results of economic activity are exchanged neither according to the law of marginal utility nor according to the law of value [7, p. 13].

To solve the practical problems of the economy, it is necessary to change the attitude of society to science. Constructive development and dissemination of scientific knowledge will increase the reliability of decision-making, ability to control critical situations and solve problems of anticipation of the future and its conscious formation.

In 2015, Head of the Chair of Economics and Finances of the Altai Academy of Economics and Law, Doctor of Economics, Professor Yu. Shvetsov wrote that the available theoretical research in the field of economics is almost useless since it is based on a set of knowledge that is, firstly, morally obsolete, and, secondly, detached from universal values. The author believes that economic laws should be inextricably linked with the inner world of a personality and his/her spiritual and moral guidelines [8, p. 54]. Based on this, we can conclude that economic theory in its current form has lost its status and requires not just a revision of individual elements but a complete rethinking of all its methodological principles. In the article published in 2016, the author writes, “The internal content of a market economy in the form of a holistic and coherent scientific theory is lacking, and there is only a pseudo-scientific concept of organizational mechanism for maintaining the viability of the capitalist system, together with a recipe for the treatment of its key chronic weak spots. Of

course, such a shaky methodological basis cannot be sound...” [9, p. 286].

Professor of Taras Shevchenko National University of Kyiv A. Galchynskyi believes that the time has come to radically improve the orientation of economics, “If the canonical theory focuses on development as an increase in material wealth, the new interpretation of the corresponding problem suggests going beyond a purely material determinancy of economic reality, dominance of the entire complex of processes associated with the development of the human personality, his/her intellectual wealth, creative spiritual potential. The economy that produces goods is being transformed into the economy of expanded reproduction of human capital, the human economy” [10, p. 8]. The idea of A. Galchynskyi is supported by E. Balatskyi, Chief Researcher of the Central Economics and Mathematics Institute of the Russian Academy of Sciences, who has been studying practical problems of the economy for almost 20 years. In his opinion, the number of factors (including non-economic ones) influencing its state has increased, economic theory being not able to cope with the task [11, p. 158]. The author believes that today’s economic systems are characterized by four major features: multifactoriality, high dynamism, significant role of information resource and mentality of business entities [12, p. 75].

Doctor of Philosophy at the Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages S. Bulekbaev sees the cause of the crisis in modern science in the absence of its metaparadigm. Today, many traditional fundamental concepts of consciousness, man, society do not quite adequately reflect reality. The world has changed so radically that it is quite natural that many old concepts lose their explanatory potential and methodological status. The understanding of this fact is already becoming widespread today. Indeed, many distinguished academic economists could neither predict the economic crises that broke out in the world nor explain their true causes. In trying to explain the causes of a crisis, scientists restrict themselves to recognizing the weakness of the explanatory potential of the branch of science they study. However, this problem goes beyond a separate discipline. It is associated with the general metaparadigm of modern science, which is outdated and does not meet the demands of time [1, p. 45].

Dealing with problems of economic theory and practice, most scientists arrive at to a conclusion that it is necessary to increase attention

to the philosophical level of the methodology of economics. The widespread dialectical method of research needs to be supplemented by other philosophical and methodological ideas that can strengthen the scientific substantiation of the guidelines for the development of this branch of science.

The dependence of economics on links with philosophy is emphasized by V. Kolpakov, Head of the Sector of Social Philosophy at the Russian Academy of Sciences. In 2008, he drew attention to the fact that until the middle of the XX century economists’ interest in philosophy was sporadic. Today, economic research is increasingly becoming an area for applying ideas of philosophy of science, a kind of applied epistemology [13, p. 83]. V. Kolpakov warns that the revolutionary transformations of economics have distinctive features. According to him, “The theoretical understanding of the economic foundations of society corresponds to the model of not one paradigm but several theories that are in complex relations with each other. Evolutionary transformations of the economic organism of society at each of its qualitatively new stages do not completely destroy all previous forms of management. Various ontological foundations of scientific paradigms can exist simultaneously, complementing each other. Thus, passing from one paradigm to a kind of matrix of paradigms, we use a more realistic model for the development of scientific knowledge about such complex objects as economic systems. The leading factors in the change of paradigms are socio-cultural influences and the desire to orient the economy towards a man who is not reducible to economic one” [13, p. 86].

Thus, methodology as a field of knowledge has a paradigmatic basis that forms a conceptual scheme for posing and solving urgent problems. In all periods of development of economics, there observed a gradual transformation and change of concepts, hypotheses, assumptions. In this science, many approaches and trends that accompany the evolution of the economic system of society and are realized in the corresponding paradigms are developing. New hypotheses are being formulated; methods for their verification are being elaborated; concepts and categories, information support are being updated. The ideas about the resource potential of a person in the economic environment and its model are changing, the motivation of labor activity is becoming more complicated. In practice, the distributed-cooperative organization of labor,

regulated by job descriptions, is complemented by a cooperative-distributed organization, focused on the full use of the collective creative potential of employees.

This allows to draw the most important conclusion: it is necessary to reach a deeper level in considering the relationship between economic paradigms. It is advisable to recognize the need for a metaparadigm, which makes it possible to create an integral picture of economic reality as a single common basis for a dialogue between representatives of particular paradigms but, nevertheless, allows for differences in assessing the situation on their basis. The purpose of the metaparadigm is to present a generalizing theoretical characteristic of a number of related paradigms. This means that the object of its research is paradigms and theories taken in interconnection. The practical implementation of a metaparadigm depends on the presence of certain political and economic prerequisites.

A proper unification of paradigms is possible provided that an appropriate methodological support is created. In 2006, V. Ryazanov, Doctor of Economics, Professor, Honored Worker of Higher Education, stated that the crisis situation in the science contributes to increasing the attention of academic economists to its methodology. As an argument, he cited the results of a study by M. Blaug, according to which, during the crisis of 1980-1991, 28 individual and collective monographs on economic methodology were published [14, p. 3]. At the same time, V. Ryazanov believes that economic theory must be turned towards the real economy, in every possible way encouraging scientific research based on analysis of real economic practices, no matter what difficulties arise in this case [14, p. 18].

Members of the National Academy of Sciences of Ukraine V. Bazylevich and V. Iliin, as a result of their research, conclude, "Only methodological reflection is capable of solving the grandiose problems related to overcoming the crisis of modern economic theory. Economics has no future without a systematic and conscious and not only intuitive, sporadic use of philosophical methodology since only it allows revealing the complex systemic nature of both the structure and the interrelationships (essential and functional) of economic processes and phenomena" [15, p. 59].

In the study guide (2018) edited by Head of the Department of Philosophy and Methodology of Science, Doctor of Economics

I. Dobronravova, the necessity of orientation in the development of the methodology of science to its worldview-based model is argued. Philosophical substantiation of worldview ensures the adaptation of new scientific ideas to the existing system of knowledge [16, p. 20].

But, so far, the epistemological and methodological crisis in economics continues to deepen, which causes a discrepancy between the real state of the economy and the actual level of the practical value of economic knowledge. Many scientists believe that one of the reasons for the obsolescence of the theoretical provisions of economics is the ignoring of changes in the role of a person, his/her intellectual and moral potential by its representatives.

A Ukrainian scientist Professor V. Bilotserkivets has been exploring the possibilities of introducing an innovative model of a new economy in Ukraine for several years. He believes that the solution of methodological problems can become a reliable basis of mechanisms for enhancing innovation [17, p. 7].

Vice-Rector of the Kyiv National Economic University A. Kolot draws attention to the fact that the new economic model uses a specific structure and hierarchy of factors. In this regard, he writes, "Let's pay attention to the following fundamental circumstance. In the traditional economy, man is, so to speak, in the possession of technology, serves it. In the new economy, which is developing rapidly, man and technology change places, i.e., technology already serves a person, and often even substitutes him/her in a technological process. At the same time, knowledge and other intangible assets, the reproduction of which (production, functioning, and sale) is carried out according to other laws, acquire considerable importance" [18, p. 20]. The author believes that under these conditions, economic sciences will be able to fully fulfill their mission only if their methodological basis is updated. An integral part of the updating is using the potential of an interdisciplinary approach [18, p. 21].

This idea is supported by O. Stryzhak. She draws attention to the fact that crisis situations are observed in all spheres of Ukrainian society. In this situation, it is necessary to consider that economics, in fact, is an organic unity of economic theory and economic methodology. In connection with the change in the subject field of research in economic science, its development can be ensured by applying the principle of methodological pluralism [19, p. 143].

A person's attempts to solve his/her problems, including in the field of economics, influence his/her thoughts. Professional psychologists are actively engaged in studying possibilities for directing a person's thoughts towards finding reasons of the discrepancy between his/her ideas about the real source of a life problem. It concerns both the sphere of cognition and that of transforming reality. They study thinking processes using a tool for regulating human activity, which is called "methodology". The command of applying methodology ensures continuous improvement of the search for ways out of unregulated incomprehensible situations. Methodology as a practice of thinking is actively studied by representatives of the school of scientific thought of A. Furman [20]. The intentions of psychologists are developing towards the creation of a special profession of a methodologist. A professional methodologist is delegated the function of directing the flow of a person's thoughts into a meaningful activity. However, this thesis raises doubts. The fact is that the change in the situation is directly related to its real practical nature, which has a disciplinary description. It is unlikely that a specialist in changing the financial flows of the economic system will be able to resolve contradictions in the labor motivation of personnel. In addition, the terminological support of the recommendations of psychologists is quite specific. It will be difficult to use for people from other disciplines. Moreover, even among psychologists the content of the terms is interpreted ambiguously.

Based on the above information, we can draw a conclusion. The ongoing changes in the state require filling economics with research in the field of methodology. On this path, it is necessary to encourage methodological research not only in dissertations, monographs, and articles. The crucial moment in solving the methodological problems of economics is the introduction of relevant disciplines into education curriculum.

In modern science, there are many methodological approaches concerning various areas of research and reflecting the specifics of a certain research activity. Therefore, it is very important to determine the starting positions, methods of studying and transforming the object under investigation in order to obtain a holistic view of its state and development opportunities.

This problem can be successfully solved if the following conditions are met. Firstly, methodological approaches must be consistent with the goals and objectives of the study. Secondly,

it is advisable to use several approaches corresponding to one or several levels of methodology: philosophical, general scientific and specific scientific ones. Moreover, it is necessary to ensure the coordination of the applied methodological approaches in order to investigate a particular object comprehensively, in all its interconnections.

Effectiveness of the discussion of methodological issues in the scientific world can be greatly facilitated by solving the following problems. Firstly, the formulation of generally acceptable versions of the concepts "methodology" and "methodology of economics". Secondly, the definition of the essence (list of functions) of methodology. Thirdly, the specification of its content (list of constituent elements). These tasks are directly related to the refinement of the structural elements of a particular research paradigm.

As for the task of clarifying the concepts, it is usually solved by analyzing the ways proposed in the literature, with consideration for the goals and subject of research. But, with regard to methodology, the analysis showed a lot of contradictions. For example, in the study of two philosophers of the Sumy Pedagogical University, V. Tsykin and Yu. Tarelkin, the following conclusion was obtained, "In modern scientific circulation, the terms "methodology", "methodological foundations" of science, "methodological functions" of science, "methodological problem", etc., are widely used. Their application is completely ambiguous, and these words often have different meaning. From the available definitions presented by scientists and subjects of their research, it is clear that some authors understand methodology as theory considering a certain method, others – as a method itself, in particular, a general philosophical method. Some researchers interpret it as the totality of all methods used in science, the rest of them see it as the totality of philosophical and non-philosophical sciences, which provide the initial principles for solving complex theoretical and practical problems. Authors read different meaning into this concept and often change it explicitly or implicitly in the process of thinking. That is why some clarifications and development of ideas that correspond to the maximum to the actual content and objectives of the methodology are required" [21, p. 5].

We offer to discuss in the scientific world the interpretations of the definition of the concept "methodology", obtained as a result of the analysis of the publications. At the general level:

“The doctrine of the structure, logical organization, methods, and tools of activity”. At the particular level: “A conceptual presentation of the purpose, content, research methods, ensuring the receipt of the most objective, accurate, systematized information about processes and phenomena”. At the singular level: “The scheme (algorithm) or plan for solving the tasks of scientific research”. Methodology as a field of knowledge about research techniques and methods, study of ways for attainment of truth and exact knowledge is based on a scientific paradigm that forms a conceptual scheme for posing and solving urgent problems.

As for the task of clarifying the functions of methodology, its solution is practically not suggested in the publications, the work of M. Klymenko [22, p. 42] being an exception. In other publications, the functions of methodology are sometimes given without setting this problem.

The situation with the structural composition of methodology is no simpler. Based on a sample of 15 publications by reputable scientists, it was found that the set of characteristics of methodology is called the aggregate in 50 % and the system in 65 % of them. One fourth of the publications uses the concept of aggregate with a further regard to systematization. In the list of elements of methodology, almost all authors distinguish methods and techniques as the basic ones. Sometimes other elements (e.g., principles) are singled out. Some authors suggest considering such elements as the history of economics, the study of ideals and standards of economic knowledge, the study of worldview guidelines and values of economists, and much more.

There observed a difference in the subordination of such elements of methodology as methods and techniques. Sometimes techniques are defined as basic elements with the subsequent clarification that techniques are an analogue of the method. Sometimes the opinion is expressed that only new, special or particular methods and techniques can be added to the list of elements of methodology. About 20 % of scientists consider the determination of the object and subject of research to be a function of methodology. Almost 40 % of them consider the sequence of actions, selection of stages to be part of methodology. The authors of half of the publications draw attention to the need for parallel formation and development of both methodology for studying the problem and methodology for transforming practice. Unfortunately, well-known and distinguished scientists either do not

present a convincing analysis of the structural composition of the methodology proposed by their colleagues or criticize it in their own favor.

The presence of schools of scientific thought in the scientific environment contributes to the formation of specific methodological concepts. This fully applies to economic science. The Ministry of Education and Science of Ukraine has developed standards for the registration of research results by authors qualifying for scientific degrees. The standards envisage such a component as methodological support of research. The analysis of dissertation abstracts has shown differences in the presentation of information in the corresponding subsection. Sometimes it only provides a list of methodological tools. The works in which these tools are tied to the subject of their use can be considered more valuable.

With regard to our own experience in researching economic problems, we propose a possible list of the functions of the economic methodology proposed by M. Klymenko to be discussed by the scientific community. It includes determining the methods for obtaining scientific knowledge, reflecting dynamic processes and phenomena; defining the way in which the research goal is achieved; ensuring comprehensiveness of obtaining information about the process or phenomenon under study; clarifying, enriching, systematizing terms and concepts of economic science; organizing the use of new knowledge in practice.

Further in the text, elements of the methodology and definitions of their content are presented.

Problem, which is a task the method for solving which has not yet been proposed. Scientific problem – the state of “knowledge of ignorance” of qualitative and quantitative changes, development trends of a certain phenomenon or process. Problematic situation of practice (problem of practice) – contradictions that actually exist in socio-economic reality the methods and algorithms for solving which are currently unknown, incomprehensible.

Object of research, which is any aspect, level, or stratum of reality, phenomenon or process, explicitly or implicitly containing socio-economic contradictions and generating a problematic situation towards which the process of cognition is directed.

Subject of research, which includes the properties and characteristics of the object that most vividly reflect the contradictions hidden in

it, the problem being investigated. The subject displays the relationship between the problem and the object of research.

Goal, which implies obtaining still unknown knowledge about a phenomenon or process and further useful application of this knowledge in practice.

Paradigm, which includes certain explanatory theories and concepts, on the basis of which models can be formed, the main concepts of research are determined, the system of thought is formed.

Task, which is a problem that has once been solved, but the methods for solving it require clarification.

Method, which is a way for searching, developing, constructing, substantiating, transferring new knowledge, skills, the aggregate of procedures and operations related to theoretical and empirical knowledge, cognizing reality, transforming and using all things.

Technique, which is sometimes associated with method. But there are also opinions focused on singling out technique as a separate element of methodology. There are no logical interpretations of the content of this element of methodology in the literature.

Principle, which is the most abstract definition of an idea (the initial form of systematizing knowledge), a rule that arose as a result of the subjectively meaningful experience of people. The list of such principles can include purposefulness, objectivity, integrity, dynamism.

Approach, which is a more general category than method is. It provides the methodological orientation of research in situations where the subject area of science is still methodologically imperfect. Within the framework of one approach, a certain set of methods is used.

Model, which is a limited list of essential characteristics of the subject under study. There are many ways to represent models: schematic ones, which have the form of a scheme, technology map, diagram, block diagram; structural ones, which are presented in the form of a matrix, graph, vector, reflecting the relative position of elements in the system; functional ones, which reflect the processes of functioning of the simulated object.

Methodology, which is a set of methods, ways for appropriate performance of a certain work including research.

Notion, which is a symbolic reflection of essential properties of objects of the surrounding world, identified as a result of analytical work.

Category, which is a maximally general fundamental (generic) concept that reflects the most essential, regular connections and relationships between reality and cognition.

Concept, which denotes a category that corresponds to a real phenomenon and process of the surrounding reality.

Construct, which is a theoretical category of a hypothetical nature that is subject to empirical testing.

Term, which is a word or phrase that is the name of a notion. Each specific science has its own system of terms.

Conclusions and prospects of further researches. In general, based on the above materials, the following conclusions can be drawn. The world in which a person lives is constantly changing, it requires updating the techniques for adapting a person to it. In this process, the role of methodology of economics, ensuring the development of both the productive forces of society and its spiritual culture, is very important. The efforts of scientists working in the field of economics are traditionally aimed at studying the productive forces, production relations. Both of them change due to the acquisition and practical development of new knowledge about their qualitative and quantitative state. The processes taking place in Ukraine require revising the techniques for studying the economy using methodological pluralism, which can ensure the transformation of the economy that produces goods into the economy of expanded reproduction of human capital. Its effective implementation is possible if scientists come to an agreement on the interpretation of the content and essence of the methodology of science in general and the methodology of economics, in particular. The effectiveness of discussing the problems of methodology in the scientific world can be greatly facilitated by formulating generally acceptable interpretations of the concepts “methodology” and “methodology of economics”, the definition of the essence (list of functions) of methodology, and the specification of its content (list of constituent elements). Prospects for further research on the topic of the article are opening due to the forthcoming development of reforms. The most important is the issue of creating a holistic description of the methodological matrix of reforms, which will contribute to the development of clearly defined reform tools.

References

1. Булекбаев С. Б. О методологическом кризисе общественной науки в контексте вызовов современности. *Знание. Понимание. Умение*. 2016. №1 С. 44–56.
2. Івахненко С. В., Конбер Дж. Підходи вчених США до методології науки: план вивчення з метою реформування досліджень бізнесу в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2015. Т. 172. С. 33–38.
3. Зверяков М. І. Економічна теорія в умовах нових історичних викликів. *Логіко-історичні основи парадигмальних зрушень в економічній теорії XXI ст.* Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. Т. 1. С. 18–22.
4. Стрижак О. О. *Онтологічні передумови дослідження соціально-економічної реальності.* Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. Т. 1. С. 130–132.
5. Малий І. Й. Вплив інформаційної та глобалізаційної експансії на дифузію економічної науки. *Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.* Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. Т. 1. С. 59–62.
6. Томчук-Пономаренко Н. В. Сучасні напрями теоретико-практичних досліджень в економічній теорії. *Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.* Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. Т. 1. С. 150–153.
7. Глазьев С. Ю. О новой парадигме в экономической науке. *Экономическая наука современной России*. 2016. №3. С. 7–16.
8. Швецов Ю. Г. Научная несостоятельность современной экономической теории. *Проблемы современной экономики*. 2015. Вып. № 2 (54). С. 53–57
9. Швецов Ю. Г. Духовно-нравственная несостоятельность современной экономической теории. *Вестник Томского Государственного университета. Экономика*. – 2016. № 2 (34) С. 262–288.
10. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 4–17.
11. Балацкий Е. В. Антропогенный фактор «регресса» экономической науки. *Науковедение*. 2003. № 4. С. 142–163.
12. Балацкий Е. Диалектика познания и новая парадигма экономической науки. *Мировая экономика и международные отношения*. 2006. №7. С. 73–79.
13. Колпаков В. А. Экономическая теория в поисках новой парадигмы. Гуманитарные науки: теория и методология. *Знание. Понимание. Умение*. 2008. №1. С. 79–88.
14. Рязанов В. Т. Проблема верификации в экономической теории. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. 2004. №4. С. 3–21.
15. Базилевич В., Ильин В. *Экономико-философская мысль современного мира*. Київ: Знання, 2015. 821 с.
16. Добронравова І. С., Руденко О. В., Сидоренко Л. І. *Методологія та організація наукових досліджень*: навч. посіб. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с
17. Білоцерківець В. В., Завгородня О. О. Еволюція методологічних засад дослідження нової економіки: від стохастичної перцепції до алгоритмізації пізнання. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2009. № 4. С. 6–13.
18. Колот А. Міждисциплінарний підхід як передумова розвитку економічної науки та освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Економіка*. 2014. № 5(158). С. 18–21.
19. Стрижак Е. О. Методологический плюрализм в современной экономической теории. *Вісник НТУ «ХПИ»*. 2013. № 53(1026). С. 143–149.
20. Фурман А. В. *Ідея і зміст професійного методологування*: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.
21. Тарелкін Ю. П., Цикін В. О. *Методологія наукових досліджень*: навч. посіб. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 196 с.
22. Клименко М. О., Фещенко В. П., Вознюк Н. М. *Основи та методологія наукових досліджень*: навч. посіб. Київ: Аграрна освіта, 2010. 351 с.

References

1. Bulekbaev, S. B. (2016). On the methodological crisis of social science in the context of modern challenges. *Knowledge. We understand. Skill*, 1, 44–56.
2. Ivakhnenkov, S. V., Conber, J. (2015). Approaches of US scientists to the methodology of science: a study plan to reform business research in Ukraine. *Scientific notes of NaUKMA. Economic sciences*, 172, 33–38.

3. Zveryakov, M. I. (2015). Economic theory in terms of new historical challenges. *Logical and historical foundations of paradigmatic shifts in economic theory of the XXI century*. Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv, 1, 18-22.
4. Stryzhak, O. O. (2015). *Ontological preconditions for the study of socio-economic reality*. Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference. Kyiv: Kyiv National Taras Shevchenko University, 1, 130-132.
5. Malyi, I. Y. (2015). *The influence of information and globalization expansions on the diffusion of economics*. Paradigmatic shifts in economic theory of the XXI century. Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference. Kyiv: Kyiv National Taras Shevchenko University, 1, P. 59-62.
6. Tomchuk-Ponomarenko, N. V. (2015). *Modern directions of theoretical and practical research in economic theory Paradigmatic shifts in economic theory of the XXI century*. Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference. Kyiv: Kyiv National Taras Shevchenko University, 1, 150-153.
7. Glazyev, S. Yu. (2016). About a new paradigm in economics. *Economic Science of Modern Russia*, 3, 7-16.
8. Shvetsov, Yu. G. (2015). Scientific insolvency of modern economic theory. *Problems of modern economy*, 2(54), P. 53-57.
9. Shvetsov, Yu. (2016). Spiritual and moral insolvency of modern economic theory. *Bulletin of the Tomsk State University. Economics*, (34), 262-288.
10. Galchynsky, A. (2012). Economic development: the methodology of the updated paradigm. *Economy of Ukraine*, 5, 4-17.
11. Balatsky, E. V. (2003). Anthropogenic factor of "regression" of economic science. *Science*, 4, 142-163.
12. Balatsky, E. (2006). Dialectics of knowledge and a new paradigm of economic science. *World Economy and International Relations*, 7, 73-79.
13. Kolpakov, V. A. (2008). Economic theory in search of a new paradigm. Humanities: theory and methodology. *Knowledge. Understanding. Skill*, 1, 79-88.
14. Ryazanov, V. T. (2004). The problem of verification in economic theory. *Bulletin of St. Petersburg University*, 4, 3-21.
15. Bazilevich, V., Ilyin, V. *Economic and philosophical thought of the modern world*. Kyiv: Knowledge, 821.
16. Dobronravova, I. S., Rudenko, O. V. & Sidorenko, L. I. (2018). *Methodology and organization of scientific research*. Kyiv: Ukrainian Orthodox Church "Kyiv University", 607.
17. Bilotserkivets, V. V., Zavgorodnya, O. O. (2009). *Evolution of methodological bases of research of new economy: from stochastic perception to algorithmization of knowledge*. Economic Bulletin of the National Mining University, 4, 6-13.
18. Kolot, A. (2014). Interdisciplinary approach as a prerequisite for the development of economic science and education. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv Economics*, 5(158), 18-21.
19. Stryzhak, E. O. (2013). Methodological pluralism in modern economic theory. *Bulletin of NTU "KhPI"*, 53(1026), 143-149.
20. Furman, A. V. (2016) *Idea and content of professional methodology*: monograph. Ternopil: THEY, 378.
21. Tarelkin, Y. P., Tsykin, V. O. (2010). *Methodology of scientific research*: Sumy: Sumy-PU Publishing House named after AS Makarenko, 196.
22. Klimenko, M. O., Feshchenko, V. P. & Voznyuk, N. M. (2010). *Fundamentals and methodology of scientific research*. Kyiv: Agriculture education, 351.

Стаття надійшла
до редакції : 20.08.2020 р.

Стаття прийнята
до друку: 28.09.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Kyzym M. Prerequisites for updating the methodology of economics / M. Kyzym, M. Doronina, A. Doronin // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 3 (39). – С. 6-16.

ВИКОРИСТАННЯ АДАПТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

DOI: 10.32620/cher.2020.3.02

Постановка проблеми. В умовах реформування влади підприємствам малого бізнесу доводиться шукати напрями економічного зростання, стабільності та розвитку на локальних ринках. Ефективним способом таких дій є адаптивне моделювання стратегій розвитку. *Метою статті є* обґрунтування необхідності розробки адаптивної стратегії розвитку підприємств малого бізнесу у мінливих умовах господарювання з виокремленням низки критеріїв оцінювання результатів адаптації, які б засвідчували ефективність діяльності бізнес-структур і користь застосування адаптаційних заходів за умов децентралізації. *Об'єктом дослідження є* процес моделювання адаптивних стратегій розвитку в умовах децентралізації. *Методи, використані в дослідженні* – аналіз, синтез, наукове узагальнення, системний підхід. *Гіпотезою дослідження є* припущення, що розвиток підприємств малого бізнесу в умовах реформування влади повинен орієнтуватися на використанні адаптивної стратегії. *Виклад основного матеріалу.* В умовах децентралізації підприємства малого бізнесу повинні вміти швидко та ефективно прилаштовуватися до змін ринкового середовища. Саме завдяки адаптивному моделюванню, підприємства мають можливість вийти із таких ситуацій з найменшими ризиками, адже мають наготові розроблену свою адаптивну стратегію розвитку. В ході дослідження виділено 4 види адаптивних стратегій розвитку. З метою вибору досконалої стратегії, запропоновано структурно-логічну схему визначення адаптивної стратегії розвитку на основі оцінки 5 етапів. *Оригінальність та практична значимість* визначається формуванням адаптивних стратегій розвитку з пропозицією застосування методичного інструментарію – матриці. *Висновки та перспективи дослідження.* Вважаємо, що в умовах ОТГ, подальші дослідження будуть актуальними в економіко-математичному напрямі для розрахунку доцільності застосування пропонуєваних адаптивних стратегій розвитку.

Ключові слова:

адаптація, моделювання, малий бізнес, децентралізація, стратегія, розвиток, підприємство.

STRATEGIES FOR DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

Formulation of the problem. In the context of government reform, small businesses have to look for areas of economic growth, stability and development in local markets. An effective way of such actions is adaptive modeling of development strategies. *The purpose of the research* substantiation of the need to develop an adaptive strategy for the development of small businesses in changing economic conditions with the identification of a number of criteria for evaluating the results of adaptation, which would indicate the effectiveness of business structures and the benefits of adaptation measures in decentralization. *The object of the research* is the process of modeling adaptive development strategies in the context of decentralization. *The methods of the research* – analysis, synthesis, scientific generalization, systems approach. *The hypothesis of the research* is the assumption that the development of small businesses in terms of government reform should focus on the use of adaptive strategy. *The statement of basic materials.* In the context of de-

¹ **Панухник Олена Віталіївна**, д-р екон. наук, професор, завідувачка кафедри економіки та фінансів, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, м. Тернопіль, Україна.

Panukhnyk Olena, Doctor of Economic Science, Professor, Head of Economics and Finance Department, Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-7381-6885

e-mail: panukhnyk@gmail.com

² **Голич Наталія Василівна**, аспірантка кафедри економіки та фінансів, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, м. Тернопіль, Україна.

Holych Nataliia, Postgraduate of the Department of Economics and Finance, Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-0499-6979

e-mail: natakv93@gmail.com

centralization, small businesses must be able to quickly and efficiently adapt to changes in the market environment. It is thanks to adaptive modeling that companies have the opportunity to get out of such situations with the least risk, because they have their adaptive development strategy ready. During the study, 4 types of adaptive development strategies were identified. In order to choose the perfect strategy, a structural and logical scheme for determining the adaptive development strategy based on the assessment of 5 stages is proposed. *The originality and practical significance of the research* is determined by the formation of adaptive development strategies with a proposal for the use of methodological tools – the matrix. *Conclusions and perspectives of further research.* We believe that in terms of OTG, further research will be relevant in the economic and mathematical direction to calculate the feasibility of the proposed adaptive development strategies.

Key words:

adaptation, modeling, small business, decentralization, strategy, development, enterprise.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АДАПТИВНОГО МОДЕЛИРОВАНИЕ СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ МАЛОГО БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

Постановка проблемы. В условиях реформирования власти предприятиям малого бизнеса приходится искать направления экономического роста, стабильности и развития на локальных рынках. Эффективным способом таких действий является адаптивное моделирование стратегий развития. *Целью статьи* является обоснование необходимости разработки адаптивной стратегии развития предприятий малого бизнеса в меняющихся условиях хозяйствования с выделением ряда критериев оценки результатов адаптации, удостоверяющих эффективность деятельности бизнес-структур и пользу применения адаптационных мероприятий в условиях децентрализации. *Объектом исследования* является процесс моделирования адаптивных стратегий развития в условиях децентрализации. *Методы, использованные в исследовании* – анализ, синтез, научное обобщение, системный подход. *Гипотезой исследования* является предположение, что развитие предприятий малого бизнеса в условиях реформирования власти должен ориентироваться на использовании адаптивной стратегии. *Изложение основного материала.* В условиях децентрализации предприятия малого бизнеса должны уметь быстро и эффективно приспосабливаться к изменениям рыночной среды. Именно благодаря адаптивному моделированию, предприятия имеют возможность выйти из таких ситуаций с наименьшими рисками, ведь имеют наготове разработанную свою адаптивную стратегию развития. В ходе исследования выделено 4 вида адаптивных стратегий развития. С целью выбора совершенной стратегии, предложено структурно-логическую схему определения адаптивной стратегии развития на основе оценки 5 этапов. *Оригинальность и практическая значимость* определяется формированием адаптивных стратегий развития с предложением применения методического инструментария – матрицы. *Выводы и перспективы исследования.* Считаем, что в условиях ОТГ, дальнейшие исследования будут актуальными в экономико-математическом направлении для расчета целесообразности применения предлагаемых адаптивных стратегий развития.

Ключевые слова:

адаптация, моделирование, малый бизнес, децентрализация, стратегия, развитие, предприятие.

Постановка проблеми. Перехідний період від однієї системи суспільно-економічних відносин до іншої завжди пов'язаний з великими ускладненнями. Специфіка психолого-економічних проблем сучасного періоду визначається необхідністю засвоєння нового підприємницького досвіду, бо саме малий бізнес несе у собі потенціал економічних трансформаційних змін. Працюючи в конкурентному середовищі, в умовах децентралізації влади, підприємствам малого бізнесу постійно доводиться адаптуватися до змін у господарському середовищі, отримуючи нові знання як із зовнішніх, так і з внутрішніх джерел. Такі процеси спонукають до зростання вимог щодо формування

адаптивних стратегій підприємницького потенціалу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питань адаптації підприємства, адаптивного управління та виокремлення адаптивних стратегій присвячено роботи зарубіжних та вітчизняних вчених – Р. Акоффа [1], Ю. П. Анісімова [2], І. Ансоффа [3], К. О. Астапова [4], Г. А. Буреніної, О. С. Виханського, З. Н. Варламової, А. П. Градова, Дж. Гібсона, Ф. Ж. Гіяра, Н. Ю. Мариненко [5], Г. Мінцберга, А. Н. Петрова, М. М. Будніка [6], М. Портера, А. І. Хорєва, А. Файоля, Л. В. Соколової [7] та інших. Однак, незважаючи на достатньо велику кількість робіт, вивчення опублікованих

праць свідчить про недостатнє висвітлення в літературі питань дослідження. Особливо це стосується проблеми вибору ефективної адаптивної стратегії розвитку підприємств малого бізнесу в умовах зростання впливу чисельних факторів зовнішнього середовища.

Мета статті – обґрунтування необхідності розробки адаптивної стратегії розвитку підприємств малого бізнесу у мінливих умовах господарювання з виокремленням низки критеріїв оцінювання результатів адаптації, які б засвідчували ефективність діяльності бізнес-структур і користь застосування адаптаційних заходів за умов децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес утворення об'єднаних територіальних громад – це дуже важливий етап змін в економіці як громади, регіону, так і країни загалом. Формування спроможних територіальних громад напряму залежить від стану розвитку підприємницького сектору в ній, а саме – малого бізнесу. Це пояснюється тим, що підприємства малого бізнесу є, перш за все, суб'єктами регіональних економічних систем, а їх розвиток неможливий без підтримки місцевої влади. Створення та функціонування малих підприємств в межах локальних ринків не потребує значної концентрації факторів виробництва, що сприяє активізації підприємницької діяльності. Всі зміни, які відбуваються на законодавчому рівні мають безпосередній вплив на кожне підприємство галузі, при цьому підприємства малого бізнесу повинні бути готовими до швидких перетворень буквально в будь-який момент часу. Грамотне управління та адаптивне стратегічне моделювання дає змогу підприємствам бути застереженим до цього виклику, адже в такому випадку вже є розроблена своя адаптивна стратегія розвитку. Здебільшого адаптивна стратегія докорінно відрізняється від тієї стратегії, що використовується в нормальних умовах і може застосовуватися в двох випадках: в умовах кризової ситуації, в якій виявляється окремо взятий суб'єкт підприємницької діяльності та в умовах загальнонаціональної економічної кризи, котра є актуальною сьогодні для підприємств малого бізнесу в Україні.

Процес реформування влади у Тернопільській області розпочався ще у 2015 році, коли у 26-ти ОТГ відбулися перші місцеві вибори, які охоплювали 28% території та 21 % населення області [8]. Станом на початок 2020 року область займає 10 місце

в загальному рейтингу щодо формування спроможних громад серед 24 областей України (тобто у 53 громадах відбулися перші вибори). Площа об'єднаних територіальних громад Тернопільської області складає 6904 км², тобто майже 50 % від загальної площі області (13823 км²), а населення – 691,7 тис. осіб і це 66,1 % від загальної кількості населення. Лідируючі позиції в Тернопільській області по створенню ОТГ займає Тернопільський район – 13 ОТГ, Гусятинський – 11 ОТГ, Борщівський – 10 ОТГ та Чортківський – 9 ОТГ [9].

У процесі моделювання адаптивних стратегій розвитку велике значення для суб'єктів малого бізнесу набуває питання підвищення їх професійних знань і навичок в сфері підприємництва, а сам процес має відбуватися однозначно висококваліфікованими професіоналами та спеціалістами відповідної галузі. Однак, такий підхід можуть дозволити собі лише великі чи середні підприємства із достатнім рівнем фінансових ресурсів, а що стосується підприємств малого бізнесу, то переважна більшість навряд чи може собі це дозволити. Наслідком цього є те, що малий бізнес в цілому не володіє необхідними знаннями про те, як слід правильно вести бізнес в умовах адаптації та не використовує в своїй практиці такого роду стратегії. Навряд чи можна сумніватися в тому, що шкода, яку від цього несуть як сам малий бізнес, галузь промисловості, так і економіка громади, регіону та держави в цілому, – значна. Разом з тим, доводиться констатувати, що значимість даної проблеми в Україні до сих пір не усвідомлена ні органами влади, ні бізнес-середовищем, ні експертами.

Відповідно до вимог, які висуваються до підприємств малого бізнесу в процесі адаптації, всі стратегії можна охарактеризувати дискретною кількістю індикаторів, які нами об'єднано в 4 узагальнених блоки:

- продукт (параметри реалізованої продукції);
- управління (параметри системи управління підприємством малого бізнесу);
- ринок (параметри зовнішнього середовища, де функціонує підприємство та економічні й географічні його межі);
- фінанси (параметри фінансового та інвестиційного стану підприємства).

Звичайно, ми вважаємо, що будь-яка адаптивна стратегія розвитку призводить до переходу підприємства в новий стан, котрий характеризується новими значеннями вищенаведених індикаторів. Таким чином, якщо їх спростити, то можна виділити 4 види адаптивних стратегій розвитку підприємств малого бізнесу:

- інноваційну, котра спрямована на покращення продукту, можливо навіть його заміну з врахуванням не тільки матеріальних особливостей продукту, а й нематеріальних якостей;

- внутрішньоуправлінську – основна увага зосереджується на підвищенні ефективності управління;

- ринкову, яка направлена на зміну становища підприємства на ринку господарювання;

- інвестиційну – покращення фінансового та інвестиційного стану підприємства.

У таблиці 1 дано детальну характеристику запропонованих нами адаптивних стратегій розвитку підприємств малого бізнесу, які доцільно застосовувати в умовах реформування влади.

Т а б л и ц я 1

Опис основних параметрів адаптивних стратегій розвитку

Стратегія	Інноваційна	Внутрішньо-управлінська	Ринкова	Інвестиційна
1	2	3	4	5
Індикатори розвитку	- невеликі бар'єри розвитку галузі; - технологічна та інноваційна можливість переробки відходів; - розвиток НТП та дослідження і впровадження новинок; - високий стан техніко-технологічної бази; - ефективність використання ресурсів; - можливість оптимізації витрат.	- підвищення професійного рівня працівників; - якість управління на підприємстві; - соціальна відповідальність; - впровадження нових управлінських структур; - підвищення рівня інтелектуального потенціалу; - вдосконалення системи трудової мотивації.	- конкурентоздатність ринку; - високі темпи росту ринку; - велика ємність ринку; - задоволеність та лояльність споживачів підприємства; - репутація, імідж підприємства на ринку; - довіра ділових партнерів.	- можливість залучення фінансових ресурсів до реалізації стратегії; - активність підприємства в сфері інвестування; - динаміка основних параметрів підприємства та його діяльності; - зміна фінансово-економічного стану підприємства.
Цілі реалізації	- зміцнення ринкових позицій за рахунок нових продуктів.	- підвищення ринкової і виробничої стабільності; - зниження ринкових, виробничих та фінансових ризиків.	- захоплення нових ринків; - зміцнення конкурентних переваг підприємства; - зміцнення експортного потенціалу.	- підвищення рентабельності підприємства; - комерціалізація стратегії; - розвиток дослідницької інфраструктури; - створення стабільного потоку фінансових ресурсів з комплексом адаптаційних заходів.
Напрямок розвитку	- покращення продукту.	- підвищення ефективності управління.	- зміна становища підприємства на ринку господарювання.	- покращення фінансового та інвестиційного стану підприємства.

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Недоліки реалізації	- нестача висококваліфікованих кадрів; - ризик зниження виробничої потужності основної продукції.	- необхідність зміни менеджменту; - перегляд організаційної структури управління підприємством; - додаткові витрати на навчання, підвищення кваліфікації працівників; - розробка управлінської та соціальної адаптації.	- підлаштування продукту до нового ринку; - збільшення фінансових та виробничих витрат.	- надмірно високі очікування від змін; - пошук нових партнерів та інвесторів; - узгодження інтересів групи впливу на підприємстві.

Джерело: розроблено авторами

На практиці кожна адаптивна стратегія рідко може зустрічатися окремо в роботі підприємства, а також кожна із них може призвести до зміни показників одразу в декількох блоках. По суті, всі з 4 запропонованих нами адаптивних стратегій також направлені на зміну одразу в декількох

напрямах із виокремленням головного, пріоритетного. Для визначення адаптивної стратегії розвитку підприємства малого бізнесу при застосуванні вищезазначених чотирьох стратегій нами запропоновано методичний інструментарій – матрицю, котра поділена на 4 квадранти (рисунок 1).

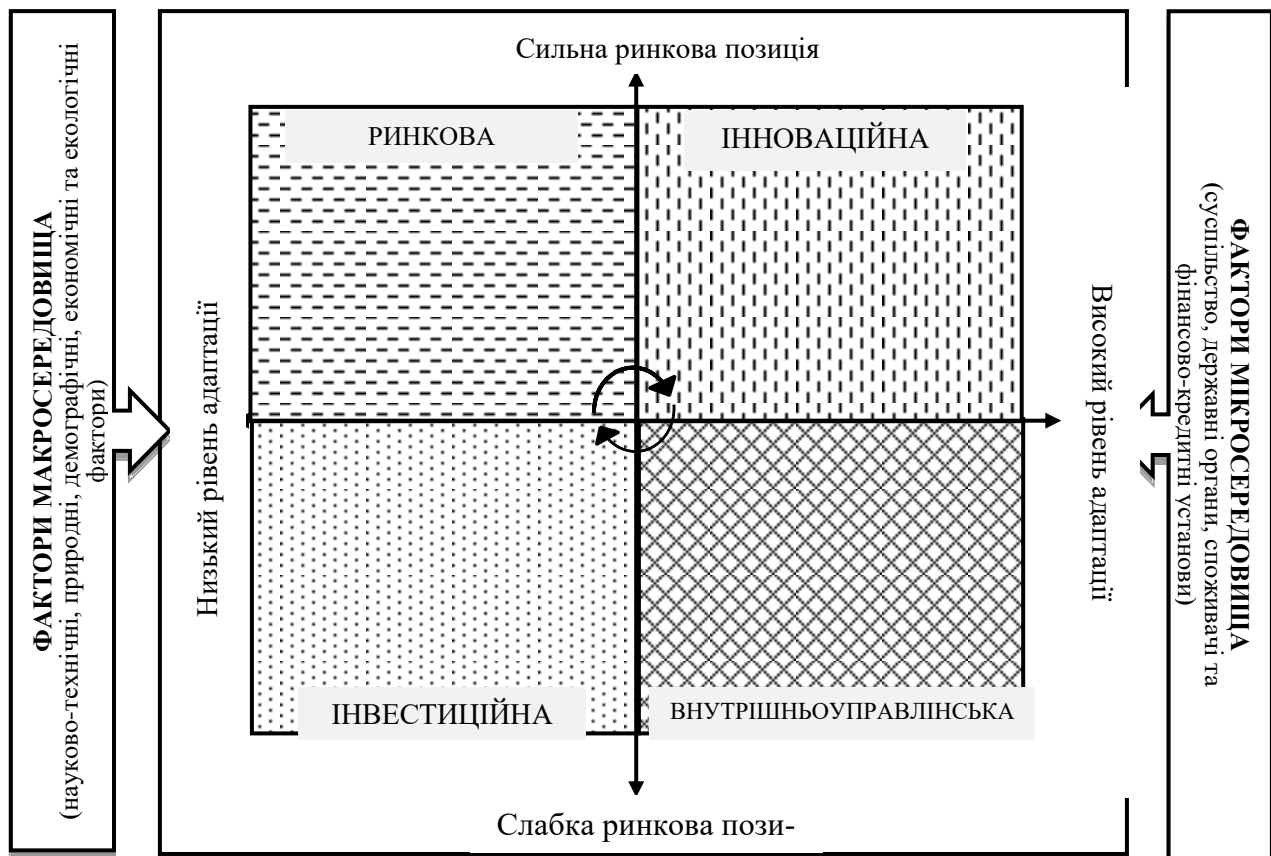

Рисунок 1 – Матриця адаптивних стратегій підприємств малого бізнесу

Джерело: розроблено авторами

На осі абсцис відзначено рівень адаптивності підприємства до зовнішніх умов, а на осі ординат – рівень ринкової позиції підприємства. При цьому на вибір стратегії можуть впливати фактори як з боку макросередовища (науково-технічні, природні, демографічні, економічні та екологічні фактори), так і зі сторони мікросередовища (суспільство, державні органи, споживачі та фінансово-кредитні установи). Дана матриця дає можливість керівництву визначити можливі способи реагування на зміни середовища, шляхи вирішення вже існуючої ситуації, в якій знаходиться суб'єкт господарювання, а також можливий напрям збільшення свого

потенціалу розвитку. Початкове становище будь-якого підприємства малого бізнесу знаходиться в середині матриці, звідки суб'єкт на основі аналізу параметрів зміщується в відповідний квадрант, де намічена йому рекомендована адаптивна стратегія розвитку. Варто відмітити, що площа «ринкова позиція та рівень адаптації» є головним джерелом формування адаптивної стратегії розвитку. Загалом, на основі аналізу пропонування адаптивних стратегій розвитку підприємств малого бізнесу, нами визначено головні вимірники кожної із них (таблиця 2).

Т а б л и ц я 2

Система вимірників ефективності адаптивних стратегій розвитку

№ з/п	Стратегія	Напрямок розвитку	Показник
1	Інноваційна	Покращення продукту	Фондовіддача Фондомісткість Коефіцієнт зносу основних виробничих засобів Матеріаловіддача Матеріаломісткість
2	Внутрішньо-управлінська	Підвищення ефективності управління	Чисельність працюючих Рівень відповідності винагородження працівників Рівень соціальної захищеності працівників Коефіцієнт забезпеченості інтелектуальною власністю Індекс підвищення кваліфікації Продуктивність праці Ефективність стратегічного управління підприємством
3	Ринкова	Зміна становища підприємства на ринку господарювання	Коефіцієнт ефективності реклами та засобів стимулювання збуту Коефіцієнт відносної частки на ринку
4	Інвестиційна	Покращення фінансового та інвестиційного стану підприємства	Коефіцієнт абсолютної ліквідності Коефіцієнт швидкої ліквідності Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття) Коефіцієнт фінансової незалежності Коефіцієнт фінансової залежності Коефіцієнт маневреності власного капіталу Коефіцієнт фінансування (фінансової стабільності) Коефіцієнт фінансової стійкості Коефіцієнт забезпеченості оборотних коштів власними оборотними коштами Коефіцієнт співвідношення необоротних і оборотних коштів Коефіцієнт рентабельності активів Коефіцієнт рентабельності власного капіталу Рентабельність продукції Прибутковість інвестицій у підприємство Коефіцієнт інвестування

Джерело: розроблено авторами

Для того, щоб обрати досконалу адаптивну стратегію розвитку підприємства малого бізнесу за перемінних умов, наявності нормативних і законодавчих змін, в умовах

децентралізації влади, нами сформовано п'ять основних етапів визначення стратегії адаптивного розвитку (рисунок 2).

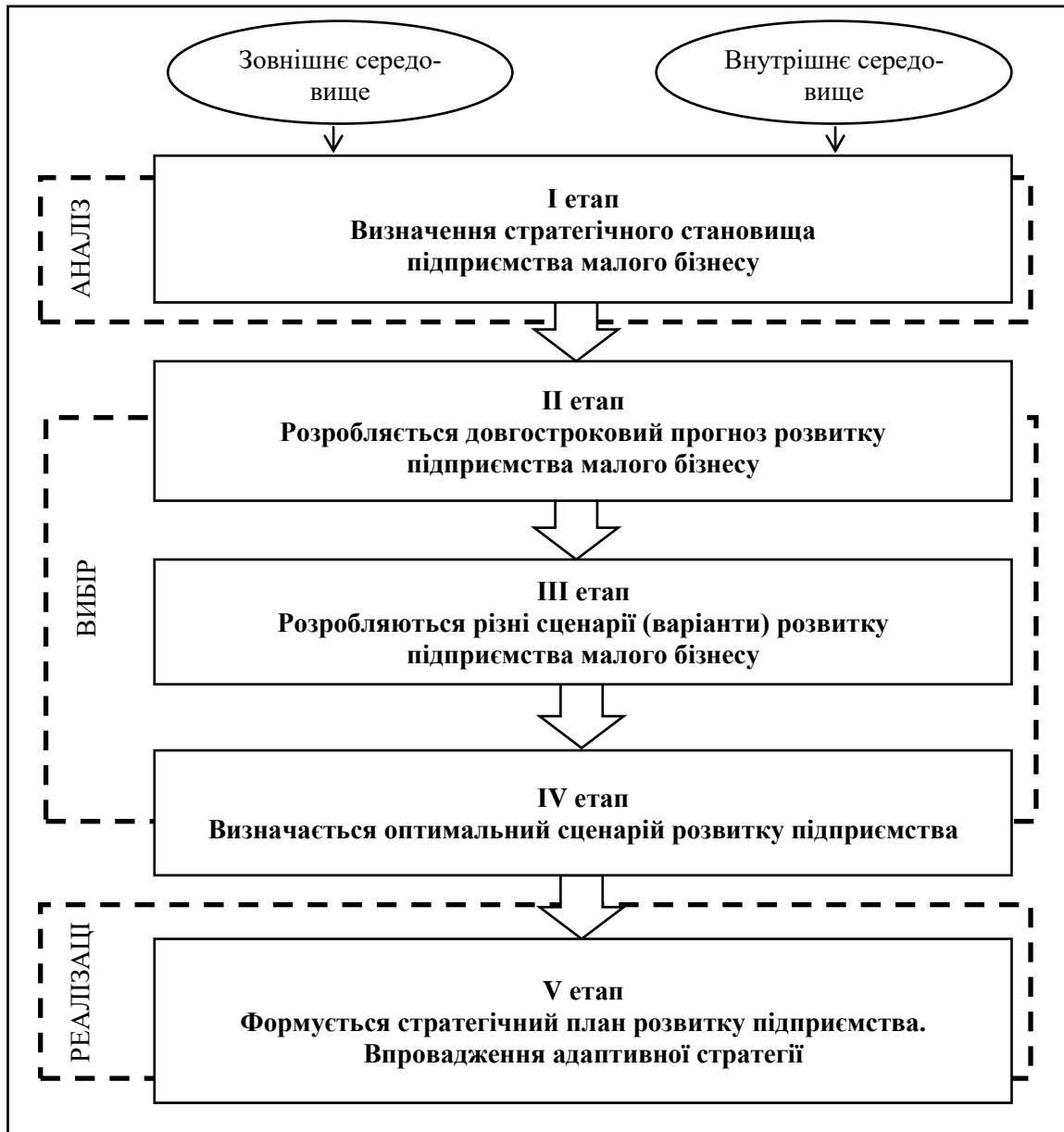

Рисунок 2 – Структурно-логічна схема визначення адаптивної стратегії розвитку підприємства малого бізнесу

Джерело: розроблено авторами

На першому етапі визначення стратегії розвитку підприємства в умовах адаптації до умов ринку визначається стратегічне становище підприємства: аналізується зовнішнє та внутрішнє середовище функціонування підприємства, визначаються сприятливі і несприятливі для розвитку підприємства фактори зовнішнього середовища, а також сильні та слабкі сторони його внутрішнього середовища.

При оцінці факторів зовнішнього середовища виділяються основні індикатори впливу на розвиток підприємства та ті, які будуть аналізуватися. Оцінка зміни індикатора адаптивної стратегії та загальна зміна відбувається з урахуванням значущості:

$$I = \sum_{i=1}^n V_i * Z_i, \quad (1)$$

де n – кількість індикаторів, що досліджуються;

V_i – величина індикатора, який характеризує i-ий фактор;

Z_i – значущість i -ого фактора.

При умові якщо $I \rightarrow \min$ – варто внести незначні коригування у вже використовувану стратегію; при умові якщо $I \rightarrow \max$ – проводиться повністю заміна стратегії.

На другому етапі на основі результатів аналізу становища підприємства розробляється довгостроковий прогноз його розвитку. При цьому передбачаються різні варіанти розвитку:

- песимістичний прогноз – за переважання несприятливих чинників розвитку;
- оптимістичний прогноз – за переважання сприятливих факторів розвитку;
- найбільш реалістичний варіант розвитку підприємства.

На третьому етапі в рамках найбільш ймовірного прогнозу розробляються різні сценарії розвитку підприємства малого бізнесу. За потреби ще раз здійснюється уточнення місії та цілей господарської діяльності підприємства та визначаються критерії ефективності його розвитку (частка на ринку, обсяг продажів, розмір прибутку, рівень питомих витрат і т.п.). На цьому ж етапі визначаються можливі напрями тактичних заходів, наприклад, за допомогою методу «дерево цілей», який є найпоширенішим способом уточнення цілей і завдань.

Четвертий етап характеризується визначенням оптимального сценарію розвитку

підприємства малого бізнесу в адапційних умовах на основі обраних критеріїв ефективності функціонування підприємства.

На п'ятому етапі формується стратегічний план розвитку підприємства, в основі якого оптимальний сценарій його розвитку, розроблений на попередньому етапі.

Саме така послідовність вибору адаптивної стратегії розвитку підприємства дозволяє врахувати вплив зовнішнього середовища, виявити сучасні ринкові тенденції, задати орієнтири довгострокового розвитку підприємства з урахуванням наявного ресурсного потенціалу, системи взаємовідносин, а також ринкової позиції [10]. Адже головне призначення впровадження адаптивних стратегій – це можливість переорієнтувати підприємства малого бізнесу зі шляху екстенсивного росту на якісно новий, інноваційний шлях, який дозволить вистояти у кризовий період і забезпечить надійну основу для успіху та ринкового домінування на період майбутнього зростання економіки.

Моделювання кожної із запропонованих нами 4 видів адаптивних стратегій розвитку в процесі децентралізації на практиці не можливо здійснювати без нагляду і контролю. На рисунку 3 нами представлено види контролю при формуванні адаптивної стратегії розвитку на кожному із етапів.

Стратегічний нагляд

Рисунок 3 – Рівні контролю при формуванні адаптивної стратегії розвитку підприємства малого бізнесу

Джерело: розроблено авторами

Також варто відмітити, що в процесі формування і розробки адаптивної стратегії розвитку підприємства малого бізнесу, можна повертатися до попередніх етапів і виконувати кожний етап ще раз використовуючи при

цьому інструмент – карту стратегічного розвитку (рисунок 4). На даній карті стратегічного розвитку відмічено основні етапи реалізації стратегії та її напрям, який переважно здійснюється математичним методом.

Етап Стратегія	Етап ₁ (з по)	...	...	Етап _n
Інноваційна	...			
Внутрішньо- управлінська		Цілі і завдання етапу		
Ринкова			Цілі і завдання етапу	
Інвестиційна				Цілі і завдання етапу

Рисунок 4 – Карта стратегічного розвитку підприємства малого бізнесу
Джерело: розроблено авторами

В умовах децентралізації для досягнення спрямованого, незворотного, законного розвитку підприємства важливою в контексті дослідження є розробка відповідного механізму, який буде спрямований на зміну існуючої системи управління з метою нейтралізації факторів, що негативно впливають на функціонування підприємства. При цьому слід зазначити, що для коректної побудови механізму формування стратегії розвитку спочатку необхідно дослідити фактори, що негативно та позитивно впливають на

розвиток підприємства [11]. Так, протягом останніх років, на розвиток малого бізнесу впливали, окрім реформування влади, різні як політичні, так і економічні фактори. Згідно проведених досліджень АВСА, найголовнішими бар'єрами для ефективного розвитку підприємств малого бізнесу є брак попиту, висока конкуренція, нестабільна політична ситуація в країні, високі ставки податків, інфляційні процеси, нечіткість законодавства та корупція (таблиця 3).

Т а б л и ц я 3

Рейтинг перешкод для ведення бізнесу за розмірами та галузями господарювання в умовах децентралізації (станом на жовтень 2019 р.), %

№ з/п	Перешкоди зростанню виробництва	За розміром				За галузями							
		всі	великі	середні	<i>малі</i>	важка ¹	машинобудівна	деревообробна	будівельні матеріали	легка	<i>харчова</i>	поліграфія	інші
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Недостатньо кваліфікованих працівників	37,1	33,9	41,9	35,2	53,3	50,0	28,6	36,4	46,9	21,9	34,8	31,7
2	Недостатньо замовлень/обсягів реалізації/низький попит на продукцію	47,0	41,1	46,5	50,0	23,3	71,4	35,7	45,5	43,8	43,8	60,9	26,1
3	Недостатньо сировини/матеріалів	11,4	10,7	8,1	13,9	20,0	8,9	7,1	9,1	12,5	15,6	8,7	0,0
4	Проблема ліквідності/брак обігових коштів	19,3	16,1	18,6	21,3	26,7	19,6	35,7	18,2	15,6	14,1	21,7	17,4
5	Несприятлива політична ситуація	15,2	14,3	17,4	13,9	10,0	28,6	7,1	9,1	18,8	14,1	0,0	13,0
6	Недостатньо виробничих потужностей	10,2	3,6	7,0	15,6	6,7	5,4	14,3	4,5	3,1	15,6	13,0	21,7
7	Доступність кредитів	11,4	8,9	11,6	12,3	16,7	17,9	14,3	18,2	12,5	6,3	0,0	4,3
8	Корупція	12,1	16,1	4,7	15,6	13,3	8,9	14,3	4,5	18,8	14,1	13,0	8,7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
9	Проблеми з енергопостачанням	8,0	7,1	10,5	6,6	10,0	12,5	7,1	13,6	0,0	7,8	4,3	4,3
10	Високий регуляторний тиск (нечітке законодавство, перевірки, бюрократичність процедур)	8,7	7,1	8,1	9,8	10,0	10,7	7,1	9,1	9,4	7,8	4,3	8,7
11	Рівень податків	36,0	33,9	26,7	43,4	40,0	21,4	50,0	45,5	34,4	42,2	21,7	47,8
12	Застарілі технології	9,8	8,9	7,0	12,3	3,3	8,9	28,6	0,0	3,1	9,4	21,7	17,4
13	Висока ставка кредитів	37,5	37,5	43,0	33,6	40,0	32,1	50,0	50,0	31,3	37,5	43,5	30,4
14	Часті зміни економічного законодавства	25,4	21,4	25,6	27,0	30,0	23,2	28,6	27,3	28,1	25,0	17,4	26,1
15	Високий рівень конкуренції	38,3	46,4	34,9	36,9	23,3	16,1	35,7	45,5	37,5	53,1	60,9	43,5
16	Інше	11,4	16,1	9,3	10,7	16,7	35,7	0,0	13,6	0,0	9,4	13,0	8,7

Джерело: розроблено авторами на підставі [12];

¹ До важкої промисловості віднесено металургію, хімічну, нафтохімічну та паливну промисловості

Найбільш вагомими перешкодами зростання виробництва у 2019 році для підприємств малого бізнесу серед всіх підприємств різного розміру традиційно, як і в попередніх роках, є «низький попит» (50,0%). Показник «рівень податків» займає другу сходинку – 43,4 % та «високий рівень конкуренції» – третю (36,9%). Найменше всього має вплив на підприємства малого бізнесу показник – «проблеми з енергопостачанням» (6,6%). Якщо розглядати вплив показників серед підприємств за галузями функціонування, то, наприклад, харчова промисловість найбільше страждає від високого рівня конкуренції (53,1%) та браку замовлень чи низького попиту на продукцію (43,8%). Високим було значення показника «рівень податків» та «висока ставка кредитів» (42,2% та 37,5% відповідно).

Вже зараз, для усунення проблемних ситуацій та досягнення стабільного зростання якості життя населення Тернопільської області та держави, існує багато дієвих програм, ініційованих міжнародними організаціями щодо підтримки малого та середнього бізнесу в Україні. Так, наприклад, станом на початок 2020 року за програмами Державного фонду регіонального розвитку, субвенції ОТГ та субвенції на сільську ме-

дицину, область отримала державну фінансову підтримку в розмірі 603,2 млн грн. [9]. На рівні громад процес об'єднання відбувається повільно перш за все через законодавчу неврегульованість, тому ефективні європейські інструменти, які довели свою успішність можуть та повинні бути використані в українському середовищі. Однак, для цього необхідні докорінні зміни як у сфері державного управління, так і на рівні свідомості кожного громадянина.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загалом, підприємства малого бізнесу будь-якої галузі, за своєю природою є парадоксальним суб'єктом. З одного боку, вони характеризуються високим ступенем нестійкості, яка обумовлена високим рівнем конкуренції і неміцними позиціями на ринку, обмеженими фінансовими можливостями, високою нестачею кваліфікованих кадрів через неможливість забезпечити їм заробітну плату на рівні великих підприємств, слабкими технологічними можливостями, браком коштів на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи і т.п. У той же час, з іншого боку, малі підприємства в багатьох випадках демонструють дивовижну здатність швидко адаптуватися до несприятливих змін ринкового середовища і ви-

живати в самих важких умовах всупереч обставинам. Ми вважаємо, що в умовах створення ОТГ, якими б не були зусилля органів державної чи місцевої влади, які б не здійснювалися масштабні і різноманітні програми підтримки малого бізнесу, все одно вирішальним фактором виживання суб'єкта підприємницької діяльності, в кінцевому результаті є їх власні зусилля, досвід, інтуїція, професійні знання, на основі яких повинна вибудовуватися, адекватна обставинам, що склалися, адаптивна стратегія господарської діяльності. Адже успіху досягають ті бізнес-структури, керівництво яких оперативніше за інших зможе оцінити поточний стан справ, розробити свою адаптивну стратегію змін та побороти усталені стереотипи.

Література

1. Ackoff R. L. *Management Misinformation Systems* // *Management Science*, 1967. Vol. 14, No. 4. P. 147-156.
2. Анісімова О. Н. *Адаптація економічного механізму функціонування промислових підприємств з урахуванням кон'юнктури міжнародного бізнесу*: Монографія. Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2012. С. 280.
3. Ansoff I. H. *Strategic Management. Classic Edition* // Palgrave Macmillan UK, 2007. P. 251.
4. Астапова Г. В. *Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины*: Монография. Донецк: ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2001. С. 526.
5. Мариненко Н. Ю. Оцінювання потенціалу адаптивного розвитку підприємства. *Науковий журнал «Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії»*. 2016. Випуск 4 (04), частина 1. С. 108-113.
6. Буднік М. М. *Адаптація промислових підприємств до ринкових умов господарювання*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.06.01 – Економіка, організація та управління підприємствами. Харків: Харківський державний економічний університет, 2002. С. 231.
7. Соколова Л. В. *Організаційно-економічне забезпечення адаптації підприємств до невизначеності бізнес-*

середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню доктора екон. наук за спец. 08.06.01 – Економіка, організація та управління підприємствами. Донецьк: Інститут економіки промисловості НАН України, 2006. С. 34.

8. Проект Стратегії розвитку Тернопільської області на період 2021-2027 роки та план заходів з її реалізації у 2021-2023 роках. URL: <http://www.terada.org/list/?type=view&id=12259>

9. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 січня 2020 року // Офіційний державний сайт України «Децентралізація в Україні». URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/526/10.01.2020.pdf>

10. Баланович А. М. *Обґрунтування стратегії розвитку промислового підприємства на основі ринкових тенденцій*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами. Харків: Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. 2018, С. 343.

11. Бережна Ю. Г., Матичак П. П. *Формування стратегії розвитку суб'єктів господарювання*: матеріали Звітної науково-практичної конференції Луганського національного аграрного університету (26 лютого 2020 р.). Харків, 2020. С. 308.

12. Щоквартальна оцінка ділового клімату. Аналітичний звіт за результатами опитування керівників промислових підприємств в Україні. 2019. № 4 (70). URL: http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/business_idea_industry?pid=6277

References

1. Ackoff, R. L. (1967). *Management Misinformation Systems*: Management Science. Vol. 14, No. 4, 147-156.
2. Anisimova, O. N. (2012). *Adaptation of the economic mechanism of functioning of the industrial enterprises taking into account a conjuncture of the international business*. Mariupol: SHEI «PSTU», 280.
3. Ansoff, I. H. (2007). *Strategic Management. Classic Edition*: Palgrave Macmillan UK. 251.
4. Astapova, H. V. (2001). *Organizational and economic mechanism of corporate governance in modern conditions of reforming the*

Ukrainian economy. Donetsk: DonNUET of M. Tugan-Baranovsky, 526.

5. *Marynenko, N. Yu.* (2016). Assessing the potential of adaptive development of the enterprise. *Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*. Iss. 4 (04), part 1.108-113.

6. *Budnik, M. M.* (2002). Adaptation of industrial enterprises to market conditions: Manuscript of candidate degree for specialty 08.06.01 – Economics, organization and management of enterprises. Kharkiv: HSEU, 231.

7. *Sokolova, L. V.* (2006). Organizational and economic support of adaptation of enterprises to the uncertainty of the business environment: Thesis abstractdis. for Dr. econ. Sciences for specialty 08.06.01 – Economics, organization and management of enterprises. Donetsk: Institute of Industrial Economics of the National Academy of Science of Ukraine, 34.

8. Draft Development Strategy of Ternopil region for the period 2021-2027 and action plan for its implementation in 2021-2023. Retrieved from <http://www.terrada.org/list/?type=view&id=12259>

9. Monitoring the process of decentralization of power and reform of local self-government as of January 10, 2020 // The Official State site of Ukraine «Decentralization in Ukraine». Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/>

10. *Balanovych, A. M.* (2018). Substantiation of industrial enterprise development strategies based on market trends. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.04 – Economics and business management. Kharkiv: Simon Kuznets Kharkov National University of Economics, 343.

11. *Berezhna, Yu. H., Matychak, P. P.* (2020). Forming a strategy for the development of business entities. Materials of the Reporting scientific-practical conference of Luhansk National Agrarian University (February, 26). Kharkiv, 308.

12. Quarterly Assessment of Business Climate, (2019). Analytical Report on the Results of the Survey of Heads of Industrial Enterprises in Ukraine. No. 4(70), retrieved from http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/business_idea_industry?pid=6277

Стаття надійшла
до редакції : 10.08.2020 р.

Стаття прийнята
до друку: 28.09.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Панухник О. В. Використання адаптивного моделювання стратегій розвитку підприємств малого бізнесу в умовах децентралізації / О. В. Панухник, Н. В. Голич // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 3 (39). – С. 17–28.

УДК 339.56

JEL Classification: F18, F36, F62

САМОХОВЕЦ М. П.¹, ГРЕЧИШКИНА Е. А.²

ЕВРАЗИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ СОЮЗ: РАЗВИТИЕ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ ГОСУДАРСТВ-ЧЛЕНОВ С ТРЕТЬИМИ СТРАНАМИ

DOI: 10.32620/cher.2020.3.03

Постановка проблемы. Актуальность исследования внешней торговли стран-участниц Евразийского экономического союза (ЕАЭС) с третьими странами обосновывается необходимостью повышения ее эффективности в целях более полного формирования доходов государственных бюджетов, повышения конкурентоспособности национальных экономик и повышения жизненного уровня населения государств-членов ЕАЭС. *Цель статьи* – провести анализ и оценить экономические параметры внешней торговли государств-членов ЕАЭС и обозначить основные тенденции и перспективы развития внешнеторговой деятельности ЕАЭС. *Объект исследования* – внешнеторговые отношения между государствами-членами ЕАЭС и третьими странами. *Методы, использованные в исследовании.* Исследование проводилось на базе изучения программных и отчетных документов Евразийской экономической комиссии. Используются официальные статистические данные за период с 2014 по 2018 годы, выводы основаны на экономических сопоставлениях и систематизации. *Гипотеза исследования.* Экономические показатели внешней торговли государств-членов ЕАЭС с третьими странами имеют потенциальные резервы роста. *Изложение основного материала.* В рамках ЕАЭС используется единое таможенное регулирование в соответствии с Таможенным Кодексом ЕАЭС. Вывозные таможенные пошлины регулируются национальным законодательством государств-членов ЕАЭС, а ввозные таможенные пошлины уплачиваются и распределяются в бюджеты государств-членов ЕАЭС по нормативам. Проведенный анализ экономических параметров развития внешней торговли государств-членов ЕАЭС показал, что внешнеторговый оборот ЕАЭС имеет тенденцию к росту, однако пока не достиг уровня 2014 года. В структуре внешнеторгового оборота ЕАЭС преобладает экспорт преимущественно минеральных продуктов в страны Европейского союза. *Оригинальность и практическое значение.* Перспективы развития внешней торговли государств-членов ЕАЭС с третьими странами видятся в наращивании объемов экспорта ЕАЭС с учетом определения приоритетных товарных групп. *Выводы.* Диверсификация внешней торговли государств-членов ЕАЭС возможна путем экспорта высокотехнологичной продукции, а увеличение внешнеторгового оборота за счет расширения торгово-экономического оборота ЕАЭС с другими странами и интеграционными объединениями.

Ключевые слова:

внешняя торговля, ЕАЭС, товарооборот, третьи страны, экспорт, импорт, интеграция.

EURASIAN ECONOMIC UNION: FOREIGN TRADE DEVELOPMENT OF THE MEMBER STATES WITH THIRD COUNTRIES

Formulation of the problem. The study of foreign trade of the EAEU member countries with third countries is justified by the need to increase its effectiveness. It is necessary for fully State budgets revenue generation, competitiveness increasing of national economies and improving standards of the EAEU member states. *The purpose of the article* is to analyse and evaluate the economic parameters of the EAEU member states foreign trade and outline main trends and prospects for the EAEU's foreign trade develop-

¹ Самоховец Марія Павлівна, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансового менеджменту, Поліський державний університет, м. Пінськ, Білорусь.

Samkhavets Maryia, Ph.D. in Economics, Associate Professor of Financial Management Department, Polesky State University, Pinsk, Belarus.

ORCID ID: 0000-0002-4564-2424

e-mail: samkhvec@rambler.ru

² Гречишкіна Олена Олександрівна, канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту, Поліський державний університет, м. Пінськ, Білорусь.

Hrechishkina Olena, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Head of Marketing and International Management Department, Polesky State University, Pinsk, Belarus.

ORCID ID: 0000-0003-0653-9210

e-mail: l_grechishkina@mail.ru

ment. *The object of the study* is foreign trade relations between the EAEU member states and third countries. *Methods used in the study.* The study was conducted on the basis of program and reporting documents of the Eurasian Economic Commission. Official statistical data for the period from 2014 to 2018 were used. The conclusions are based on economic comparisons and systematization. *Research hypothesis.* Foreign trade economic indicators of the EAEU member states with third countries have potential reserves of growth. *Statement of the main material.* Single customs regulation is used in accordance with the EAEU Customs Code. Export customs duties are regulated by national legislation of the EAEU member states. Import customs duties are paid and distributed to the budgets of the EAEU member states according to the standards. The analysis of the economic parameters of foreign trade development of the EAEU member states showed that the EAEU's foreign trade has a tendency to increase, but has not yet reached the 2014 level. Exports dominated in the structure of the EAEU's foreign trade turnover and mainly represented by mineral products to the European Union countries. *Originality and practical value.* The prospects for foreign trade development of the EAEU member states with third countries are seen in the EAEU export volumes increasing with definition of priority product groups. *Conclusion.* The diversification of foreign trade of the EAEU member states is possible through exports of high-tech products. Foreign trade increase is possible through the EAEU's trade and economic expansion with other countries and integration associations.

Key words:

foreign trade, EAEU, turnover, third countries, exports, imports, integration.

ЄВРАЗІЙСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ СОЮЗ: РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ З ТРЕТІМИ КРАЇНАМИ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зовнішньої торгівлі країн-учасниць ЄАЕС з третіми країнами обґрунтовується необхідністю підвищення її ефективності з метою більш повного формування доходів державних бюджетів, підвищення конкурентоспроможності національних економік і підвищення життєвого рівня населення держав-членів ЄАЕС. *Мета статті* – провести аналіз і оцінити економічні параметри зовнішньої торгівлі держав-членів ЄАЕС, позначити основні тенденції та перспективи розвитку зовнішньоторговельної діяльності ЄАЕС. *Об'єкт дослідження* – зовнішньоторговельні відносини між державами-членами ЄАЕС і третіми країнами. *Методи, використані в дослідженні.* Дослідження проводилося на базі вивчення програмних і звітних документів Євразійської економічної комісії. Використано офіційні статистичні дані за період з 2014 по 2018 роки, висновки засновані на економічних порівняннях і систематизації. *Гіпотеза дослідження.* Економічні показники зовнішньої торгівлі держав-членів ЄАЕС з третіми країнами мають потенційні резерви зростання. *Виклад основного матеріалу.* В рамках ЄАЕС використовується єдине митне регулювання відповідно до Митного Кодексу ЄАЕС. Вивізні митні збори регулюються національним законодавством держав-членів ЄАЕС, а ввізні мита сплачуються і розподіляються в бюджети держав-членів ЄАЕС за нормативами. Проведений аналіз економічних параметрів розвитку зовнішньої торгівлі держав-членів ЄАЕС показав, що зовнішньоторговельний оборот ЄАЕС має тенденцію до зростання, однак поки не досяг рівня 2014 року. У структурі зовнішньоторговельного обороту ЄАЕС головним чином переважає експорт мінеральних продуктів в країни Європейського союзу. *Оригінальність і практичне значення.* Перспективи розвитку зовнішньої торгівлі держав-членів ЄАЕС з третіми країнами бачаться в нарощуванні обсягів експорту ЄАЕС з урахуванням визначення пріоритетних товарних груп. *Висновки.* Диверсифікація зовнішньої торгівлі держав-членів ЄАЕС можлива шляхом експорту високотехнологічної продукції, а збільшення зовнішньоторговельного обороту за рахунок розширення торгово-економічного обороту ЄАЕС з іншими країнами та інтеграційними об'єднаннями.

Ключові слова: зовнішня торгівля, ЄАЕС, товарообіг, треті країни, експорт, імпорт, інтеграція.

Постановка проблеми. На современном этапе внешняя торговля государств-членов ЕАЭС и ее государственное регулирование развивается в международной бизнес-среде [1, 2], которая отличается чувствительностью к изменениям в мировой экономике и геополитике. Поэтому актуальной задачей является поиск возможностей адапта-

ции к этим вызовам, ведь во многом от эффективности внешней торговли зависит состояние государственных финансов стран-участниц ЕАЭС. Значительное влияние на полноту и своевременность формирования доходов государственного бюджета оказывает таможенно-тарифное регулирование внешней торговли. Это связано с тем, что

налоговые доходы от внешнеэкономической деятельности участвуют в формировании доходной части государственных бюджетов государств-членов ЕАЭС [3].

С 1 января 2018 г. вступил в силу Таможенный Кодекс Евразийского экономического союза (ТК ЕАЭС), который направлен на обеспечение единого таможенного регулирования в ЕАЭС [4]. В ЕАЭС введены единые меры нетарифного регулирования в торговле с третьими странами, которые применяются на основе принципов гласности и недискриминации и включают: запрет ввоза и (или) вывоза товаров; количественные ограничения ввоза и (или) вывоза товаров; исключительное право на экспорт и (или) импорт товаров; автоматическое лицензирование (наблюдение) экспорта и (или) импорта товаров; разрешительный порядок ввоза и (или) вывоза товаров.

Заметим, что установление ставок вывозных таможенных пошлин отнесено к уровню национального законодательства государств-членов ЕАЭС, а порядок их исчисления и уплаты регулируется ТК ЕАЭС. В Республике Беларусь действует ряд вывозных таможенных пошлин в отношении товаров, вывозимых с ее территории за пределы таможенной территории государств-членов ЕАЭС (калийные удобрения, семена рапса, лесоматериалы, необработанные шкуры, дубленая кожа, нефть и нефтепродукты).

Ввозные таможенные пошлины в ЕАЭС уплачиваются импортерами товаров по внешнему контуру ЕАЭС на единый счет казначейства, открытый в национальном (центральном) банке того государства, в котором они подлежат уплате в соответствии с таможенным законодательством ЕАЭС. Ввозные таможенные пошлины в ЕАЭС уплачиваются и распределяются в бюджеты государств-членов по следующим нормативам: Республика Армения – 1,11%; Республика Беларусь – 4,56%; Республика Казахстан – 7,11%; Кыргызская Республика – 1,90%; Российская Федерация – 85,32% [5].

Анализ последних исследований и публикаций. Развитие внешней торговли в

контексте усиления интеграции является предметом исследований многих ученых (Русакович В.И., Шкваря Л.В., Оболенский В.П., Гладков И.С., Лихачев Е.А. и другие).

Всплеск интереса к вопросам развития ЕАЭС связан с научной дискуссией о Таможенном кодексе ЕАЭС и применении инструментов таможенно-тарифного регулирования в рамках ЕАЭС (Боброва В.В., Ручкина Г.Ф., Шайдуллина В.К., Кадочников П.А., Пташкина М.Г. и другие).

Ряд исследований посвящен непосредственно проблемам торговых взаимоотношений государств-членов ЕАЭС с третьими странами (Селищева Т. А., Бойцова М. И., Федоренко К. П., Короленок Г. А., Климченя Л. С.).

Цель статьи. Провести анализ и оценить уровень развития внешней торговли стран-участниц ЕАЭС с третьими странами, выявить тенденции и перспективные направления развития торговых отношений ЕАЭС с третьими странами.

Изложение основного материала исследования. Динамика внешней торговли ЕАЭС с третьими странами представлена в таблице 1. В 2015-2016 гг. по всем показателям наблюдалась отрицательная динамика. Однако если в 2015 г. наблюдалось почти равное падение как по экспорту, так и по импорту товаров, то в 2016 г. падение по импорту было меньшим, нежели падение по экспорту.

В 2017-2018 гг. наблюдался рост внешней торговли ЕАЭС. Внешнеторговый оборот ЕАЭС в 2018 г. увеличился на 119 196,1 млн. долл. США (на 18,79%) и составил 753 417,4 млн. долл. США. При этом экспорт увеличился на 26,80% и составил 490 637,5 млн. долл. США, импорт – на 6,27% и составил 262 779,9 млн. долл. США. Однако, несмотря на положительные изменения, выйти на уровень товарооборота 2014 г. пока не удалось. Положительное сальдо внешней торговли составило 227 857,6 млн. долл. США, что на 63,13% больше, чем в 2017 г. Следует отметить, что сальдо внешней торговли сохранялось положительным на протяжении анализируемого периода, несмотря на негативные тенденции во внешней торговле ЕАЭС.

Объем и динамика внешней торговли ЕАЭС с третьими странами

Период	Оборот		Экспорт		Импорт		Сальдо млн. долл. США
	млн. долл. США	темпы роста, %	млн. долл. США	темпы роста, %	млн. долл. США	темпы роста, %	
2014	873 099,7	н/д	555 618,0	н/д	317 481,7	н/д	238 136,3
2015	579 382,5	66,36	373 845,1	67,28	205 537,4	64,74	168 307,7
2016	509 372,7	87,92	308 264,8	82,46	201 107,9	97,84	107 156,9
2017	634 221,3	124,51	386 950,2	125,53	247 271,1	122,95	139 679,1
2018	753 417,4	118,79	490 637,5	126,80	262 779,9	106,27	227 857,6

Источник: разработано авторами

Доля государств во внешнеторговом обороте ЕАЭС представлена на рисунке 1. Сравнительный анализ показывает, что существенных изменений в структуре внешнеторгового оборота ЕАЭС не произошло.

Доля России во внешней торговле ЕАЭС в 2018 г. возросла на 0,82% по сравнению с 2014 г., доля Беларуси на 0,35%, доля Армении на 0,18%, доля Кыргызстана на 0,08%. Доля Казахстана снизилась до 9,87%.

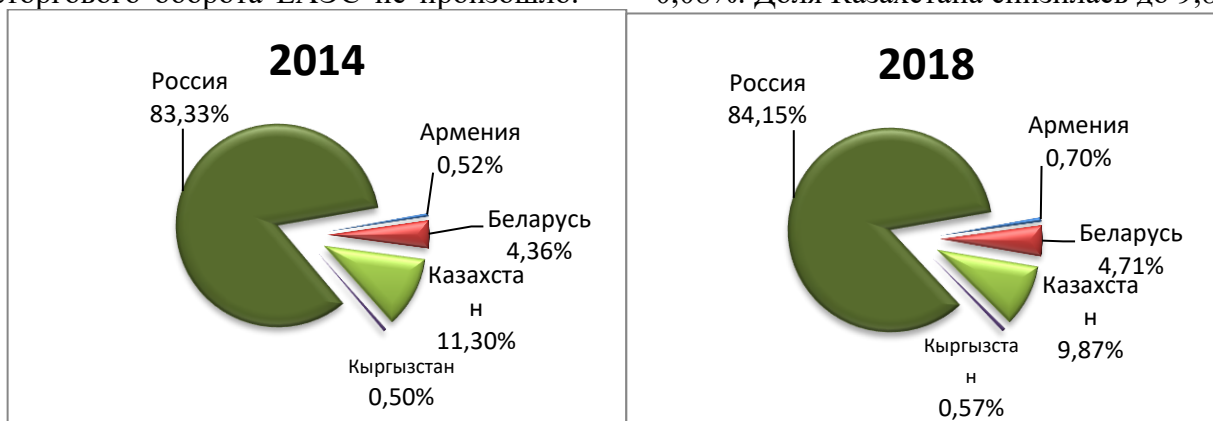

Рисунок 1 – Структура внешнеторгового оборота ЕАЭС

Источник: разработано авторами

В структуре оборота внешней торговли ЕАЭС преобладают экспортные потоки, в 2018 г. их доля составила 65,12% (рисунок 2). На внешние рынки экспортировались преимущественно минеральные продукты (67,20% общего объема экспорта), металлы и изделия из них (9,60%) и продукция химической промышленности (5,60%). На импорт в 2018 г. пришлось 34,88% оборота внешней торговли ЕАЭС, импортировались машины, оборудование и транспортные средства (44,50% совокупного импорта), продукция химической промышленности (18,30%), продовольственные товары и сельскохозяйственное сырье (11,60%).

Структура экспорта и импорта ЕАЭС показывает, что в 2018 г. основными странами, обеспечивающими экспорт ЕАЭС, являлись Казахстан (74,04%), Россия (65,12%) и Беларусь (55,88%). Армения и Кыргызстан являлись странами-импортерами, доля экспортируемых товаров составила 32,82% и 27,65% соответственно.

В структуре экспорта товаров государств-членов ЕАЭС преобладают следующие товары (таблица 2): минеральные продукты (67,2% общего экспорта), черные, цветные металлы и изделия из них (9,6%), продукция химической промышленности, каучук (5,6%).

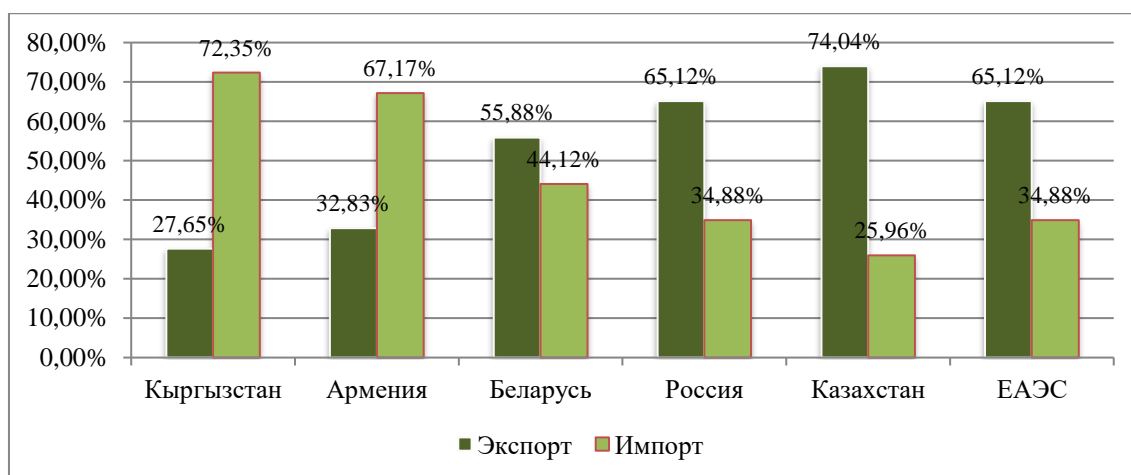

Рисунок 2 – Структура внешнеторгового оборота ЕАЭС в 2018 г.
Источник: разработано авторами

Около 80% экспорта направляется в Российскую Федерацию [6]. Наибольшая доля импорта товаров ЕАЭС приходится на машины, оборудование и транспортные

средства (44,5% общего импорта), продукцию химической промышленности (18,3%), продовольственные товары и сельскохозяйственное сырье (11,6%).

Т а б л и ц а 2

Товарная структура внешней торговли ЕАЭС (2018 г.)

Товары	Экспорт		Импорт	
	млн. долл. США	структура, %	млн. долл. США	структура, %
Продовольственные товары и сельскохозяйственное сырье	25 022,5	5,1	30 482,5	11,6
Минеральные продукты	329 708,4	67,2	3 941,7	1,5
Продукция химической промышленности, каучук	27 475,7	5,6	48 088,7	18,3
Древесина и целлюлозно-бумажные изделия	14 228,5	2,9	4 204,4	1,6
Текстиль и текстильные изделия	981,3	0,2	17 606,3	6,7
Черные, цветные металлы и изделия из них	47 101,2	9,6	18 131,8	6,9
Машины, оборудование и транспортные средства	14 719,1	3,0	116 937,1	44,5
Прочие	31 400,8	6,4	23 387,4	8,9
Всего	490 637,5	100,0	262 779,9	100,0

Источник: разработано авторами

Экспорт из ЕАЭС осуществляется в разные регионы и страны, в основном в ЕС. В распределении экспорта товаров из стран ЕАЭС в ЕС в 2018 году наибольшая доля экспорта приходилась на Норвегию (27,56%). Среди стран ЕС (50,49% от общего объема экспорта) наиболее значительными были поставки в Нидерланды (10,43%), Германию (7,39%), Италию (5,77%) и Польшу (3,84%). В страны АТЭС экспортировано 26,71% товаров, в том числе 12,83% в Китай, 4,25% в Южную Корею, 2,84% в Японию и 2,81% в США. В страны СНГ (исключая страны ЕАЭС) было прода-

но 5,20% экспортируемых товаров, в том числе 2,99% в Украину.

Импорт товаров в ЕАЭС осуществляется в основном из стран АТЭС и Европы. Среди стран АТЭС (43,22% от общего объема импорта товаров) наибольшие объемы были из Китая (24,10%), США (5,53%), Японии (3,65%) и Южной Кореи (3,09%). В распределении импорта товаров в ЕАЭС из Европы в 2018 году наибольшая доля импорта была из Норвегии (33,22%). Среди стран ЕС (39,78%) наиболее значительными были поставки из Германии (11,17%), Италии (4,97%) и Франции (4,06%). В странах СНГ было закуплено 4,34% импорти-

руемых товаров, в том числе 2,83% в Украине.

Следовательно, динамика внешней торговли ЕАЭС с третьими странами показывает, что абсолютные показатели товарооборота не достигли показателей 2014 года, которые были лучшими в анализируемом периоде. Наблюдается резкое падение показателей внешней торговли товарами с третьими странами. В 2015 году экспорт товаров ЕАЭС в третьи страны сократился на 32,72% по сравнению с 2014 годом. Затем произошло последующее выравнивание показателей и их аппроксимация к 2014 году.

Негативная динамика торговых показателей ЕАЭС в достаточной мере объясняется падением мировых цен на нефть и сырье, а также процессами девальвации в государствах-членах ЕАЭС в течение анализируемого периода [7]. Одной из текущих тенденций является постепенное увеличение объемов экспорта ЕАЭС, поэтому необходимо нивелировать сдерживающие его факторы [8] и определить приоритетные товарные группы, которые могут значительно увеличить экспорт в третьи страны.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. На основе проведенного анализа определены основные тенденции внешней торговли с третьими странами в ЕАЭС:

1. внешнеторговый оборот ЕАЭС увеличился на 18,8% в 2018 году;
2. подавляющая доля России во внешнеторговом обороте ЕАЭС (доля России – 84,1%, Беларуси – 4,7%);
3. преобладание экспорта в структуре внешнеторгового оборота ЕАЭС (65,1%);
4. странами-экспортерами в торговле с третьими странами выступают Казахстан и Россия, а импортерами – Армения и Кыргызстан (Беларусь – 55,9% экспорта и 44,1% импорта).

Дальнейшее развитие внешней торговли государств-членов ЕАЭС возможно не только и не столько за счет единой таможенно-тарифной политики, сколько за счет активизации экспорта товаров. Государства-члены ЕАЭС могут также расши-

рить сотрудничество по производству продуктов на кооперативной основе (особенно товаров с высокой долей добавленной стоимости в цене – высокотехнологичных товаров [9]) и в дальнейшем экспортировать такие товары в третьи страны и диверсифицировать экспорт.

Экспорт товаров государств-членов ЕАЭС целесообразно увеличивать за счет углубления торгово-экономического сотрудничества ЕАЭС с другими странами и интеграционными объединениями.

Перспективы дальнейших исследований видятся в определении перспективных направлений регионального экономического сотрудничества между государствами-членами ЕАЭС.

Литература

1. Hrechyshkina O., Samakhavets M. Foreign trade of the Republic of Belarus in the international business environment. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. 2019. № 44. P. 47-55. doi: 10.2478/bog-2019-0014
2. Hrechyshkina O., Samakhavets M. Changing business environment in Belarus. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2019. № 9 (1). P. 1-11. doi: 10.26881/jpgs.2019.1.01
3. Маковская А. И., Самоховец М. П. Совершенствование формирования доходов государственного бюджета Республики Беларусь. *SCI-ARTICLE.RU*. 2018. № 56. С. 85-89.
4. Киевич А. В., Король О. В. ЕАЭС: макроэкономическая стабилизация в условиях глобального кризиса. *Экономика и банки*. 2016. № 1. С. 26-34.
5. Евразийский экономический союз: в интересах бизнеса и граждан. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/
6. Hrechyshkina O., Samakhavets M. Merchandise trade in the EAEU integrating environment. *Quaestiones Geographicae*. 2019. № 38 (4). P. 163-174. doi:10.2478/quageo-2019-0038
7. Киевич А. В., Король О. В. Евразийская интеграция: этапы становления и перспективы развития.

Экономические науки. 2016. № 1. С. 123-129.

8. Ручкина Г. Ф., Шайдуллина В. К. Факторы, затрудняющие экспорт товаров ЕАЭС в третьи страны и понижающие экспортную конкурентоспособность России. *Экономика. Налоги. Право.* 2019. №12 (1). С. 136-143.

9. Hrechyshkina O., Samakhavets M. Importance of foreign direct investment in financing for innovative development of the Republic of Belarus. *Marketing and Management of Innovations.* 2019. № 4. P. 339-348. doi: 10.21272/mmi.2018.4-29

References

1. Hrechyshkina, O., & Samakhavets, M. (2019). Foreign trade of the Republic of Belarus in the international business environment. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 44, 47-55. doi: 10.2478/bog-2019-0014

2. Hrechyshkina, O., & Samakhavets, M. (2019). Changing business environment in Belarus. *Journal of Geography, Politics and Society*, 9 (1), 1-11. doi: 10.26881/jpgs.2019.1.01

3. Makovskaya, A.I., & Samakhavets, M.P. (2018). Improving the formation of State budget revenues of the Republic of Belarus. *SCI-ARTICLE.RU*, 56, 85-89. [in Russian]

4. Kievich, A.V., & Korol, O.V. (2017). EAEU: macroeconomic stabilization in the context of the global crisis. *Economics and Banks*, 1, 26-34.

5. Eurasian Economic Union: in the interests of business and citizens. Retrieved from http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/

6. Hrechyshkina, O., & Samakhavets, M. (2019). Merchandise trade in the EAEU integrating environment. *Quaestiones Geographicae*, 38 (4), 163-174. doi: 10.2478/quageo-2019-0038

7. Kievich, A.V., & Korol, O.V. (2016). Eurasian integration: stages of development and development prospects. *Economic Sciences*, 1, 123-129.

8. Ruchkina, G.F., & Shaydullina, V.K. (2019). Factors hindering the EAEU exports to third countries and reducing Russia’s export competitiveness. *Economics. Taxes. Law*, 12 (1), 136-143.

9. Hrechyshkina, O., & Samakhavets, M. (2019). Importance of foreign direct investment in financing for innovative development of the Republic of Belarus. *Marketing and Management of Innovations*, 4, 339-348. doi: 10.21272/mmi.2018.4-29

Стаття надійшла до редакції : 12.04.2020 р.

Стаття прийнята до друку: 28.09.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Самоховец М. П. Евразийский экономический союз: развитие внешней торговли государств-членов с третьими странами / М. П. Самоховец, Е. А. Гречишкіна // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 3 (39). – С. 29–35.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

DOI: 10.32620/cher.2020.3.04

Постановка проблеми. Глобальні виклики комплексно впливають на систему міжнародних відносин, на міждержавні взаємозв'язки, на характер взаємодії між суб'єктами господарювання в межах держави та між суб'єктам господарювання різних держав, вимагаючи здійснення радикальної трансформації та модифікації сучасної глобальної системи та дій її акторів. *Метою статті* є ідентифікація, класифікація глобальних викликів за силою впливу та ймовірністю настання для подальшого визначення їх впливу на поведінку суб'єктів господарювання і формування взаємозв'язків між ними. *Предмет дослідження* – глобальні виклики сучасності, сила їх впливу і ймовірність настання та зміна їх у часовому вимірі. *Методи, використані в дослідженні:* логічно-змістовний метод, метод порівняння, методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу. *Гіпотеза дослідження.* Наявність необхідності ідентифікації та класифікації глобальних викликів для подальшого визначення їх впливу на характер поведінки та систему взаємозв'язків суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів. *Виклад основного матеріалу.* Розглянуто поняття глобального виклику, глобальної проблеми, глобального ризику, глобальної кризи, глобальної катастрофи. Запропоновано розглядати глобальний виклик як ситуацію, що постає перед великою кількістю людей, які не здатні вирішити її самостійно у адекватні строки й їм необхідно об'єднати зусилля для її вирішення, яка може як створювати глобальну загрозу, що буде мати наслідком виникнення глобальних проблем, ризиків, криз та катастроф, так і бути стимулом до глобальних позитивних змін. Запропоновано класифікацію глобальних викликів, яка включає геополітичні, соціальні, економічні, біологічні, демографічні, природно-кліматичні, технологічні, інформаційні, культурні. *Оригінальність та практичне значення дослідження* полягають в системній класифікації глобальних викликів сучасності з метою подальшого визначення впливу кожної групи глобальних викликів на зміну як міждержавних взаємовідносин, так і характер взаємодії окремих суб'єктів господарювання. *Висновки дослідження.* Запропонована автором на основі анотованого критичного аналізу наукової літератури класифікація глобальних викликів, яка представлена 7 групами глобальних викликів – геополітичні, соціальні, економічні, біологічні, демографічні, природно-кліматичні, технологічні, інформаційні, культурні – в подальшому стане підґрунтям для визначення впливу глобальних викликів на характер поведінки та систему взаємозв'язків суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів.

Ключові слова:

взаємодія, ідентифікація, класифікація, глобальні виклики, глобальні ризики, суб'єкти господарювання.

IDENTIFICATION AND CLASSIFICATION OF GLOBAL CHALLENGES

Formulation of the problem. Global challenges complex affect the system of international relations, interstate relations, the nature of interaction between economic entities within the state and between economic entities of different states, requiring a radical transformation and modification of the modern global system and the actions of its actors. *The aim of the research* is to identification, classification of global challenges by strength of impact and probability of occurrence to further determine their impact on the economic entities behavior and the formation of relationships between them. *The subject of the research* is the global challenges, the strength of their impact and the probability of occurrence and change in time. The methods of the research: logical-substantive method, method of comparison, methods of induction and deduction, analysis and synthesis. *The hypothesis of the research.* There is a need to identify and classify global challenges to further determination of their impact on the nature of behavior and the system of rela-

¹ **Татар Марина Сергіївна**, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Tatar Maryna, Ph.D in Economics, Associate professor of the Finance, Accounting and Taxation Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-1111-7103

e-mail: marina.sergeevna.tatar@gmail.com

tionships of economic entities in the context of global challenges. *The statement of basic materials.* The concepts of global challenge, global problem, global risk, global crisis, global catastrophe are considered. It is proposed to consider the global challenge as a situation facing a large number of people who are not able to solve it on their own in an adequate time and they need to join efforts to solve it, which can create a global threat that will result in global problems, risks, crises and catastrophes, and be an incentive for global positive change. The classification of global challenges is proposed, which includes geopolitical, social, economic, biological, demographic, climatic, technological, informational, cultural. *The originality and practical significance of the research* lies in the systematic classification of global challenges in order to further determination of the impact of each group of global challenges on changes in both interstate relations and the nature of interaction between individual entities. *Conclusions and perspectives of further research.* The proposed by the author classification of global challenges on the basis of the annotated critical analysis of scientific literature, which is presented by 7 groups of global challenges such as geopolitical, social, economic, biological, demographic, climatic, technological, informational, cultural – will be the basis for global challenges impact determining on the nature of behavior and the system of relationships of economic entities in the context of global challenges.

Key words:

interaction, identification, classification, global challenges, global risks, business entities.

ИДЕНТИФИКАЦИЯ И КЛАССИФИКАЦИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ

Постановка проблемы. Глобальные вызовы комплексно влияют на систему международных отношений, на межгосударственные взаимосвязи, на характер взаимодействия между субъектами хозяйствования в пределах государства и между субъектам хозяйствования разных государств, требуя осуществления радикальной трансформации и модификации современной глобальной системы и действий ее актеров. *Целью статьи* является идентификация, классификация глобальных вызовов по силе воздействия и вероятности наступления для дальнейшего определения их влияния на поведение субъектов хозяйствования и формирование взаимосвязей между ними. *Предмет исследования* – глобальные вызовы современности, сила их воздействия, вероятность наступления и изменение их во временном измерении. *Методы, использованные в исследовании:* логически-содержательный метод, метод сравнения, методы индукции и дедукции, анализа и синтеза. *Гипотеза исследования.* Наличие необходимости идентификации и классификации глобальных вызовов для дальнейшего определения их влияния на характер поведения и систему взаимосвязей субъектов хозяйствования в условиях глобальных вызовов. *Изложение основного материала.* Рассмотрены понятие глобального вызова, глобальной проблемы, глобального риска, глобального кризиса, глобальной катастрофы. Предложено рассматривать глобальный вызов как ситуацию, которая стоит перед большим количеством людей, которые не способны решить ее самостоятельно в адекватные сроки и им необходимо объединить усилия для ее решения, которая может как создавать глобальную угрозу, что может повлечь возникновение глобальных проблем, рисков, кризисов и катастроф, так и быть стимулом к глобальным положительным изменениям. Предложена классификация глобальных вызовов, которая включает геополитические, социальные, экономические, биологические, демографические, природно-климатические, технологические, информационные, культурные. *Оригинальность и практическое значение исследования* заключаются в системной классификации глобальных вызовов современности с целью дальнейшего определения влияния каждой группы глобальных вызовов на смену как межгосударственных взаимоотношений, так и характер взаимодействия отдельных субъектов хозяйствования. *Выводы исследования.* Предложенная автором на основе аннотированного критического анализа научной литературы классификация глобальных вызовов, представленная 7 группами глобальных вызовов – геополитические, социальные, экономические, биологические, демографические, природно-климатические, технологические, информационные, культурные – в дальнейшем станет основой для определения влияния глобальных вызовов на характер поведения и систему взаимосвязей субъектов хозяйствования в условиях глобальных вызовов.

Ключевые слова:

взаимодействие, идентификация, классификация, глобальные вызовы, глобальные риски, субъекты хозяйствования.

Постановка проблемы. Існування глобальних викликів характерне для всіх без виключення держав, однак рівень впливу на окремі країни може суттєво

диференціюватися в залежності від розміру держави, рівня її соціально-економічного розвитку, географічної дислокації, культурних цінностей тощо. При цьому

глобальні виклики впливають на макро, мезо та мікрорівні, змінюючи як загальносвітову систему цінностей та взаємовідносин між державами, викликаючи необхідність держав співпрацювати в умовах глобальних викликів, так і змушують на мікрорівні окремі суб'єкти господарювання в кожній державі змінювати, модифікувати, оновлювати моделі поведінки у відповідь на глобальні виклики. З огляду на це виникає необхідність ідентифікації, класифікації глобальних викликів та їх впливу на поведінку суб'єктів господарювання і формування взаємозв'язків між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика глобальних викликів піднімається у працях таких дослідників як У. Бек, А. Елліотт, Т. А. Дейнека [1], В.І. Кравченко [2], Д. Лук'яненко, Ч. Перроу, В.П. Решетило, В.Р. Сіденко [3], А. Тойнбі [4], О.М. Тулуб [5], О. Шевченко [6], С.С. Шумська [7] тощо. Аналіз значної кількості наукової літератури показав, що наразі серед вчених з проблематики глобальних викликів, їх ідентифікації та класифікації, а також взаємодії між країнами та суб'єктами господарювання в межах

держави та між суб'єктам господарювання різних держав в умовах глобальних викликів існує полеміка й науковий дискурс, що підтверджує її актуальність.

Метою статті є ідентифікація, класифікація глобальних викликів за силою впливу та ймовірністю настання для подальшого визначення їх впливу на поведінку суб'єктів господарювання і формування взаємозв'язків між ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування взаємозв'язків між державами, суб'єктами господарювання в межах держав та суб'єктами господарювання різних держав по-різному відбувається на кожному етапі подій і процесів у ланцюгу «глобальний виклик → глобальна проблема → глобальний ризик → глобальна криза → глобальна катастрофа». Понятійний апарат ланцюгу глобальних подій і процесів представлено в табл. 1.

Серед вчених існує полеміка щодо трактування, ідентифікації та класифікації глобальних викликів. Сіденко В. Р. до ключових глобальних викликів сучасності відносить таке (табл. 2) [3].

Т а б л и ц я 1

Понятійний апарат ланцюгу глобальних подій і процесів

Назва категорій	Визначення категорії	Автори
1	2	3
Глобальний виклик	це сигнал про існування небезпеки для суспільства; вимога до вживання певних заходів протидії, спрямованих на причину виникнення небезпеки	Т.А. Дейнека
	це будь-які глобальні тенденції розвитку чи деградації, що несуть в собі потенціал для серйозних глобальних дій, можуть створити гуманітарні та політичні потреби і змінити оточуюче середовище, в якому міжнародні актори діятимуть найближчими роками, тобто це сукупність соціально-природних проблем, від вирішення яких залежить соціальний прогрес людства і збереження цивілізації.	О. Шевченко
	це проблемна ситуація від розв'язання якої залежить подальше функціонування, саме існування суспільства, держави	В.І. Кравченко
	це ситуація, яка постає перед великою кількістю людей, які не здатні вирішити її самостійно у адекватні строки й їм необхідно об'єднати зусилля для її вирішення, яка може як створювати глобальну загрозу, що буде мати наслідком виникнення глобальних проблем, ризиків, криз та катастроф, так і бути стимулом до глобальних позитивних змін	Авторське визначення
Глобальний тренд	це тривалі події, які відбуваються в теперішньому часі і можуть сприяти посиленню глобальних викликів та/або зміни співвідношень між ними	О. Шевченко

Продовження табл. 1

1	2	3
Глобальна проблема	це емпірично зумовлене питання, що постає перед людством, стосується його розвитку та пов'язане з наявністю ситуації, яка створює загрози прогресивній суспільній динаміці, а отже, потребує вирішення; форма об'єктивації глобального виклику	Т.А. Дейнека
Глобальний ризик	це ймовірна небезпека для суспільного розвитку, яка обумовлена наявністю глобальних проблем і наростанням негативних тенденцій відповідного змісту	Т.А. Дейнека
Глобальна криза	це загострення глобальної проблеми; ризик, доведений до стану, що граничить з переломом у суспільному розвитку; деструктивне явище або подія, що спричиняє умови виникнення глобальної катастрофи – її передвісник	Т.А. Дейнека
Глобальна катастрофа	це руйнівна за змістом подія світового масштабу, яка призводить до незворотних наслідків і спричиняє перелом в ході цивілізаційного розвитку; наслідки залишеного без відповіді глобального виклику, невирішеної глобальної проблеми, доведення до стану реалізації глобального ризику, який до цього був імовірним, розгортання глобальної кризи, яка не була зупинена	Т.А. Дейнека

Джерело: розроблено автором на підставі [1, 6].

Т а б л и ц я 2

Глобальні виклики та їх характеристика

Глобальні виклики	Характеристика
1	2
1. Швидке наростання екологічної кризи	Зростаюче забруднення довкілля не лише дедалі більше обмежуватиме можливості швидкого економічного розвитку і нарощування споживання матеріальних благ, але й стимулюватиме посилення суміжної глобальної проблеми – охорони здоров'я в умовах зростаючих екологічних навантажень. Новим виміром цієї проблеми стала поява виразних ефектів глобальних кліматичних змін, що ставить під загрозу насамперед стабільність світового продовольчого забезпечення, і не тільки це.
2. Дефіцит традиційних природних ресурсів	Прискорене вичерпання природних, сировинних та традиційних енергетичних ресурсів зумовлює тенденцію до завищення цін на них, а також необхідність вкладення колосальних ресурсів на пошук нових джерел енергії та сировини. Найбільш небезпечним із цих дефіцитів може бути наростаючий дефіцит прісної води, який може стати важливим чинником глобальної нестабільності вже у близькій перспективі.
3. Посилення демографічного дисбалансу, пов'язаного з прискореним старінням населення	Це створює зростаюче навантаження на системи соціального забезпечення за віком і стало самостійним фактором посилення нестабільності державних фінансів у зростаючій кількості розвинених країн світу, насамперед в Європі. За оцінками, на порозі поширення цього негативного явища можуть опинитися невдовзі й країни, що розвиваються, зокрема Китай.
4. Наростання проблем з продовольчим забезпеченням	З одного боку, істотно збільшується попит на продовольство в менш розвинених країнах у міру їх економічного зростання, а з іншого боку – для забезпечення найменш розвинених країн, які мають надзвичайно слабкий потенціал розвитку.
5. Поширення ризиків для здоров'я	Пов'язані із зростаючим забрудненням довкілля, мутацією небезпечних вірусів та збудників небезпечних захворювань із потенційно глобальним поширенням, поширенням психічних і психологічних розладів в умовах зростаючого темпу життя та недостатньо досліджених негативних впливів діджиталізації, і насамперед синдрому інтернет-залежності.

1	2
6. Істотне зростання соціальної нерівності у світі, яке досягло неприпустимо високих рівнів	Це створює значні структурні бар'єри для стабільного розвитку світової економіки та забезпечення глобальної політичної стабільності, зумовлює соціальну дезінтеграцію світу, провокує поширення радикальних ідеологій та релігійних течій. Крім того, це є фактором наростання стихійних міжнародних міграційних процесів, у т.ч. нелегальної міграції, яка тісно пов'язана з організованою злочинністю.
7. Поширення транскордонної злочинності	Є одним з найбільш негативних наслідків неолиберальної глобалізації: після досягнення піку глобалізації на початку 2000-х рр. незаконні обороти досягли фантастичних розмірів.
8. Деформації структур ринків та криза ефективності капіталовкладень	Вичерпання ресурсу ефективності вкладень в традиційні технології зумовлює тенденцію до падіння стимулів до продуктивного інвестування. З іншого боку, зростаюча віртуалізація грошово-кредитних, валютних ринків внаслідок «революції похідних цінних паперів» призвела до небувалого зростання фіктивного капіталу, що став основним джерелом поширення глобальної фінансової нестабільності.
9. Криза глобального економічного управління	глобальна криза 2008–2009 рр. виявила глибинну неадекватність сучасних методів регулювання світової економіки, їх нездатність забезпечувати довготривалий стабільний розвиток. Вона одночасно стала кризою теоретичних засад мейнстріму сучасної економічної науки, що покоїться на фундаменті неолибералізму.
10. Криза світового геополітичного устрою однополярного світу	Зумовлена очевидним переважанням у системі прийняття ключових рішень у світі країн «золотого мільярда» при тому, що абсолютна більшість населення світу проживає у «третьому світі», країни-лідери якого, разом з низкою т. зв. нових ринкових економік, розвиваються значно більш високим темпом.
11. Глобальна культурна криза	Пов'язана з поширенням примітивних стандартів суспільства масового споживання, що справляє руйнівний вплив на національні культурні ландшафти, деформуючи світоглядну систему та ціннісні орієнтації населення.

Джерело: розроблено автором на підставі [3]

За результатами дослідження Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum) [8] глобальні ризики поділяються на 5 груп: економічні, ризики навколишнього середовища, геополітичні, соціальні, технологічні. ТОП-5 глобальних ризиків за силою впливу у 2007-2020 рр. наведено в табл. 3. Якщо в 2007 р. найсильнішим глобальним ризиком був обвал

цін на активи, тобто економічний ризик, то в 2020 р. найсильніший ризик – нездатність адаптації до змін клімату, тобто ризик навколишнього середовища.

ТОП-5 глобальних ризиків за ймовірністю настання у 2007-2020 рр. наведено в табл. 4. Топ-10 глобальних ризиків у 2020 р. представлено у табл. 5.

Таблиця 3

ТОП-5 глобальних ризиків за силою впливу у 2007-2020 рр.

Роки	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Обвал цін на активи	Обвал цін на активи	Обвал цін на активи	Обвал цін на активи	Фінансова криза	Велика сис-темна криза	Велика сис-темна криза	Фіскальна криза	Криза нестачі води	Нездатність адаптації до змін	Поширення зброї масового знищення	Поширення зброї	Поширення зброї м	Нездатність адаптації до змін клімату
2	Деглобалізація	Деглобалізація	Деглобалізація	Деглобалізація	Зміна клімату	Криза нестачі води	Криза нестачі води	Нездатність адаптації до змін клімату	Поширення інфекцій	Поширення зброї	Екстремальні погодні явища	Екстремальні погодні явища	Нездатність адаптації	Поширення зброї

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
Різке зростання цін на нафту	Пандемії	Різке зростання цін на нафту	Хронічні захворювання	Фіскальна криза	Фіскальна криза	Значна волатильність цін на енергоносії	Волатильність цін на енергоносії	Нездатність адаптації до змін клімату	Крах інформаційної інфраструктури	Нездатність адаптації до змін клімату	Різке зростання цін на нафту	Нездатність адаптації до змін клімату	Криза нестачі води	Криза нестачі води	Криза нестачі води
Міждержавні конфлікти та війни	Різке зростання цін на нафту	Уповільнення зростання економіки Китаю	Різке зростання цін на нафту	Хронічні захворювання	Різке зростання цін на нафту	Геополітичні конфлікти	Продовольча криза (криза нестачі їжі)	Фінансові дисбаланси	Криза нестачі води	Поширення зброї масового знищення	Криза нестачі води	Криза нестачі води	Природні катастрофи	Екстремальні погодні явища	Втрата біологічної різноманітності

Джерело: розроблено автором на підставі [8]

Таблиця 4

ТОП-5 глобальних ризиків за ймовірністю настання у 2007-2020 рр.

Ріки	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Крах інфраструктури	Зниження цін на активи	Обвал цін на активи	Обвал цін на активи	Шторми та цилони	Диспропорція в доходах	Диспропорція в доходах	Диспропорція в доходах	Міждержавний конфлікт	Вимушена міграція	Екстремальні погодні явища	Екстремальні погодні явища	Екстремальні погодні явища	Екстремальні погодні явища
2	Хронічні захворювання	Глобальна нестабільність	Уповільнення економічного розвитку Китаю	Уповільнення економічного розвитку Китаю	Підтоплення	Фіскальні дисбаланси	Фінансовий дисбаланс	Екстремальні погодні явища	Екстремальні погодні явища	Екстремальні погодні явища	Вимушена міграція	Природні катастрофи	Нездатність адаптації до змін клімату	Нездатність адаптації до змін клімату
3	Зростання цін на нафту	Занепад держав	Хронічні захворювання	Хронічні захворювання	Корупція	Зростання викидів	Зростання забруднення	Високий рівень безробіття	Неспроможність національних урядів	Нездатність адаптації до змін клімату	Природні катастрофи	Кібератаки	Природні катастрофи	Природні катастрофи
4	Уповільнення зростання економіки	Зростання цін на нафту	Прогалини в глобальному управлінні	Фіскальні кризи	Втрата різноманітності	Кібератаки	Криза нестачі води	Нездатність адаптації до змін клімату	Державні колапси або кризи	Міждержавний конфлікт	Терористичні акти	Масштабне шахрайство або крадіжка	Масштабне шахрайство або крадіжка	Втрата різноманітності
5	Обвал цін на активи	Хронічні захворювання	Деглобалізація	Прогалини в глобальному управлінні	Зміна клімату	Криза нестачі води	Старіння населення	Кібератаки	Високий рівень безробіття	Природні катастрофи	Масштабне шахрайство або крадіжка	Нездатність адаптації до змін клімату	Кібератаки	Екологічні катастрофи

Джерело: розроблено автором на підставі [8]

Топ-10 глобальних ризиків у 2020 р.

ТОП-10 глобальних ризиків за ймовірністю настання	Категорія	ТОП-10 глобальних ризиків за силою впливу	Категорія
Екстремальні погодні явища	Ризики навколишнього середовища	Нездатність адаптації до змін клімату	Ризики навколишнього середовища
Нездатність адаптації до змін клімату	Ризики навколишнього середовища	Поширення зброї масового знищення	Геополітичні
Природні катастрофи	Ризики навколишнього середовища	Втрата біологічної різноманітності	Ризики навколишнього середовища
Втрата біологічної різноманітності	Ризики навколишнього середовища	Екстремальні погодні явища	Ризики навколишнього середовища
Екологічні катастрофи, викликані людськими діями	Ризики навколишнього середовища	Криза нестачі води	Соціальні
Масштабне шахрайство або крадіжка конфіденційних даних	Технологічні	Крах інформаційної інфраструктури	Технологічні
Кібератаки	Технологічні	Природні катастрофи	Ризики навколишнього середовища
Криза нестачі води	Соціальні	Кібератаки	Технологічні
Неефективність глобального управління	Геополітичні	Екологічні катастрофи, викликані людськими діями	Ризики навколишнього середовища
Обвал цін на активи	Економічні	Поширення інфекційних захворювань	Соціальні

Джерело: розроблено автором на підставі [8]

У результаті аналізу існуючих у літературі класифікацій глобальних викликів здійснено їх класифікацію, яка представлена 7 групами глобальних викликів (рис. 1).

Слід зауважити, що глобальні виклики повинні сприйматись діалектично, з одного боку, як певні ситуації, які призводять до втрати рівноваги й можуть привести до глобальних криз та навіть глобальних катастроф, а з іншого боку, як ситуації, що сприяють руху вперед, пошуку креативних рішень, як реакції на глобальні виклики, і в результаті сприяють позитивному розвитку.

Цю точку зору підтверджує й А. Тойнбі [4], який вважає, що виклик спонукає до зростання. Відповідаючи на виклик, суспільство вирішує задачу, яка постала перед ним, і цим переводить себе у більш високий і більш досконалий з погляду ускладнення структури стан. Відсутність виклику означає відсутність стимулів до зростання та розвитку. Чим сильнішим є

виклик, тим оригінальнішою має стати відповідь, і тим більше вона має бути спрямована на творення. Закон співвідношення виклику та стимулу взаємопов'язаний із законом компенсації, який обмежує дію першого. Соціально-природне середовище наділено ознакою подвійності, тому виклик, кинутий однією з цих сфер, якщо він виявиться надто суровим, може бути компенсований іншою сферою. А. Тойнбі вважав, що оптимальним є виклик, який стимулює протилежну сторону на успішну відповідь; коли його інерційна сила сприяє руху: від перемоги – до боротьби, від спокою – до руху. На думку А. Тойнбі бажаний ефект – ефект упередження глобальної катастрофи – можливий лише за умов свідомої, соціально виваженої поведінки членів суспільства. Тобто має набути реалізації воля глобального актора (суспільства) до творення, а не до руйнації.

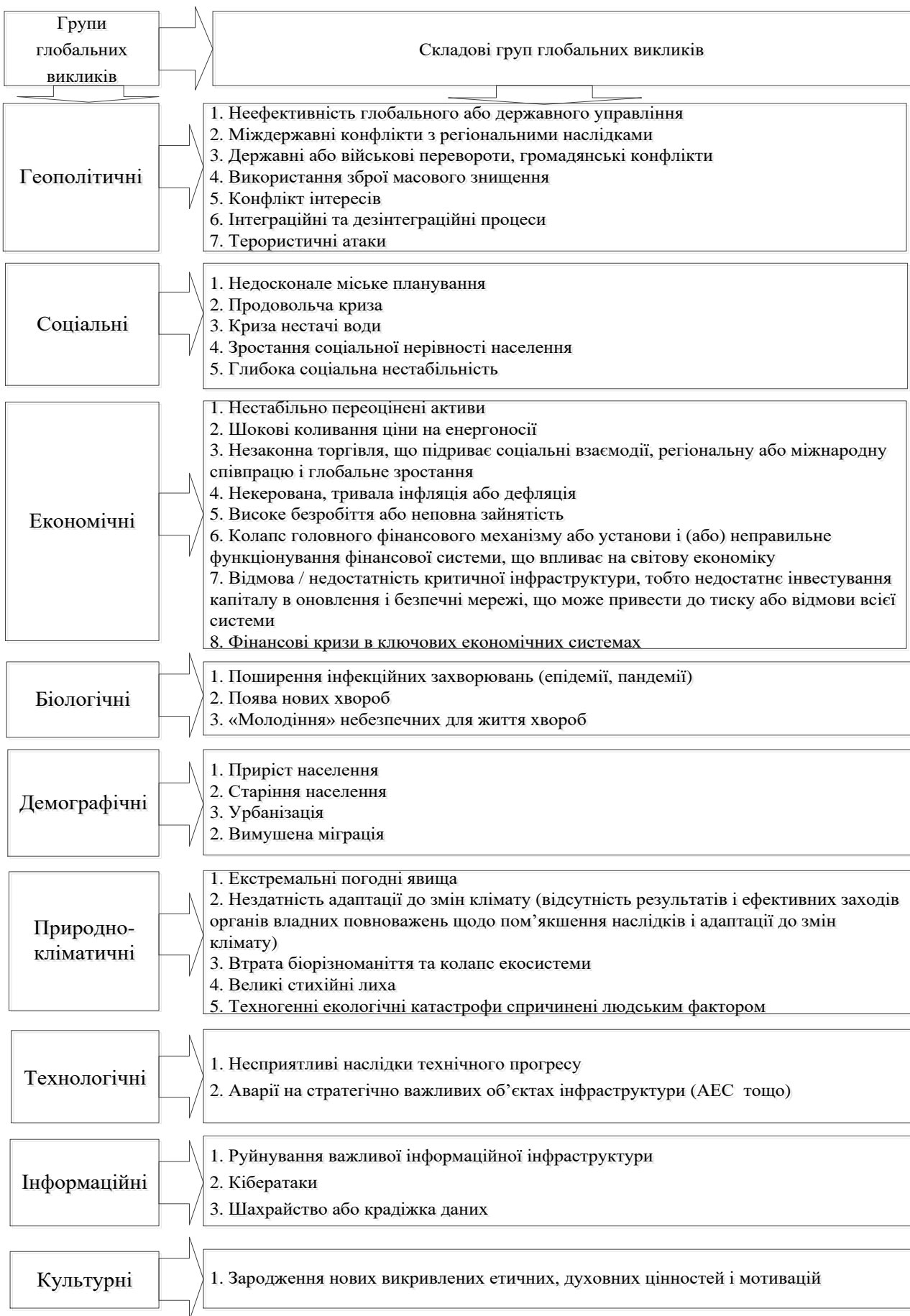

Рисунок 1 – Класифікація глобальних викликів
Джерело: розроблено автором

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, запропоновано розглядати глобальний виклик як ситуацію, що постає перед великою кількістю людей, які не здатні вирішити її самостійно у адекватні строки й їм необхідно об'єднати зусилля для її вирішення, яка може як створювати глобальну загрозу, що буде мати наслідком виникнення глобальних проблем, ризиків, криз та катастроф, так і бути стимулом до глобальних позитивних змін. Запропоновано класифікацію глобальних викликів, яка представлена 7 групами глобальних викликів – геополітичні, соціальні, економічні, біологічні, демографічні, природно-кліматичні, технологічні, інформаційні, культурні. При цьому для України одним з факторів негативного впливу глобальних викликів може стати нездатність та неготовність апарату державного управління мінімізувати сучасні глобальні виклики, які постають перед Україною та суб'єктами господарювання, які в ній діють. У межах подальших досліджень буде розглянуто яким чином ті чи інші види глобальних викликів впливають на суб'єкти господарювання різних галузей, які реакції суб'єктів господарювання на глобальні виклики, які принципи соціально-економічної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів.

Література

1. Дейнека Т.А. Виклики, суперечності та ризики сучасної глобальної економіки. *Проблеми економіки*. 2017. №2. С. 19-25.
2. Кравченко В.І. Виклики і загрози Україні, її економіці та фінансам у першій третині XXI століття. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
3. Сіденко В.Р. Нові глобальні виклики та їх вплив на формування суспільних цінностей. *Український соціум*. 2014. №1(48). С. 7-21.
4. Тойнби А. Дж. Исследование истории: в 3 т. СПб.: Издво СПб ун-та; Издво

Стаття надійшла
до редакції : 15.08.2020 р.

Олега Абышко, 2006. URL: <http://www.lib.ru/HISTORY/TOYNBEE/history.txtynbee104.htm>

5. Тулуб О.М. Глобальні виклики XXI століття: тенденції та ризики в умовах інформаційної економіки. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 31-38.

6. Шевченко О. Глобальні виклики сучасності: проблема класифікації та пріоритизації. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2017. №1. С. 137-153.

7. Шумська С.С. Глобальні виклики та внутрішні ризики економічного розвитку України. *Економіка та держава*. 2015. №7. С. 40-43.

8. The Global Risks Report 2020 URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf

References

1. Deineka, T. A. (2017). Challenges, contradictions and risks of the modern global economy. *Problemy ekonomiky*, 2, 19-25.
2. Kravchenko, V. I. (2016). Challenges and threats to Ukraine, its economy and finances in the first third of the XXI century. *Efektivna ekonomika*, № 10. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5170>
3. Sidenko, V. R. (2014). New global challenges and their impact on the formation of social values. *Ukrainskyi sotsium*, 1(48), 7-21.
4. Toynby, A. Dzh. (2006). History research. Retrieved from: <http://www.lib.ru/HISTORY/TOYNBEE/history.txt#Toy104.htm>
5. Tulub, O.M. (2017). Global challenges of the XXI century: trends and risks in the information economy. *Ekonomika i suspilstvo*, 9, 31-38.
6. Shevchenko, O. (2017). Global challenges of today: the problem of classification and prioritization. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*, 1, 137-153.
7. Shumska, S. S. (2015). Global challenges and internal risks of Ukraine's economic development. *Ekonomika ta derzhava*, 7, 40-43.
8. The Global Risks Report 2020 Retrieved from: <http://www3.weforum.org/docs>

Стаття прийнята
до друку: 28.09.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Татар М. С. Ідентифікація та класифікація глобальних викликів / М. С. Татар // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 3 (39). – С. 36–44.

УДК 336.22

JEL Classification: G28

КИЕВИЧ А. В.¹

УНИКАЛЬНОСТЬ И ПРИЧИНЫ СОВРЕМЕННОГО СТРУКТУРНО-ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА

DOI: 10.32620/cher.2020.3.05

Постановка проблемы. В статье обосновывается утверждение, что глобальный кризис, природа которого отличается от кризисов, которые общество уже переживало на своём веку, связан с падением спроса и потребления, поэтому современные финансовые структуры будут долго выходить из него. *Цель статьи* – провести структурный анализ и охарактеризовать уникальность современного финансового кризиса, отобразить особенности и причины его возникновения. *Объект исследования* – природа возникновения, формирования и протекания современного финансового кризиса, последствия которого еще очень долго будут сопровождать как бизнес-структуры, так и частную жизнь граждан. *Гипотеза исследования.* Вопреки всеобщему мнению, пандемия ко-роновируса не является фунда-ментальными причинами сегодняшнего кризиса. К COVID-19 кризис не имеет никакого отношения. Этот кризис приближался годами, неумоли-мо и неторопливо. Пандемия лишь подхлестнула его, сделала более очевидным. *Изложение основного материала.* Природа текущего кризиса отлична от природы его предшественников: «черного понедельника» в США в 1989 г., «кризиса доткомов» в 2000-х и «ипотечного кризиса» в США в 2008 г., когда экономика относительно быстро восстанавливалась. Эти кризисы были «финансовыми» пузырями, сдутие которых приводило к резкому замедлению экономики. Но и выход из них был относительно быстрым 1-1,5 года. Всем известно, что физический запас золота США ограничен тем количеством, которое храниться в Нью-Йоркском банке ФРС и в Форт-Ноксе. Поэтому нельзя «напечатать» столько долларов США сколько хочется. Однако, Р. Никсон, это ограничение снял. ФРС после этого смогла печатать неограниченное количество долларов. *Оригинальность и практическое значение исследования.* Стимулировать потребительский спрос через механизм снижения процентных ставок ФРС уже не может. А это означает, что спроса в будущем не будет. А если нет спроса, то опять возникает кризис перепроизводства, экономика замедляется и входит в рецессию. *Выводы.* Текущий кризис затянется надолго, более того, он будет сопровождаться защитой собственных экономик разными странами, протекционизмом и формированием зон собственного потребления внутри своих стран. И эти процессы уже начинают воплощаться в жизнь. Примерами являются пошлины, вводимые Д. Трампом, выход Великобритании из «зоны Евро» и формирование расчётов между странами через механизмы национальных валют.

Ключевые слова:

структурный кризис, эмиссия, национальные интересы, стимулирование спроса, кредитные деньги.

UNIQUENESS AND CAUSES OF THE MODERN STRUCTURAL AND FINANCIAL CRISIS

Formulation of the problem. The article substantiates the assertion that the global crisis, the nature of which differs from the crises that society has already experienced in its lifetime, is associated with a drop in demand and consumption, so modern financial structures will take a long time to get out of it. *The purpose of the article* is to conduct a structural analysis and characterize the uniqueness of the modern financial crisis, to display the features and causes of its occurrence. *The object of research* is the nature of the emergence, formation and course of the modern financial crisis, the consequences of which will accompany both business structures and the private life of citizens for a very long time. *Research hypothesis.* Contrary to popular belief, the coronavirus pandemic is not the fundamental cause of the current crisis. The crisis has nothing to do with COVID-19. This crisis has been coming for years, relentlessly and unhurriedly. The

¹ **Киевич Александр Владимирович**, д-р экон. наук, професор кафедри «Фінанси», Полеський державний університет, м. Пінськ, Республіка Білорусь.

Kievich Aleksandr, Professor, Ph.D. in Economics, Professor of Finance Department Polesky state University, Pinsk, Republic of Belarus.

ORCID ID: 0000-0003-4249-7644

e-mail: a.v.kievich@yandex.ru

pandemic only whipped it up, made it more obvious. *Presentation of the main material.* The nature of the current crisis is different from the nature of its predecessors: Black Monday in the United States in 1989, the dot-com crisis in the 2000s, and the US subprime crisis in 2008, when the economy was recovering relatively quickly. These crises were “financial” bubbles, the deflation of which led to a sharp slowdown in the economy. But the exit from them was relatively quick, 1-1.5 years. Everyone knows that the physical stock of US gold is limited to the amount held at the New York Fed Bank and at Fort Knox. Therefore, you cannot “print” as many US dollars as you want. However, R. Nixon removed this restriction. The Fed was then able to print unlimited dollars. *Originality and practical significance of the research.* The Fed can no longer stimulate consumer demand through the mechanism of lowering interest rates. This means that there will be no demand in the future. And if there is no demand, then again there is a crisis of overproduction, the economy slows down and enters a recession. *Conclusions.* The current crisis will drag on for a long time, moreover, it will be accompanied by the protection of their own economies by different countries, protectionism and the formation of zones of their own consumption within their countries. And these processes are already beginning to come true. Examples are the duties imposed by D. Trump, Britain's withdrawal from the “Euro zone” and the formation of settlements between countries through the mechanisms of national currencies.

Key words:

structural crisis, emission, national interests, stimulating demand, credit money.

УНІКАЛЬНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ СУЧАСНОЇ СТРУКТУРНО-ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Постановка проблеми. У статті обґрунтовується твердження, що глобальна криза, природа якого відрізняється від криз, які суспільство вже переживало на своєму віку, пов'язаний з падінням попиту і споживання, тому сучасні фінансові структури будуть довго виходити з нього. *Мета статті* – провести структурний аналіз і охарактеризувати унікальність сучасної фінансової кризи, відобразити особливості і причини його виникнення. *Об'єкт дослідження* – природа виникнення, формування і протікання сучасної фінансової кризи, наслідки якого ще дуже довго будуть супроводжувати як бізнес-структури, так і приватне життя громадян. *Гіпотеза дослідження.* Всупереч загальній думці, пандемія коронавірусу не є фундаментальною причиною сьогоденної кризи. До COVID-19 криза не має ніякого відношення. Ця криза наближалася роками, невблаганно та неквапливо. Пандемія лише прискорила його, зробила більш очевидним. *Виклад основного матеріалу.* Природа поточної кризи відмінна від природи його попередників: «чорного понеділка» в США в 1989 р, «кризи доткомів» в 2000-х і «іпотечної кризи» в США в 2008 р, коли економіка відносно швидко відновлювалася. Ці кризи були «фінансовими» бульбашками, сдуті яких призводило до різкого уповільнення економіки. Але і вихід з них був відносно швидким 1-1,5 року. Всім відомо, що фізичний запас золота США обмежений тією кількістю, яка зберігалася в Нью-Йоркському банку ФРС і в Форт-Нокс. Тому не можна «надрукувати» стільки доларів США скільки хочеться. Однак, Р. Ніксон, це обмеження зняв. ФРС після цього змогла друкувати необмежену кількість доларів. *Оригінальність і практичне значення дослідження.* Стимулювати споживчий попит через механізм зниження процентних ставок ФРС вже не може. А це означає, що попиту в майбутньому не буде. А якщо немає попиту, то знову виникає криза перевиробництва, економіка сповільнюється і входить в рецесію. *Висновки.* Поточна криза затягнеться надовго, більш того, він буде супроводжуватися захистом власних економік різними країнами, протекціонізмом і формуванням зон власного споживання всередині своїх країн. І ці процеси вже починають втілюватися в життя. Прикладами є мита, що вводяться Д. Трампом, вихід Великобританії з «зони Євро» і формування розрахунків між країнами через механізми національних валют.

Ключові слова:

структурну кризу, емісія, національні інтереси, стимулювання попиту, кредитні гроші.

Постановка проблемы. Уже всем понятно, что современная мировая экономика вошла в глобальный кризис. Не локальный, а именно глобальный и структурный. И последние новости со всех рынков - это только подтверждают. Однако существует несколько

мнений относительно его масштаба, длительности и последствий на экономику.

Заведомо известно, что когда возникают кризисные явления - люди перестают тратить деньги. Совокупный спрос падает. Населению нужно меньше товаров и услуг, и как следствие, компании вынуждены снижать

объёмы производства, сокращать персонал, что в свою очередь увеличивает безработицу и ведёт к снижению спроса. Правительство начинает принимать стимулирующие меры в виде субсидий, налоговых льгот, вливания денег в экономику и т.д., в результате чего экономика восстанавливается. Люди опять начинают покупать, бизнес начинает больше производить и всё возвращается на свои места.

Но это классический циклический кризис, который видят большинство людей, когда они говорят о кризисе. Такие кризисы происходят раз в 5-8-12 лет и длятся не больше 1-1,5 года.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопреки всеобщему мнению, пандемия коронавируса не является фундаментальными причинами сегодняшнего кризиса. К COVID-19 кризис не имеет никакого отношения. Этот кризис приближался годами, неумолимо и неторопливо [1]. Пандемия лишь подхлестнула его, сделала более очевидным. Но не более того.

О кризисе мы говорили давно, приближение кризиса было видно не вооружённым глазом [2]. А сейчас глобальная истерия вокруг коронавируса - идеальная маскировка срыва мировой экономики в глобальную депрессию. В итоге сам факт, с которым спорить сегодня абсолютно бессмысленно: Великая депрессия № 2 скоро будет сопоставима с Великой депрессией 30-х годов XX века и это уже не за горами.

Почему мы так уверены в том, что нас ждёт Великая депрессия №2.? Всё дело в уровне безработицы. В 30-е годы именно она и сделала депрессию Великой. Напомним, что в 1933 году в США она достигла отметки в 25% (17 млн. человек). Скорее всего, и это видно из пугающих и зачастую противоречащих друг другу сводок с "фронтов" - с аналогичным показателем, вероятно, столкнемся в перспективе и мы [3].

Например, лауреат Нобелевской премии Нуриэль Рубини отмечает: «Ни во времена Великой депрессии, ни в годы Второй мировой, ни при глобальном финансовом крахе 2008-го не было такого, чтобы значительная часть экономики в США, Европе и Китае просто останавливалась. Любой предыдущий кризис меркнет по сравнению с ударом COVID-19. Все элементы глобального спроса: потребление, инвестиции и экспорт - находятся в свободном падении» [4].

Но всё же, эти события являются триггерами, которые запустили глобальный кризис. Они взорвали «финансовую» бомбу, которая была заложена элитами США ещё в 1970-1980-х годах.

Цель статьи – провести структурный анализ и охарактеризовать уникальность современного финансового кризиса, отобразить особенности и причины его возникновения.

Изложение основного материала исследования. Для того чтобы понять как долго и как именно мы будем выбираться из сложившейся ситуации, нам необходимо оценить насколько текущий кризис похож или не похож на своих предшественников.

Природа предстоящего или, если быть точнее, уже текущего кризиса отлична от природы его предшественников: «черного понедельника» в США в 1989 г., «кризиса доткомов» в 2000-х и «ипотечного кризиса» в США в 2008 г., когда экономика относительно быстро восстанавливалась. Эти кризисы были «финансовыми» пузырями, сдутие которых приводило к резкому замедлению экономики. Но и выход из них был относительно быстрым 1-1,5 года.

После второй мировой войны Американская экономика уверенно развивалась. Во многом этому способствовало географическое положение США: удалённость от основного театра военных действий, экспортно-ориентированная экономика 1940-50-х годов. Послевоенный рост был мощным и уверенным: индекс Доу-Джонса вырос с 92,92 пунктов в 1942 г. до уровней в 980 пунктов в 1965-1969 г. Доллар постепенно превращался в основную резервную мировую валюту.

Но в 1970-х гг. наступил экономический кризис перепроизводства в США. Его основными причинами были:

1. Перепроизводство американской экономикой товаров длительного пользования. Спрос со стороны населения упал. Производители вынуждены были сокращать объёмы производства, и как следствие сокращать персонал, что вызвало рост безработицы и ещё большее падение потребительского спроса

2. Остальные развитые страны (Япония, Великобритания и др.) уже успели оправиться от последствий Второй мировой войны и смогли на равных конкурировать с США на мировых рынках, что создало дополнительную конкуренцию американским товарам.

Спрос в мире на них начал падать, усиливая кризис и внутри США.

После этого США понадобилось более 10 лет, чтобы выбраться из этого кризиса и заново запустить экономику. В США в 1970-80 гг. для целей выхода из кризиса американское политическое руководство воплотило в жизнь ряд экономических мер. Две из них были наиболее важными: они позволили США вновь стать процветающей экономикой, но и они же во многом определили причины сегодняшнего зарождающегося кризиса.

Комплекс мер № 1. Президент США Р. Никсон в 1971 году провёл серию реформ, вошедших в историю как «Шок Никсона». В рамках этих реформ ключевым элементом был односторонний отказ США от привязки курса доллара к золоту.

Комплекс мер №2. Президент США Р. Рейган в 1981 году запустил «рейганомнику» - экономическую политику, направленную на снижение барьеров для бизнеса с целью увеличения объёмов производства, стимулирования роста количества рабочих мест для снижения безработицы и стимулирование потребления со стороны простых людей.

В итоге индекс Доу-Джонса с 577 пунктов в 1975 году вырос до исторического максимума - 28 004 пункта - 16 ноября 2019 года (более чем в 48 раз за 44 года).

Как эти два решения повлияли на сегодняшний кризис? Кризис 1970-х годов США был кризисом перепроизводства. Нужно было вновь запустить потребление со стороны конечных покупателей. Но как это было сделать, если больше чем их доход они тратить не могут? Как заставить тратить человека \$120, если его доход только \$100? Надо было предложить ему потратить свой будущий доход, но сегодня. То есть дать кредит.

Но чтобы банк дал кредит, ему нужно где-то взять деньги. У населения и компаний их нет - кризис. Эти деньги печатала Федеральная резервная система США (аналог центрального банка).

ФРС печатает деньги, передаёт их банкам, а те в свою очередь кредитуют экономику:

- производителей, которые расплачиваются с долгами и увеличивают производство,
- население, которое покупает производимые товары длительного пользования в долг.

До решения Р. Никсона у доллара США была «фиксированная привязка» к золоту: 1 тройская унция золота равнялась 35 долларам США. Все остальные мировые валюты были «привязаны» к золоту через доллар. Любой желающий, кто имел на руках доллары, мог до 1971 года свободно обменять их на золото. Этим, кстати, воспользовался Шарль де Голль - французский генерал и президент Пятой Республики, который в 1965 году отправил в США корабль с долларами для обмена их на физическое золото.

Но всем известно, что физический запас золота США ограничен тем количеством, которое храниться в Нью-Йоркском банке ФРС и в Форт-Ноксе. Поэтому нельзя было «напечатать» столько долларов США сколько хочется. Так вот, Р. Никсон, по сути, это ограничение снял. ФРС после этого смогла печатать неограниченное количество долларов.

Таким образом, были созданы все предпосылки для «накачки» экономики «кредитными» деньгами. У политической элиты США в то время появились все возможности для реализации «американской мечты» рядового гражданина. Каждый человек мог покупать машины, различные товары, недвижимость здесь и сейчас, правда, за счёт кредитных денег. И естественно, политическая элита этим активно воспользовалась: решая через эти кредитные инструменты все экономические проблемы и набирая нужные очки в глазах избирателей.

Американское общество после этого стало вновь активно производить большое количество товаров: от джинс до персональных компьютеров. Был дан старт новой технологической революции – «цифровой»: микропроцессоры и персональные компьютеры, всемирная паутина и интернет. При этом всегда помнили, чтобы всё это обязательно кто-то покупал, иначе опять появлялся риск возникновения кризиса перепроизводства. И для этого людям постоянно выдавались кредиты. Концепция «общества потребления» заработала в полную силу в рамках «Рейганомики», запущенной Рейганом в 1980-х. Стимулирование потребления со стороны населения активно двигалось через выдачу кредитов.

Кредиты становились доступнее и дешевле благодаря постоянно снижающейся ставке ФРС. В 1981 году ставка ФРС была на уровне 21%, а сегодня она колеблется на уровне 0-0,25%. То есть, планомерно снижая

ставку, ФРС добилось того, что дешевеющие с каждым годом деньги хлынули в экономику, разгоняя производство товаров и их потребление.

Побочным явлением снижения ставки ФРС является значительный рост денежной массы. В 1980-х гг. денежная масса (агрегатор M2) была на уровне 1,8 трлн. долл. США, а в начале 2020 – около 16 трлн. дол. США.

Но, если ваша валюта привязана к золоту, быстро и существенно нарастить денежную массу без наращивания золотого запаса нельзя. Решение Р. Никсона как раз позволило легко обойти эту проблему, создав Р. Рейгану все условия для запуска «рейганомики». Симбиоз этих решений определил американское доминирование в мире на следующие 40 лет.

Поток денег также шёл на финансовые рынки, надувая пузыри, которые периодически лопались: «чёрный понедельник» 1989 года, пузырь доткомов («Dot-com bubble») в начале 2000-х, ипотечный пузырь («subprime mortgage bubble») в 2008 г. Лопнувший пузырь запускал очередной «обычный» кризис в экономике, который быстро «гасился» за счёт того, что ФРС снижала ставку, выдавала кредиты банкам, которые в свою очередь кредитовали население и производителей. Население и производители брали новые кредиты по более низким ставкам, рефинансировали уже существующие кредиты (по которым ставки были выше, так как брали их раньше) и снова начинали производить и покупать. Экономика запускалась вновь.

В конце 2019 года был надут новый пузырь: Доу-Джонс достиг исторического максимума - отметки в более 28 000 пунктов. И этот пузырь начал лопаться в феврале 2020 года. И почему бы ФРС не погасить этот кризис как было обычно. Но есть небольшая сложность.

Потенциал снижения ставки ФРС исчерпал себя. Ставка ФРС колеблется в районе нуля. Последнее значительное снижение было с 4% до 0-0,5% в 2009 году, кстати, сразу после кризиса 2008 года и это позволило экономике США из него выбраться за счёт того, что были влиты в экономику кредитные деньги и на эти деньги стимулировался потребительский спрос.

И вот прошло 10 лет, ставка около нуля, на пороге новый кризис и как из него выбраться? Ставку опустить уже не получится (там конечно есть другие инструменты, но и

они уже не работают). Просто некуда её уже опускать.

Значит, стимулировать потребительский спрос через данный механизм ФРС уже не может. Впрочем, и любым другим способом это сделать нельзя, так как весь будущий спрос уже «выбран» населением США и других развитых стран с помощью дешёвых кредитов. На сегодня всё и вся просто закредитовано [5]. А это означает, что спроса в будущем не будет. А если нет спроса, то опять возникает кризис перепроизводства, экономика замедляется и входит в рецессию. А где и как получить сейчас спрос – непонятно. И если на этот вопрос мировая экономика не ответит, то придётся ждать восстановления спроса, как это было в 1930-х годах в США.

Из "великой" депрессии 1930-х годов экономика США выходила очень долго. Само падение только заняло 3 года: индекс Доу-Джонса в 1929 году был 381 пункт, в 1932 году – 41 пункт. Докризисное значение было достигнуто через 25 лет - в 1955 г.

Вот в чём принципиальное отличие данного кризиса от предыдущих кризисов, происходивших в США и мире в 1989, 2000, 2008 годах. Эти кризисы были связаны со «сдутием финансовых» пузырей. А текущий кризис связан с падением спроса и потребления.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. К сожалению, текущий кризис затянется надолго. Судя по всему, он будет сопровождаться защитой собственных экономик разными странами, протекционизмом и формированием зон собственного потребления внутри своих стран. И эти вещи уже начинают воплощаться в жизнь. Примерами являются пошлины, вводимые Д. Трампом, выход Великобритании из «зоны Евро» и формирование расчётов между странами через механизмы национальных валют.

В конечном счёте, в течение 2-3 лет это приведёт к «регионализации» мировой экономической системы и окончанию текущего цикла глобализации.

Ближайшие несколько лет людям нужно учиться жить в новой реальности, где будет высокая степень конкуренции и неопределённости. То же самое касается и бизнеса. При планировании своего развития нужно исходить не из того, что через 1-1,5 года всё нормализуется, а из того, что мировая экономика в течение ближайших 2-х лет будет только идти к своим минимумам.

А что на этот счёт говорят в МВФ.? Для многих стран «преобладает риск наихудшего исхода», подчеркивает МВФ. В МВФ под- считали, что коронавирус может обойтись миру в \$28 трлн. [6]. А ещё недавно в МВФ заявляли, что совокупные потери глобально- го ВВП за период 2020-21 годов от кризиса, вызванного пандемией, могут составить по- рядка \$9 трлн. – это больше, чем экономики Японии и Германии вместе взятые [7]. Но, как известно, любой кризис - это новые воз- можности.

Литература

1. Kievich A. V. De-dollarization of the world economy as the factor of the aggressive politics of the USA. *Банковская система: устойчивость и перспективы развития*. Сборник научных статей девятой международной научно-практической конференции по вопросам банковской экономики. 2018. С. 58-62.
2. Киевич А. В. Мировые ЦБ в ловушке QE. *Банковская система: устойчивость и перспективы развития*. Сборник научных статей восьмой международной научно-практической конференции по вопросам банковской экономики, посвященной году науки в Беларуси. Полесский государственный университет. 2017. С. 72-76.
3. Kievich A. V. *Great depression no. 2 as a reason for escalation of geopolitics and a new revision of the world*. Сборник трудов XIV международной научно-практической конференции. Редакционная коллегия: Шебеко К.К. (глав. ред.), Кручинский Н.Г., Золотарева О.А., Бучик Т.А., Рыбалко Ю.А., Гречишкина Е.А., Игнатенко Ю.В., Жилевич О.Ф., Лозицкий В.Л., Лукашевич В.А., Лисовский М.И., 2020. С. 206-207.
4. Давыдов Д. Российская экономика может испытать настоящий шок. URL: https://teknoblog.ru/2020/04/14/105006?utm_referrer=https%3A%2F%2Fzen.yandex.com (Дата доступа: 14.08.2020 г).
5. Киевич А. В. Неуправляемый рост госдолга США как главный индикатор надвигающегося глобального кризиса. *Экономические науки*. 2017. № 152. С. 43–46.
6. Самиев П. Кредит на ковид. Павел Самиев о плюсах и минусах кредитного бума

Стаття надійшла до редакції : 11.08.2020 р.

эпохи пандемии. URL: <https://www.gazeta.ru/comments/column/s77647/13335019.shtml> (Дата доступа: 14.09.2020 г.)

7. Солнцева А. Мир изменит не ковид, а интернет. URL: <https://www.gazeta.ru/comments/column/solnceva/13329829.shtml> (Дата доступа: 23.09.2020 г.)

References

1. Kievich, A. V. (2018). De-dollarization of the world economy as the factor of the aggressive politics of the USA. *Banking system: sustainability and development prospects*. Collection of scientific articles of the ninth international scientific-practical conference on banking economy, 58-62.
2. Kievich A. V. (2017). World Central Banks in the QE Trap. *Banking system: sustainability and development prospects*. Collection of scientific articles of the eighth international scientific-practical conference on banking economics, dedicated to the year of science in Belarus. Polesie State University, 72-76.
3. Kievich A. V. (2020). *Great depression no. 2 as a reason for escalation of geopolitics and a new revision of the world*. Proceedings of the XIV International Scientific and Practical Conference. Editorial board: Shebeko K.K. (chief ed.), Kruchinsky N.G., Zolota-reva O.A., Buchik T.A., Rybalko Yu.A., Grechishkina E.A., Ignatenko Yu.V., Zhilevich O.F., Lozitsky V.L., Lukashevich V.A., Lisovsky M.I., 206-207.
4. Davydov, D. (2020). The Russian economy can experience a real shock. Retrieved from: https://teknoblog.ru/2020/04/14/105006?utm_referrer=https%3A%2F%2Fzen.yandex.com (Date of access: 14.08.2020).
5. Kievich, A. V. (2017). Uncontrollable growth of the US national debt as the main indicator of the impending global crisis. *Economic sciences*, 152, 43–46.
6. Samiev, P. (2020). Credit for covid. Pavel Samiev on the pros and cons of the credit boom of the pandemic era. Retrieved from: <https://www.gazeta.ru/comments/column/s77647/13335019.shtml> (Access date: 09/14/2020)
7. Solntseva, A. (2020). The world will not change the covid, but the Internet. Retrieved from: <https://www.gazeta.ru/comments/column/solnceva/13329829.shtml> (Access date: 09/23/2020)

Стаття прийнята до друку: 28.09.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Киевич А. В. Уникальность и причины современного структурно-финансового кризиса / А. В. Киевич // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 3 (39). – С. 45–50.

УДК 657.1.012.1

JEL Classification: B41, M41

КАЛІНЕСКУ Т. В.¹, ГОЛКА К. В.²

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВ

DOI: 10.32620/cher.2020.3.06

Постановка проблеми. Неузгодженість бухгалтерського і податкового законодавства з питань зовнішньоекономічної діяльності викликає необхідність об'єктивного відображення експортно-імпортних операцій у бухгалтерському обліку і створення ефективної системи забезпечення контролю за ними. *Мета дослідження* спрямована на аналіз існуючих методик обліково-аналітичного забезпечення експортно-імпортних операцій та розробку напрямів їх удосконалення. *Методологічною основою дослідження* стали сучасні аспекти експортно-імпортного законодавства та методики обліку, аудиту та контролю операцій зовнішньоекономічної діяльності. В проведених дослідженнях використані методи діалектики, способи і принципи наукового пізнання, інструменти економічного аналізу для удосконалення обліково-аналітичного забезпечення експортно-імпортних операцій підприємств. Основною гіпотезою дослідження стало припущення щодо можливості удосконалення сучасною експортно-імпортної діяльності підприємств шляхом поліпшення обліково-аналітичного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, на кшталт забезпечення більш повного висвітлення інформації у електронному кабінеті «Платника податку». *Виклад основного матеріалу.* У статті досліджується процес здійснення зовнішньоекономічної діяльності в розрізі експортно-імпортних операцій. Проаналізовано основи обліку, аналізу і аудиту експорту та імпорту, принципи здійснення експортно-імпортних операцій, як однієї із форм економічних відносин України з іноземними державами. Розкрито особливості здійснення обліково-аналітичного забезпечення експортно-імпортних операцій суб'єктами підприємницької діяльності в Україні. Визначено основні недоліки проведення контролю та моніторингу зовнішньоекономічної діяльності. Обґрунтовано напрями вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення експортно-імпортних операцій. *Оригінальність та практична значимість дослідження* підтверджується ґрунтовним аналізом зовнішньоекономічної діяльності підприємств та прикладним значенням пропозицій щодо удосконалення електронного кабінету платника податків, діяльність якого пов'язана зі здійсненням експортно-імпортних операцій. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Запропоновано створити ефективну систему бухгалтерського обліку, яка забезпечить дотримання законності, достовірності, своєчасності та повноти інформації щодо здійснення експортно-імпортних операцій, проведення надійного управлінського та наскрізний контроль за допомогою електронний кабінет «Платника податків». Подальші дослідження будуть спрямовані на удосконалення програмного, інформаційного, обліково-аналітичного забезпечення взаємозв'язків між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та державними, фіскальними і митними органами.

Ключові слова:

зовнішньоекономічна діяльність, експортно-імпортні операції, обліково-аналітичне забезпечення, внутрішній контроль, електронний кабінет платника податків.

¹ **Калінеску Тетяна Василівна**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси, облік і оподаткування», Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Calinescu Tetyana, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Finance, accounting and taxation Department National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4919-5788

e-mail: tetyana.calinescu@gmail.com

² **Голка Катерина Вячеславівна**, студент спеціальності 071 «Облік і оподаткування», Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Holka Kateryna, Student of Accounting and Taxation Specialty, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-2323-8030

e-mail: golka_ev@alfa-z.com.ua

REGISTRATION-ANALYTICAL PROVIDING OF EXPORT-IMPORT OPERATIONS OF ENTERPRISES

Raising of problem. Inconsistency of book-keeping and tax legislation on questions foreign economic activity causes the necessity of objective reflection the export-import operations for a record-keeping and creation of the effective system of providing and control after its. *A research aim* is sent to the analysis of existent methodologies of the registration-analytical providing of export-import operations and development of its improvement directions. The modern aspects of export-import legislation and methodology of account, audit and control of operations of foreign economic activity became *methodological basis of research*. In the conducted researches the *used methods* of dialectics, methods and principles of scientific cognition, instruments of economic analysis, are for the improvement of the registration-analytical providing of export-import of enterprises operations. Supposition became *the basic hypothesis of research*, in relation to possibility of improvement modern export-import activity of enterprises by the improvement of the registration-analytical providing of foreign economic activity, like providing of more complete illumination of information in the electronic cabinet of tax payer. *Exposition of basic material.* In the article soil of realization of foreign economic activity is investigated in the cut of export-import operations. Bases of export and import, principles of export-import operations, are analyzed, as one of forms of economic relations of Ukraine with the foreign states. The features of realization of the registration-analytical providing of export-import operations the subjects of entrepreneurial activity are exposed in Ukraine. The basic lacks of conduct, control and monitoring of foreign economic activity are certain. Reasonably directions of perfection providing of export-import operations are found of base of originality and practical meaningfulness of research and confirmed by the sound analysis of foreign economic activity of enterprises and applied value of suggestions in relation to the improvement of electronic cabinet of taxpayer, which activity of that is related to realization of export-import operations. *Conclusions and prospects of further researches.* It is offered: to create the effective system of record-keeping, that will provide the observance of legality, authenticity, timeliness, plenitude of information about realization of export-import operations, realization of reliable administrative control, to enter a walkthrough with helps of the electronic taxpayer cabinet. Further researches will be sent to the improvement of informative, registration-analytical software of intercommunications between the subjects of foreign economic activity and public, fiscal and custom organs.

Key words:

foreign economic activity, export-import operations, registration-analytical providing, internal control, electronic cabinet of taxpayer.

УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКСПОРТНО-ИМПОРТНЫХ ОПЕРАЦИЙ ПРЕДПРИЯТИЙ

Постановка проблемы. Несогласованность бухгалтерского и налогового законодательства по вопросам внешнеэкономической деятельности вызывает необходимость объективного отражения экспортно-импортных операций в бухгалтерском учете и создания эффективной системы контроля за ними. *Цель исследования* направлена на анализ существующих методик учетно-аналитического обеспечения экспортно-импортных операций и разработку направлений их усовершенствования. *Методологической основой исследования* стали современные аспекты экспортно-импортного законодательства и методики учета, аудита и контроля операций внешнеэкономической деятельности. В проведенных исследованиях *использованные методы* диалектики, способы и принципы научного познания, инструменты экономического анализа для усовершенствования учетно-аналитического обеспечения экспортно-импортных операций предприятий. *Основной гипотезой исследования* стало предположение возможности усовершенствования современной экспортно-импортной деятельности предприятий путем улучшения учетно-аналитического обеспечения внешнеэкономической деятельности, например путем обеспечения более полного освещения информации в электронном кабинете «Плательщика налога». *Изложение основного материала.* В статье рассматривается процесс осуществления внешнеэкономической деятельности в разрезе экспортно-импортных операций. Проанализированы основные аспекты учета, анали и аудита экспорта и импорта, принципы осуществления экспортно-импортных операций, как одной из форм экономических отношений Украины с иностранными государствами. Раскрыты особенности осуществления учетно-аналитического обеспечения экспортно-импортных операций субъектами предпринимательской деятельности в Украине. Определены основные недостатки ведения, контроля и мониторинга внешнеэкономической деятельности. Обоснованы направления совершенствования процесса учетно-аналитического обеспечения экспортно-импортных операций. *Оригинальность и практическая значимость исследования*

подтверждается проведенным анализом внешнеэкономической деятельности предприятий, прикладным значением предложений, связанных с совершенствованием информации в электронном кабинете налогоплательщика, деятельность которого связана с осуществлением экспортно-импортных операций. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Предложено создать эффективную систему бухгалтерского учета, которая обеспечит соблюдение законности, достоверности, своевременности, полноты информации об осуществлении экспортно-импортных операций, а также проведение надежного управленческого и сквозного контроля с помощью электронного кабинета налогоплательщика. Дальнейшие исследования будут направлены на усовершенствование программного, информационного, учетно-аналитического обеспечения взаимосвязей между субъектами внешнеэкономической деятельности и государственными, фискальными и таможенными органами.

Ключевые слова:

внешнеэкономическая деятельность, экспортно-импортные операции, учетно-аналитическое обеспечение, внутренний контроль, электронный кабинет налогоплательщика.

Постановка проблеми. Здійснення експортно-імпортних операцій в Україні свідчить про відсутність системного підходу до забезпечення обліково-аналітичних дій, що призводить до викривлення бухгалтерських даних. А неузгодженість бухгалтерського і податкового законодавства з питань зовнішньоекономічної діяльності викликає багато проблем щодо реальності відображення експортно-імпортних операцій у бухгалтерському обліку і створенні ефективної системи контролю за ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не зважаючи на низку досліджень, що проведені за останні роки з питань теорії та методології обліку зовнішньоекономічної діяльності Х. К. Новіковою [1], М. Б. Владичиним [2] В. П. Фурсою [3], Н. В. Оляндічуком [4], С. В. Мариніною [5] та іншими авторами, науковцями і практиками, наявні наукові здобутки не достатньо ґрунтовно розкривають питання обліково-аналітичного забезпечення та контролю за ходом здійснення експортно-імпортних операцій. Тому потребує удосконалення та розробки нові інструменти, методики та способи обліку, аналізу і контролю операцій, що здійснюються в рамках зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

Звідси **метою статті** є дослідження існуючих методик обліково-аналітичного забезпечення експортно-імпортних операцій та розробка напрямів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Митного кодексу України [6], імпортна операція являє собою комерційну діяльність, що пов'язана з закупівлею та ввезенням в Україну іноземних товарно-матеріальних цінностей для їх наступної реалізації на внутрішньому ринку або використання у виробничо-господарській

діяльності. А експортна операція — комерційна діяльність, що пов'язана з продажем та вивезенням за кордон товарів, робіт, послуг для передачі їх у власність іноземному контрагенту. Тому експортно-імпортні операції є важливою складовою суспільного розвитку України, попри зміни у політичній ситуації, економічній кон'юктурі та правовому середовищі країни. Їх роль посилюється з часу набуття незалежності української держави та вони мають зайняти провідне місце в міжнародних економічних процесах, а значить вимагають запровадження нових методик обліково-аналітичного забезпечення, що найбільш наближені до вимог євро інтеграційних процесів.

Виходячи з цього, обліково-аналітична інформація має стати результатом функціонування відповідної системи забезпечення на підприємствах. Проте сутність «обліково-аналітичного забезпечення» та підходи до його трактування в економічній літературі суттєво різняться, а саме під цим терміном розуміється [7]:

процес підготовки обліково-аналітичної інформації, забезпечення її кількості та якості; виконання, гарантування здійснення процесу постачання обліково-аналітичної інформації системі управління.

сукупність процесу збору, підготовки, реєстрації та зведення облікової інформації підприємств залежно від законодавчо встановленої системи ведення обліку та аналізу із застосуванням певних методів і прийомів .

система збору, обробки, узагальнення, подання та аналізу фінансової інформації, забезпечення її кількості і якості для ведення господарської діяльності.

Тому, виходячи із вищезазначеного, можна стверджувати, що обліково-аналітичне забезпечення експортно-імпортних операцій -

є сукупність інформації про зовнішньоекономічне середовище підприємства, яку використовують для оцінювання економічних явищ та процесів, розроблення і прийняття управлінських рішень щодо здійснення обліково-аналітичних операцій.

Проте кожне підприємство, задля актуалізації та поліпшення своєї зовнішньоекономічної діяльності, потребує постійного удосконалення та покращення облікового відображення експортно-імпортних операцій. А значить цей процес вимагає належної організації обліку, аудиту та контролю, бо зовнішньоекономічна діяльність є однією з пріоритетних сфер діяльності, яка забезпечує конкурентоздатність української економіки. Тому слід у рамках розвитку цієї діяльності передбачати постійний процес реформування обліково-аналітичного забезпечення на підприємстві щодо усунення наявних прорахунків і неузгодженостей у зовнішньоекономічній діяльності.

Проведення дослідження розвитку експортно-імпортних операцій суб'єктів господарювання свідчить про відсутність єдиного підходу до забезпечення обліку, аналізу, аудиту що призводить до серйозних порушень валютного, податкового та митного законодавства. Загалом у якості поліпшення обліку зовнішньоекономічної діяльності пропонується [8] нові методичні підходи до проведення аналізу зовнішньоекономічної діяльності підприємства відповідно сучасним інформаційним потребам користувачів і можливостям інформаційних технологій шляхом коригування:

термінів у податковому законодавстві відповідно до дефініцій бухгалтерського обліку;

методики визнання доходів і витрат у бухгалтерському та податковому обліку;

порядку оподаткування операцій в іноземній валюті та формування показників тождних даним бухгалтерського обліку.

Міжнародний досвід доводить [9], що для покращення функціонування механізмів обліку і контролю експортно-імпортних операцій підприємств важливим заходом є наявність служби внутрішнього (управлінського) контролю, а для поліпшення бухгалтерського обліку зовнішньоекономічних операцій доцільно орієнтуватись на правила ІНКОТЕРМС, що визначають момент визнання доходів, витрат і активів.

Підсумовуючи, існуючі пропозиції [7, 8, 9] для ефективного обліково-аналітичного забезпечення експортно-імпортних операцій можна запропонувати інтеграційний підхід, до якого входять організаційні заходи (організація роботи облікового персоналу), технічні (використання сучасної та інноваційної техніки і технології ведення бухгалтерського обліку), методичні (вибір альтернативних методик обліку експортно-імпортних операцій, оптимізація їх оподаткування), управлінські (забезпечення адекватного і об'єктивного відображення в обліку та звітності операцій зовнішньоекономічної діяльності з метою контролю та управління) та аналітичні (оцінювання зовнішньоекономічної діяльності на основі інформаційної бази для виведення трендів для розробки стратегій підприємства). Такий підхід дозволить раціоналізувати бухгалтерський облік та забезпечити дієвість та необхідність здійснення постійного внутрішнього контролю зовнішньоекономічної діяльності на базі створення системи облік і контролю. Проте створюючи подібні системи слід звернути увагу, що вона ґрунтується на інформації, яка підвернена певному перекручуванню через [10]:

1) постійне дублювання документів і відомостей, в тому числі шляхом їх надання на паперових носіях, що не тільки ускладнює процес перевірки інформації, а й приворожить до зростання грошових та часових витрат;

2) недостатність інформаційної взаємодії, зростання ризиків недостовірного декларування, представлення різних відомостей про об'єкти митного адміністрування для обчислення податкових платежів, що в підсумку може позначитися на недобросовісній конкуренції та викликати непланові постійні перевірки;

3) Неможливість забезпечити контроль за обліком, оподаткуванням товарів в рамках однієї митної декларації та обмеженість інформації, якою обмінюються митні і податкові органи;

4) Спрямованість діяльності митних органів на здійснення адміністративного тиску задля виконання плану збору митних платежів, що не є головною сутністю фіскальної діяльності податкових органів та податкової політики держави.

Виходячи із вище згаданого пропонується удосконалена модель обліково-

аналітичного забезпечення, в основі якого лежить принцип наскрізного контролю за допомогою електронний кабінету платника податків. Ця модель включає в себе (рис. 1):

перевірку облікових даних із застосуванням системи управління ризиками, надання фінансових гарантій на період поставки, завдяки чого буде здійснюватися первинний контроль наявності (відсутності) товарів, фіксація факту ввезення товарів і транспортних засобів, а також здійснюватись їх ідентифікація;

застосування контролю в нефіскальних цілях на основі технології «єдиного вікна» шляхом надання інформації в електронному вигляді в єдину базу даних контролюючих органів;

здійснення декларування товарів, їхньої ідентифікації включно до сплати митних платежів (включно з фінансовими гарантіями) і, завершуючи, оформленням, прийняттям податковими органами товарів, підтвердженням обліку і правильності розрахунків щодо сплати податкових платежів.

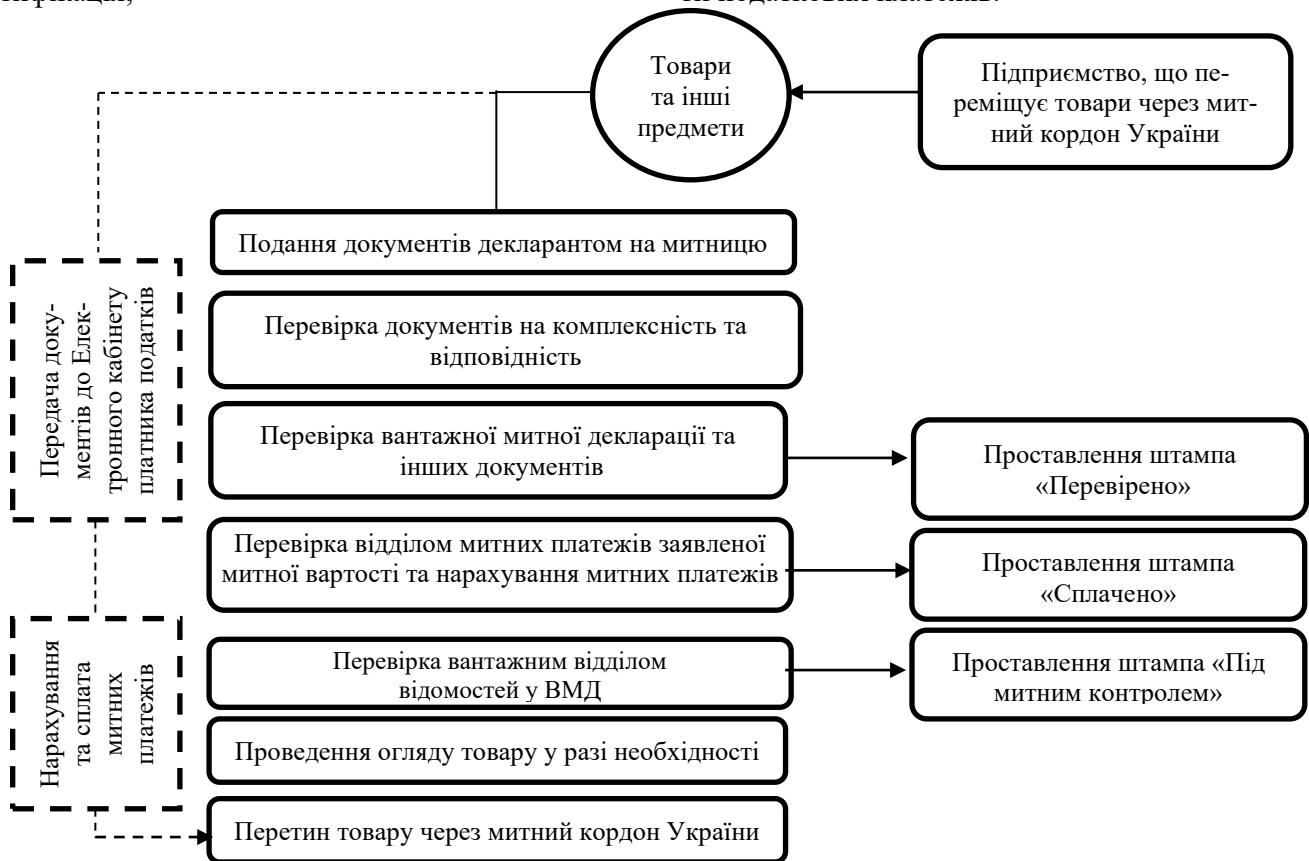

Рисунок 1 – Удосконалена модель обліково-аналітичного забезпечення здійснення експортно-імпортних операцій
Джерело: розроблено авторами

Окрім того, в електронний кабінет платника податків пропонується додати нову закладку, у котрій будуть вказані експортно-імпортні операції, здійснені за останній місяць, квартал, рік або інший вибраний період., виходячи з того, що електронний кабінет є захищеним, персоналізованим та безпечним електронним сервісом, який надає безконтактні способи взаємодії платників податків та Державної фіскальної служби України з використанням сучасних інформаційних та комунікаційних технологій. А значить є можливість у кожного користувача листуватись з ДФС, контролювати

та проводити аудит стану розрахунків з бюджетом, вести податкову звітність, отримати інформацію з реєстрів та здійснювати адміністрування ПДВ та акцизного податку. У табл. 1 наведена інформація, котру необхідно розміщувати у електронному кабінеті, за допомогою якої можна проводити моніторинг зовнішньої економічної діяльності, зменшити трудомісткість адміністрування податків, підсилити інформаційну складову даних та ефективність податкового обліку, контролю і аудиту експортно-імпортних операцій.

Т а б л и ц я 1

Приклад додаткової інформації щодо здійснення експортно-імпортних операцій*

Номер договору	Дата договору	Країна контрагенту	Контрагент	Сума контракту, дол.	Статус
Експортний договір №3	12.09.2020	Чехія	Підприємство-покупець 2	1500000,00	Погоджено
Імпортний договір №2	03.06.2020	Литва	Підприємство-продавець 1	200000,00	Погоджено
Експортний договір №1	14.05.2020	Казахстан	Підприємство-покупець 1	25000,00	Погоджено

* використані умовні дані

Джерело: розроблено авторами

Включення такої додаткової інформації у електронний кабінет платника податку наразі можливо проводити завдяки цифровізації економіки України, подальших нововведень у сфері інформатизації, нових комп'ютерних та інформаційних технологій. За допомогою такого нововведення з'явиться можливість відстежувати інформацію, отриману від іноземних держав, щодо угод з ними (існуючих або по, яким вже є попередня домовленість). Задля цього можна розширити зміст інформації у електронному кабінеті шляхом доповнення її термінами оплати й поставки товару контрагентами і т.п. (табл. 2 та табл. 3)

ману від іноземних держав, щодо угод з ними (існуючих або по, яким вже є попередня домовленість). Задля цього можна розширити зміст інформації у електронному кабінеті шляхом доповнення її термінами оплати й поставки товару контрагентами і т.п. (табл. 2 та табл. 3)

Т а б л и ц я 2

Сутнісні характеристики експортного контракту*

Поставка товару			Оплата товару	
Дата поставки	Сума поставки, дол.	Податок на додану вартість, грн	Дата оплати	Сума платежу, дол.
		-	17.03.2019	200000,00
		-	07.05.2019	300000,00
		-	11.09.2019	200000,00
		-	17.11.2019	200000,00
		-	28.03.2020	100000,00
		-	06.05.2020	100000,00
		-	22.08.2020	100000,00
X	-1200000,00	-	X	1200000,00

* використані умовні дані

Джерело: розроблено авторами

Т а б л и ц я 3

Сутнісні характеристики для імпортного контракту*

Оплата товару		Поставка товару			
Дата оплати	Сума оплати, дол.	Дата поставки	Сума поставки, дол.	Сума поставки, грн	Податок на додану вартість, грн
17.07.2020	15000,00	15.06.2020	10000,00	270000,00	45000,00
06.08.2020	50000,00	24.06.2020	45000,00	1215000,00	202500,00
-	-	02.07.2020	23400,00	631800,00	105300,00
-	-	22.08.2020	41600,00	1123200,00	187200,00
X	65000,00	X	120000,00	3240000,00	540000,00

* використані умовні дані

Джерело: розроблено авторами

Таке обліково-аналітичне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності дає можливість вчасно відобразити всі деталі експортних та імпортних операцій в електронному кабінеті платника податків. І, як результат, дасть можливість спростити податкові та митних процедури, полегшити ведення бізнесу щодо залучення міжнародних інвестицій. Дані

пропозиції дозволять якісніше контролювати товари й послуги на митній території України, унеможливають тіньовий обіг та створять об'єктивні умови контролю для всіх учасників зовнішньоекономічної діяльності. За їх допомогою можна буде слідкувати за своєчасною отриманою оплатою за експортними контрактами

та простроченою заборгованістю за імпорнтними договорами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропоновані в ході дослідження заходи щодо обліково-аналітичного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств дозволяють спрямувати облік, аналіз та аудит на проведення якісного контролю експортно-імпорнтних операцій, здійснювати своєчасне відвантаження продукції, спростити податково-митні процедури, полегшити ведення бізнесу та залучення інвестицій за межами країни, унеможливити тіньовий обіг товарів та ухилення від сплати податків до бюджету.

Подальші дослідження будуть спрямовані на удосконалення програмного інформаційного, обліково-аналітичного забезпечення взаємозв'язків щодо експортних та імпорнтних операцій між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та державними, фіскальними і митними органами.

Література

1. Новікова Х. К. Внутрішній контроль як основна складова управління діяльністю підприємства. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 19 (2). С. 109-116.
2. Владичин М. Б., Струк Н. С. Організація обліку зовнішньоекономічної діяльності торговельних підприємств: стан і перспективи покращення. *Бізнес Інформ*. 2015. № 7. С. 35-41.
3. Фурса В. П. Актуальні питання обліку операцій зовнішньоекономічної діяльності. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 5. 2017. С.213 – 218.
4. Оляднічук Н. В., Підлубна О. Д. Облік експортно – імпорнтних операцій. *Облік і фінанси*. 2017. № 1 (75). С. 48-56.
5. Мариніна С. В. Становлення інституціональних засад регуляторної політики зовнішньоекономічної діяльності України. *Наукові праці МАУП*. 2016. Вип. 48 (1). С. 178-183.
6. Митний кодекс України від 19.06.2020 р. № 4495-VI // База даних "Законодавство України" / Верховна рада України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
7. Трусов О. Д. Зовнішньоекономічна діяльність – 2019. *Вісник. Офіційно про податки*. 2019. № 1-2 (1002). С. 48

Стаття надійшла

до редакції : 15.09.2020 р.

8. *Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності підприємств в умовах інституційних трансформацій*: монографія / Р. Ф. Бруханський, П. Р. Пуцентейло, І. М. Белова та ін. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. 388 с.

9. *Економічний суверенітет України в умовах глобальних викликів* / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, В. В. Юхименко [та ін.] ; за заг. ред. : А. А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 683 с

10. Карпенко Н. Г. Особливості обліку експорту товарів. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2017. Вип. № 9. С. 1134-1138.

References

1. Novikova, H. K. (2015). Internal control as the main component of enterprise management. *Economic analysis*. Vol. № 19 (2), 109-116.
2. Vladychyn M. B. (2015). Organization of foreign economic activity of trade enterprises: status and prospects for improvement. *Business Inform*, 7, 35-41.
3. Fursa, V. P. (2017). Topical issues of accounting for foreign trade operations. *Infrastruktura market*, 5, 213-218.
4. Olyadnichuk, N. V. (2017) Accounting for export - import operations. *Accounting and Finance*, 1 (75), 48-56.
5. Marinina, S. V. (2016). Formation of institutional bases of regulatory policy of foreign economic activity of Ukraine. *Scientific works of IAPM*, 48 (1),178-183.
6. Customs Code of Ukraine dated 19.06.2020 № 4495-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
7. Trusov, O. D. (2019). Foreign economic activity - 2019. *Bulletin. Officially about taxes*,1-2 (1002), 48.
8. Brukhansky, R. F., Pucenteylo, P.R. & Belova, I. M. (2017). *Accounting and analytical and organizational and legal support of enterprises in terms of institutional transformations*. Ternopil: Osadtsa Yu.V., 388.
9. Mazaraki, A., Melnyk, T., & Yuhymenko, V. (2015). *Economic sovereignty of Ukraine in terms of global challenges*. Kyiv: Kyiv. nat. trade and economy University, 683.
10. Karpenko, N. G. (2017). Features of accounting for exports of goods. *Accounting, analysis and audit*, 9,1138.

Стаття прийнята

до друку: 28.09.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Калінеску Т. В. Обліково-аналітичне забезпечення експортно-імпорнтних операцій підприємств / Т. В. Калінеску, К. В. Голка // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 3(39). – С. 51–57.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВ АЕРОКОСМІЧНОЇ ГАЛУЗІ

DOI: 10.32620/cher.2020.3.07

Постановка проблеми. У статті розглядається організація системи управління витрат як об'єкта бухгалтерського обліку, наведено чинники, які впливають на собівартість та результативність методів аудиторських перевірок витрат на виробництво продукції аерокосмічної галузі. *Метою статті є* наведення проблематики обліково-аналітичного забезпечення та аудиту системи управління витратами на підприємствах аерокосмічної галузі з фокусуванням на особливостях обліку та аудиту системи витрат на підприємствах аерокосмічної галузі. *Методологічною основою дослідження є* низка наукових методів, серед яких є методи емпіричного дослідження – порівняння, методи теоретичного пізнання – формалізація та загальнологічні методи дослідження – аналіз, синтез та групування. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення, що на обліково-аналітичне забезпечення системи управління витратами впливають різноманітні фактори, серед яких: тип виробництва, особливості його організації, асортимент продукції, структура управління підприємством, організація обліку за місцями і центрами відповідальності, методи обліку витрат та калькування собівартості продукції та рівень автоматизації облікових робіт. *Виклад основного матеріалу.* Виявлено, що облік витрат займає визначальне місце в обліково-аналітичному забезпеченні та аудиторських процедурах. Формування обліково-аналітичного забезпечення системи управління витратами в аерокосмічній галузі значною мірою залежить від чинників, що впливають на формування собівартості та організацію аналізу складових витрат підприємств. Організація синтетичного та аналітичного обліку витрат виробництва повинна забезпечити: відображення всіх проведених операцій щодо витрат, відповідний розподіл витрат за об'єктами обліку і об'єктами калькулювання, визначення собівартості продукції, своєчасне отримання необхідної інформації для потреб управління. *Оригінальність та практична значимість дослідження* підтверджується аналізом можливості аудиторської діяльності підприємств аерокосмічної галузі. Запропонований метод обліку та калькування витрат мають практичне значення і може бути використаний для інших підприємств аерокосмічної галузі. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Наведений у статті метод організації обліку витрат має практичне значення для підприємств аерокосмічної галузі. Подальші дослідження будуть спрямовані на удосконалення обліково-аналітичного забезпечення та алгоритмів аудиторських перевірок системи управління витратами на підприємствах аерокосмічної галузі.

Ключові слова:

облікові процедури, результативність аудиту, система управління витратами, підприємства аерокосмічної галузі.

ENSURING THE EFFECTIVENESS OF ACCOUNTING AND AUDITING OF COST MANAGEMENT SYSTEM AT THE AEROSPACE INDUSTRY'S ENTERPRISES

Formulation of the problem. The article considers the organization of the cost management system as an object of accounting, the factors that affect the cost and effectiveness of methods of audits of costs for

¹ Ліхоносова Ганна Сергіївна, д-р екон. наук, професор кафедри «Фінанси, облік і оподаткування», Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Likhonosova Ganna, Doctor of Economic Sciences, Professor of Finance, accounting and taxation Department National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-6552-8920

e-mail: a.likhonosova@gmail.com

² Бондаренко Вікторія Геннадіївна, студент спеціальності 071 «Облік і оподаткування», Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Bondarenko Viktoria, student of 071 Accounting and Taxation Speciality, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-8116-4282

e-mail: vikapotorochina@gmail.com

the production of aerospace products. *The purpose of the article* is to present the issues of accounting and analytical support and audit of the cost management system in the aerospace industry with a focus on the features of accounting and audit of the cost system in the aerospace industry. *The methodological basis of the study* is a number of scientific methods, including methods of empirical research - comparison, methods of theoretical knowledge – formalization and general research methods - analysis, synthesis and grouping. *The main hypothesis of the study* was the assumption that the accounting and analytical support of cost management system is influenced by various factors, including: type of production, features of its organization, product range, enterprise management structure, organization of accounting by places and centers of responsibility, cost accounting methods and costing products and the level of automation of accounting work. *Presenting main material.* It was found that cost accounting occupies a decisive place in accounting and analytical support and audit procedures. The formation of accounting and analytical support of the cost management system in the aerospace industry largely depends on the factors influencing the formation of the cost and the organization of the analysis of the component costs of enterprises. The organization of synthetic and analytical accounting of production costs should ensure: reflection of all performed operations on costs, appropriate distribution of costs by objects of accounting and calculation objects, determination of production costs, timely receipt of necessary information for management purposes. *The originality and practical significance of the study* is confirmed by the analysis of the possibility of auditing the enterprises of the aerospace industry. The proposed method of accounting and costing is of practical importance and can be used for other enterprises in the aerospace industry. *Conclusions and prospects for further research.* The method of cost accounting presented in the article is of practical importance for the enterprises of the aerospace industry. Further research will be aimed at improving the accounting and analytical support and algorithms for audits of the cost management system in the aerospace industry.

Key words:

accounting procedures, audit performance, cost management system, enterprises aerospace industry.

**ОБЕСПЕЧЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ УЧЕТА И АУДИТА СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ
ЗАТРАТ ПРЕДПРИЯТИЙ АЭРОКОСМИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ**

Постановка проблемы. В статье рассматривается организация системы управления затрат как объекта бухгалтерского учета, приведены факторы, влияющие на себестоимость и результативность методов аудиторских проверок затрат на производство продукции аэрокосмической отрасли. *Целью статьи* является наведение проблематики учетно-аналитического обеспечения и аудита системы управления затратами на предприятиях аэрокосмической отрасли с фокусировкой на особенностях учета системы затрат на предприятиях аэрокосмической отрасли. *Методологической основой исследования* является ряд научных методов, среди которых методы эмпирического исследования - сравнение, методы теоретического познания - формализация и общелогические методы исследования - анализ, синтез и группировки. *Основной гипотезой исследования* стало предположение, что на учетно-аналитическое обеспечение системы управления затратами влияют различные факторы, среди которых: тип производства, особенности его организации, ассортимент структура управления предприятием, организация учета по местам и центрам ответственности, методы учета затрат и калькирование себестоимости продукции и уровень автоматизации учетных работ. *Изложение основного материала.* Выявлено, что учет затрат занимает определяющее место в учетно-аналитическом обеспечении и аудиторских процедурах. Формирование учетно-аналитического обеспечения системы управления затратами в аэрокосмической отрасли в значительной степени зависит от факторов, влияющих на формирование себестоимости и организацию анализа составляющих затрат предприятий. Организация синтетического и аналитического учета издержек производства должна обеспечить: отображение всех проведенных операций по расходам, соответствующее распределение затрат по объектам учета и объектам калькулирования, определение себестоимости продукции, своевременное получение необходимой информации для нужд управления. *Оригинальность и практическая значимость исследования* подтверждается анализом возможности аудиторской деятельности предприятий аэрокосмической отрасли. Предложенный метод учета и калькирование расходов имеют практическое значение и может быть использован для других предприятий аэрокосмической отрасли. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Приведенный в статье метод организации учета затрат имеет практическое значение для предприятий аэрокосмической отрасли. Дальнейшие исследования будут направлены на совершенствование учетно-аналитического обеспечения и алгоритмов аудиторских проверок системы управления затратами на предприятиях аэрокосмической отрасли.

Ключевые слова:

учетные процедуры, результативность аудита, система управления затратами, предприятия аэрокосмической отрасли.

Постановка проблеми. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» регламентує організацію та ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні. Підприємство самостійно обирає форми організації, визначає облікову політику, затверджує правила документообороту і технологію обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку та розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю господарських операцій. Таким чином, підприємство самостійно організовує систему управлінського обліку, проте кожен має організаційно-правові, технологічні та інші особливості.

Важливе місце в системі організації обліку займає організація обліку витрат на виробництво підприємства. Формування достовірної та оперативної інформації про них є важливим та одночасно складним елементом системи організації обліку на підприємстві. Саме від цього буде залежати рівень управління ними, рентабельність виробництва, виявлення резервів зниження собівартості продукції, визначення цін на продукцію, а також прийняття необхідних управлінських рішень

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням питання обліково-аналітичного забезпечення управління системою витрат на виробництво продукції займалися значне коло науковців, серед яких Бондаренко Т.Ю. [1], Давидова Т.М. [2], Камінська Т.Г. [3], Куцик П.О. [4], Лень В.С. [5] та інші.

Проте питання обліково-аналітичного забезпечення управління системою витрат на підприємствах аерокосмічної галузі недостатньо досліджено та потребує детального вивчення.

Тому **метою статті** є дослідження особливостей обліково-аналітичного забезпечення управління системою витрат на підприємствах аерокосмічної галузі та аналіз організації обліку витрат на виробництво з урахуванням галузевих особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначальне місце в обліково-аналітичному забезпеченні управлінні системи витратами на підприємстві є облік витрат. Трактують поняття витрат наведено у національних та міжнародних стандартах. Відповідно до П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» витрати – це зменшення

економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками) за звітний період [6]. У МСФЗ (IAS) 1 «Подання фінансових звітів» витрати визначено як зменшення економічних вигод або потенціалу корисності протягом звітного періоду у вигляді вибуття чи споживання активів або у вигляді виникнення зобов'язань, що призводить до зменшення чистих активів / власного капіталу, за винятком зменшення, пов'язаного з виплатами власникам [7].

Задля оптимізації витрат у частині їх складу та структури необхідно здійснювати належне управління досліджуваними об'єктами обліку. Під управлінням витратами розуміють комплекс управлінських заходів, спрямованих на формування й регулювання витрат, заснованих на використанні об'єктивних економічних законів задля досягнення їх оптимального рівня. Система управління витратами спрямована на вирішення наступних завдань:

- здійснення контролю за ходом господарської діяльності підприємства;
- виявлення тенденцій змін рівня, обсягу та структури витрат на обсяг виробництва та одиницю продукції;
- збір, аналіз інформації про витрати;
- нормування, планування витрат у розрізі елементів, виробничих підрозділів і видів продукції;
- пошуку резервів економії ресурсів і оптимізації витрат [8].

Облік витрат у фінансовому напрямі здійснюється за економічними елементами.

Згідно з П(С)БО 16 «Витрати», витрати операційної діяльності групуються за такими елементами: Матеріальні витрати; Витрати на оплату праці; Відрахування на соціальні заходи; Амортизація; Інші операційні витрати.

Згідно з П(С)БО 16, кожне підприємство має право розробляти і використовувати для управління свою номенклатуру статей витрат [9]. Так, державне підприємство «Харківське державне авіаційне виробниче підприємство» при калькулюванні виробничої собівартості продукції, згідно зі специфікою виробництва, має такі статті: Матеріали; Покупні полу фабриката та послуги; Покупні комплектуючі вироби; Паливо та енергія на технологічні цілі; Фонд оплати праці; Загально-виробничі витрати; Знос малоцінного ін-

струменту і пристосувань; Витрати на підготовку та освоєння виробництва; Адміністративні витрати; Витрати на збут.

Застосування такої номенклатури статей при обліку витрат на виробництво дає змогу, по-перше, посилити контроль дійсних витрат на виробництво; по-друге, покращити і розширити економічний аналіз витрат для виявлення резервів їх зниження; по-третє, одержати обґрунтовану інформацію про виробничі витрати, необхідну для ефективного управління виробництвом в умовах подальшого розвитку ринкових відносин.

Формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами залежить від чинників, що впливають на формування собівартості та організацію обліку і аналізу складових витрат підприємств аерокосмічної галузі.

До них належить: особливості організації виробництва, особливості технології виробництва, характер сировини, характер продукції, облікова політика підприємства (рисунк 1).

Рисунок 1 – Чинники впливу організацію обліку витрат підприємств аерокосмічної галузі
Джерело: розроблено авторами

Синтетичний облік витрат на виробництво і виходу продукції підприємств аерокосмічної галузі ведуться на рахунку 23 «Виробництво», 25 «Напівфабрикати», 26 «Готова продукція», до яких відкриваються субрахунки 231 «Основне виробництво (продукції, робіт, послуг)», 232 «Допоміжне виробництво», 233 «Обслуговуючи виробництва та господарства», 234 «Інші виробництва».

Під час відпуску запасів на виробництво оцінка їх здійснюється за одним із методів, установлених пунктом 16 П(С)БО 9 «Запаси», переважно за їх собівартістю. Фактична собівартість виробничих запасів, використаних на виготовлення продукції (робіт, послуг), визначається залежно від облікових цін на запаси, що застосовуються на підприємстві. Списання виробничих запасів, використаних на виробництво, із підзвіту матеріально від-

повідальних осіб відображається в синтетичному та аналітичному обліку записом на рахунках: Д-т 23 «Виробництво»; К-т 20 «Виробничі запаси» - на суму фактичної собівартості виробничих запасів.

Організація синтетичного та аналітичного обліку витрат виробництва повинна забезпечити: відображення всіх проведених операцій щодо витрат, відповідний розподіл витрат за об'єктами обліку і об'єктами калькулювання, визначення собівартості продукції, своєчасне отримання необхідної інформації для потреб управління. На організацію аналітичного обліку витрат впливають різноманітні фактори, основні серед яких [4]:

- тип виробництва, особливості його організації і технологи;
- асортимент продукції;
- структура управління підприємства;

- організація обліку за місцями і центрами витрат, центрами відповідальності;
- методи обліку витрат та калькулювання собівартості продукції;
- рівень автоматизації облікових робіт.

Аналітичний облік за субрахунком 231 «Основне виробництво» ведеться за видами виробництв, за статтями витрат і видами або групами продукції, що виробляється. На великих виробництвах аналітичний облік витрат можна вести за підрозділами підприємства та центрами витрат і відповідальності.

Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), яка була реалізована протягом звітного періоду, нерозподілених постійних загальновиробничих витрат та наднормативних виробничих витрат.

До виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включаються: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати; змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати [9].

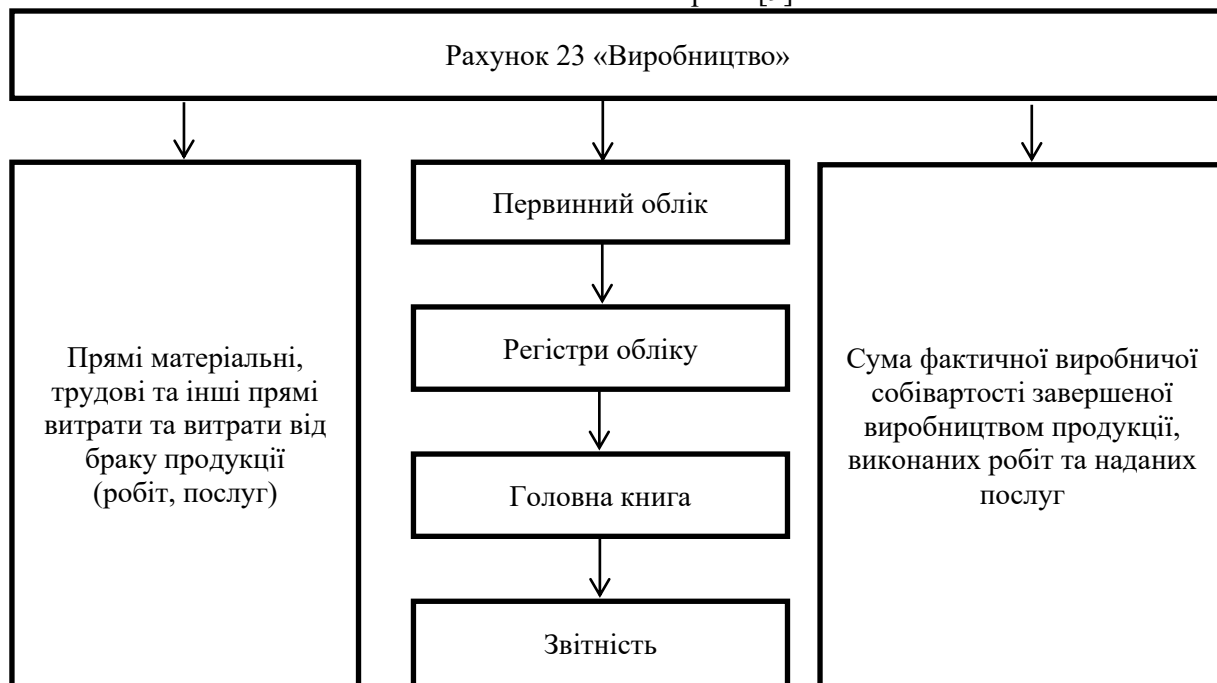

Рисунок 2 – Загальна схема організації обліку витрат виробництва
Джерело: розроблено авторами на підставі [9]

Аналізуючи облікову політику державного підприємства «Харківське державне авіаційне виробниче підприємство» треба відмітити, що на підприємстві виділяють наступні ключові аспекти:

— класифікацію витрат здійснюють за переліком статей калькуляції собівартості виробничої собівартості (перелік статей затверджують як окремий додаток до облікової політики);

— послуги допоміжних цехів підприємства, які надаються іншим допоміжним цехам та структурним підрозділам, оцінюють виходячи із фактичної собівартості основної заробітної плати та планових накладних цехових витрат або планової собівартості послуг згідно з плановою калькуляцією;

— вартість ТМЦ, які використані у звітному періоді, розраховують за фактичною кількістю по ціні моменту відпуску із складу цеха.

Відхилення вартості ТМЦ визначають виходячи із середньозваженої ціни звітного періоду від прийнятої в розрахунок собівартості продукції та списується в місяці наступному за звітний.

Такий підхід до формування собівартості реалізованої та виробничої продукції повністю враховує специфіку їх формування. Методика формування виробничої собівартості продукції підприємства аерокосмічної галузі представлена в таблиці 1.

Досліджуване підприємство ДП «Харківське державне авіаційне державне підприємство» застосовує попередільний метод калькулювання собівартості продукції.

Таблиця 1

Склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції

№	Найменування статей витрат	Сума, грн
1	Матеріали	
2	Покупні полуфабрикати та послуги	
3	Покупні комплектуючі вироби	
4	Паливо та енергія на технологічні цілі	
5	Разом прямі матеріальні витрати	
6	Фонд оплати праці	
7	Відрахування на соціальні заходи	
8	Резерв на оплату відпустки	
9	Загальновиробничі витрати	
10	Знос малоцінного інструменту і пристосувань	
11	Витрати на підготовку та освоєння виробництва	
12	Технологічно неминучий брак	
13	Сума відрахувань ОКБ	
14	Разом виробнича собівартість	
15	Адміністративні витрати	
16	Витрати на збут	
17	Повна собівартість	
18	Прибуток	
19	Договірна оптова ціна	
20	ПДВ	
21	Відпускна ціна	
22	Відпускна ціна в доларах США	

Джерело: розроблено авторами

При розподілі постійних виробничих витрат застосовуються показники нормальної потужності. Загальновиробничі витрати розподіляються тільки на собівартість товарної продукції пропорційно обсягу виробництва з врахуванням нормальної потужності виробництва. Групування витрат операційної та звичайної діяльності за елементами та статтями витрат здійснюється з використанням рахунків класу 9 «Витрати діяльності».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження методичних підходів організації обліку витрат аерокосмічних підприємств свідчить, що нормативно-правове регулювання організації обліку витрат забезпечують П(С)БО 16 «Витрати». При формуванні облікової політики підприємства необхідно враховувати особливості технологічних процесів виробництва, які обумовлюють застосування попередільного методу калькулювання собівартості продукції. Як правило це багатопередільний метод. Виробнича собівартість аерокосмічної продукції включає прямі витрати за мінусом зносу малоцінного інструменту і пристосувань, витрати на підготовку та освоєння виробництва, технологічно неминучий брак. Розроблені ме-

тодичні підходи щодо організації обліку витрат підприємств аерокосмічної галузі забезпечать повне та достовірне відображення витрат в обліку з урахуванням галузевих особливостей.

Література

1. Бондаренко Т. Ю. *Облік і контроль загальновиробничих витрат (на прикладі гірничо-збагачувальних підприємств)*: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.09. Київ, 2009. 19 с.
2. Давидова Т. М. Методологічні аспекти обліку витрат на збут та відображення їх у фінансовій звітності. *Вісник податкової служби України*. 2009. № 8. С. 14–19.
3. Камінська Т. Г. Обліково-аналітичний процес: його зміст стадії. *Науковий вісник НАУ*. 2002. Вип. 50. С. 313–318
4. Куцик П. О., Мазуренко О. М. Методи розподілу загальновиробничих витрат на підприємствах кондитерської галузі України – управлінський аспект. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»: Менеджмент та підприємництво в Україні*. 2009. № 647. С. 99–102.
5. Лень В. С. Обліково-аналітичне забезпечення: визначення поняття. *Бухгалтерський*

облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. Міжнародна науково-практична конференція: (м. Чернігів, 11 грудня 2015 р.) : тези доповідей. Чернігів : Черніг. Нац. Технол. Ун-т, 2015. С. 69–73.

6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 (МСБО 1) «Подання фінансової звітності». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013.

8. Гнилицька Л. В. Обліково-аналітична інформація як визначальний чинник забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2011. № 3 (157). С. 57-65.

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Положення від 31.12.1999 р. № 318. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nger=3332-17>.

10. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

11. Ліхоносова Г. С., Богомол С. П. Удосконалення обліково-аудиторських процедур щодо дебіторсько-кредиторського забезпечення підприємств. *Часопис економічних реформ*. 2020. № 2 (38). С. 52–59.

References

1. Bondarenko, T. (2009). *Accounting and control of overhead costs (on the example of mining and processing enterprises)*: auto-ref. dis. Ph.D. econ. Science: special. 08.00.09. Kyiv, 19.

2. Davydova, T. (2009). Methodological aspects of accounting for marketing costs and their reflection in the financial statements. *Bulletin of the Tax Service of Ukraine*, 8, 14–19.

Стаття надійшла
до редакції : 10.09.2020 р.

3. Kaminskaya, T. (2002). Accounting and analytical process: its content stage. *Scientific Bulletin of NAU*, 50, 313–318.

4. Kutsyk, P., Mazurenko, O. (2009). Methods of distribution of overhead costs at the enterprises of the confectionery industry of Ukraine - management aspect. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University: Management and Entrepreneurship in Ukraine*, 647, 99–102.

5. Len, V. (2015). Accounting and analytical support: definition. *Accounting, taxation, analysis and audit: current status, problems and prospects. International scientific-practical conference: (Chernihiv, December 11, 2015)*. Chernihiv, 69–73.

6. National Regulation (Standard) of Accounting 1 "General requirements for financial reporting", approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 07.02.2013 № 73. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>. (access date: 03.09.2020)

7. International Accounting Standard 1 (IAS 1) "Presentation of Financial Statements". Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013. (access date: 07.09.2020)

8. Gnylytska, L. (2011). Accounting and analytical information as a determining factor in ensuring the economic security of economic entities. *Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*, 3(157), 57–65.

9. Regulation (standard) of accounting 16 "Expenses": Regulation of 31.12.1999 № 318. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nger=3332-17> (access date: 05.09.2020)

10. Instructions on the application of the Chart of Accounts for accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 30.11.1999 № 291. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> (access date: 01.09.2020)

11. Likhonosova, G., Bogomol, S. (2020). Improvement of accounting and auditing procedures for receivables and payables of enterprises. *Time description of Economic Reforms*, 2(38), 52–59.

Стаття прийнята
до друку: 28.09.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Ліхоносова Г. С. Забезпечення результативності обліку та аудиту системи управління витратами підприємств аерокосмічної галузі / Г. С. Ліхоносова, В. Г. Бондаренко // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 3 (39). – С. 58–64.

УДК 330.322.01

JEL Classification: B41, D24, E22

БУРЛУЦЬКА С. В.¹, БУРЛУЦЬКИЙ С. В.²

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ

DOI: 10.32620/cher.2020.3.08

Постановка проблеми. У статті наводиться авторський підхід до побудови гносеологічної моделі дослідження управління проєктами з позицій системного підходу. *Метою статті* є формування концептуальних засад формування теоретико-методологічного базису аналізу процесів управління проєктами на підґрунті аксіоматичних умов системності. *Методологічною основою дослідження* стали положення класичної та сучасної економічної теорії, праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань управління проєктами. Авторський методологічний концепт базується на поєднанні в межах системної парадигми напрацювань марксистської школи політичної економії та положень інституціональної течії. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення щодо можливості та доцільності використання дескриптивної методології ідентифікації систем до потреб управління інвестиційними проєктами як відкритими системами. *Вклад основного матеріалу.* У результаті проведеного методологічного аналізу визначено, що система - це здатна до саморозвитку цілісність, утворена достатньою сукупністю елементів, здатних до самовідтворення й відносно самостійного функціонування, та поєднаних мережею істотних структурних, генетичних та субординаційних зв'язків. В аспекті аналізу інвестиційних проєктів зміст цих зв'язків розкривається через інвестиційні правовідносини. З позиції системної парадигми визначено, що інвестиційний проєкт можна розглядати як організаційно, фінансово та інженерно-технічно обумовлену цілісність, утворену достатньою сукупністю елементів (майна, майнових прав та інших цінностей), спроможних до самовідтворення та поєднаних інвестиційними правовідносинами, що обумовлюють структурні та субординаційні зв'язки. Доведено, що сфера обігу виступає необхідною та достатньою умовою цілісності інвестиційних проєктів, трансформує індивідуальні капітали у суспільний капітал та забезпечує його кругообіг та відтворення. Також, аксіоматична умова єдності для інвестиційних систем реалізується через сукупність формальних та неформальних правил (законів) композиції. *Оригінальність та практична значущість дослідження.* Отриманий теоретико-методологічний концепт має теоретичну значущість та може бути трансформований у відповідний прикладний інструментарій розробки науково-практичних рекомендацій з управління проєктами. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Сформований концептуальний теоретико-методологічний базису аналізу процесів управління проєктами на підґрунті аксіоматичних умов системності дозволяє визначити системну триаду інвестиційного проєкту, та формально ідентифікувати базові системні компоненти. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку інструментального та методичного забезпечення сталого управління проєктами.

Ключові слова:

система, системні компоненти, критерії органічності, аксіоматичні умови системності, інвестиційний проєкт, управління проєктами.

¹ Бурлуцька Світлана Владиславівна, д-р екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки праці та менеджменту, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.

Burlutska Svitlana, Doctor Sciences in Economic, Associate Professor, Associate Professor of Labour Economics and Management Department, National university of food technologies, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-9497-7917

e-mail: lanavb75@gmail.com

² Бурлуцький Сергій Віталійович, д-р екон. наук, доцент, завідувач департаменту моніторингу, оцінки підзвітності та навчання, INGO «Save the children in Ukraine», м. Слов'янськ, Україна.

Burlutski Sergii, Doctor Sciences in Economic, Associate Professor, Head of Monitoring, accountability and training department INGO «Save the children in Ukraine», Slavyansk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-0157-2564

e-mail: magistrdr@gmail.com

A SYSTEMATIC APPROACH TO PROJECT MANAGEMENT

Formulation of the problem. The article presents the author's approach to building a gnoseological model of project management research from a system approach. *The aim of the article* is to form the conceptual principles of the theoretical and methodological basis for the analysis of project management processes based on axiomatic conditions of consistency. *The methodological basis of the research* was the theses of classical and modern economic theory and the research work of domestic and foreign scientists on project management issues. The author's methodological concept is based on the unification, within a systematic paradigm, of the Marxist school of political economy and the principles of the institutional trend. *The basic hypothesis of the research* was the assumption that it is possible and expedient to use a descriptive methodology for identifying systems to requests for managing investment projects as open systems. *Statement of the basic material.* Methodological analysis has shown that the system is an integrity which is capable of self-development, formed by a sufficient set of elements that are able to reproduce themselves and function relatively independently, united by a network of significant structural, genetic and subordinate links. In the analysis of investment projects, the content of these links is presented through the investment legal relationship. From the point of view of the system paradigm, an investment project can be regarded as an organisational, financial and technically conditioned integrity, formed by a sufficient set of elements (property, property rights and other values) capable of self-reproduction and united by an investment legal relationship that establishes structural and subordinate relationships. It has been proved that the circulation area is a necessary and sufficient condition for the integrity of investment projects, transforms individual capital into public capital and ensures its circulation and reproduction. Also, the axiomatic condition of unity for investment systems is implemented through a set of formal and informal rules (laws) of composition. *Originality and practical relevance of the research.* The theoretical and methodological concept has theoretical significance and can be transformed into an appropriate applied toolkit for developing scientific and practical recommendations for project management. *Conclusions and prospects for further research.* The conceptual theoretical and methodological basis for the analysis of project management processes based on axiomatic conditions of consistency allows us to define the system triad of an investment project and formally identify the basic system components. Further research will focus on the development of instrumental and methodological support for project management.

Key words:

system, system components, integrity criteria, axiomatic conditions of consistency, investment project, project management.

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ ПРОЕКТАМИ

Постановка проблемы. В статье приводится авторский подход к построению гносеологической модели исследования управления проектами с позиций системного подхода. *Целью статьи* является формирования концептуальных принципов формирования теоретико-методологического базиса анализа процессов управления проектами на основе аксиоматичных условий системности. *Методологической основой исследования* послужили положения классической и современной экономической теории, работы отечественных и зарубежных ученых по вопросам управления проектами. Авторский методологический концепт базируется на объединении в пределах системной парадигмы наработок марксистской школы политической экономии и положений институционального течения. *Основной гипотезой исследования* стало предположение относительно возможности и целесообразности использования дескриптивной методологии идентификации систем к запросам по управлению инвестиционными проектами как открытыми системами. *Изложение основного материала.* В результате проведенного методологического анализа доказано, что система - это способная к саморазвитию целостность, образованная достаточной совокупностью элементов, способных к самовоспроизведению и относительно самостоятельному функционированию, объединенных сетью существенных структурных, генетических и субординационных связей. В призме анализа инвестиционных проектов содержание этих связей раскрывается через инвестиционное правоотношение. С позиции системной парадигмы инвестиционный проект можно рассматривать как организационно, финансово и технически обусловленную целостность, образованную достаточной совокупностью элементов (имущества, имущественных прав и других ценностей), способных к самовоспроизведению и объединенных инвестиционным правоотношением, которое обуславливает структурные и субординационные связи. Доказано, что сфера обращения выступает необходимым и достаточным условием целостности инвестиционных проектов, трансформирует индивидуальные капиталы в общественный капитал и обеспечивает его кругооборот и воспроизводство. Также, аксиоматическое

условие единства для инвестиционных систем реализуется через совокупность формальных и неформальных правил (законов) композиции. *Оригинальность и практическая значимость исследования.* Полученный теоретико-методологический концепт имеет теоретическую значимость и может быть трансформирован в соответствующий прикладной инструментарий разработки научно-практических рекомендаций по управлению проектами. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Сформированный концептуальный теоретико-методологический базис для анализа процессов управления проектами на основе аксиоматичных условий системности позволяет определить системную триаду инвестиционного проекта, и формально идентифицировать базовые системные компоненты. Дальнейшие исследования будут направлены на разработку инструментального и методического обеспечения управления проектами.

Ключевые слова:

система, системные компоненты, критерии органичности, аксиоматические условия системности, инвестиционный проект, управление проектами.

Постановка проблеми. Визначальною особливістю сучасних досліджень є тенденція до інтеграції різноманітних галузей знань, поєднання наукових методів та формування загальних закономірностей розвитку та еволюції. Спроби ідентифікації структурної єдності оточуючого світу в першу чергу мали місце у філософських дослідженнях в межах розвитку теорії пізнання. Разом з тим певні елементи системного підходу до аналізу проблем економічного розвитку суспільства теж мають глибоке коріння пов'язане з роботами давньогрецьких мислителів, філософів середньовіччя, економістів другої половини двадцятого сторіччя. Посилення інтересу до пошуку принципової структурної спільності різномірних систем та загальних механізмів різнопланових явищ притаманно і для сучасних соціально-економічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток системного підходу від напрацювань представників марксизму [10] до робіт дослідників ХХ сторіччя (О. Богданова [4], Л. Берталанфі [1], Н. Віннера [7] У. Ешбі [22], І. Пригожина [12], П. Сорокіна [17] та ін.) характеризувався перенесенням уваги від безпосередньо структурно-функціонального аналізу до методологічних розробок на принципів ізоморфізму законів пізнання.

Системний підхід не став виключенням і у сфері управління проектами. Більшість сучасних дослідників акцентує увагу на доцільність розгляду інвестиційних проектів як відкритих систем, сформованих з різномірних об'єктів (майнових прав, матеріального, грошового капіталу тощо) та пов'язаних сукупністю сталих взає-

мозв'язків [20]. Заслужують на увагу напрацювання з методики та методології системного аналізу інвестиційних процесів Г. Лещук [9], С. Черниш [21], О. Сидорчука [16], О. Ястремської [23] та інших вітчизняних дослідників.

Разом з тим, незважаючи на значних обсяг напрацювань в цій сфері, залишаються певні прогалини в теоретико-метрологічному забезпеченні процесів управління інвестиціями. Потребує систематизації та уточнення концепція цілісності та пов'язаності проекту як системної єдності.

Метою статті є формування концептуальних засад формування теоретико-методологічного базису аналізу процесів управління проектами на підґрунті аксиоматичних умов системності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все, дослідження сутності системного змісту інвестиційних проектів слід ґрунтувати на визначенні базової дефініції «система». Багатоаспектність цієї проблеми обумовлює величезне розмаїття відповідних трактувань. Найбільш повний типологічний аналіз розмаїття значень дефініції «система» наведено в класичній роботі В. Садовського «Засади загальної теорії систем» [13, с.93-99]. Результатом аналізу стало визначення трьох базових системних ознак: ознак внутрішньої побудови системи; ознак специфічних системних властивостей та ознак поведінки системи. В наведеній класифікації поєднуються як ознаки дескриптивного, так і конструктивного підходу до визначення дефініції. В. Садовський робить висновок, що переважна частка визначень дефініції «система»

базується на логічному ланцюжку: елементи – відносини – зв'язки – ціле – цілісність.

Якщо дослідження базується на методологічному підґрунті системного підходу, то повинен бути виконаний мінімум відповідних методологічних вимог: формування проблеми цілісності або пов'язаності об'єкту, дослідження зв'язків об'єкту (системоутворюючих зв'язків), визначення структурних характеристик об'єкту. [3, с.84]. В. Садовський в межах такої методологічної установки пропонує для упорядкування теоретичних системних концепцій використовувати шість базових компонентів [14, с.51]:

A1 – характеристику вихідних утворень (елементів, складових);

A2 – характеристика сполучень вихідних утворень;

α – фіксація відносин та зв'язків між вихідними утвореннями;

β_1 – характеристика отриманого утворення;

β_2 – фіксація функціонування отриманого утворення;

γ – наявність додаткових характеристик.

У роботі «Симетрія природи та природа симетрії» професор Ю. Урманцев пропонує розширити тріаду «елементи – зв'язки – цілісність» до п'яти аксіоматичних умов системності [19, с.52]:

1) існування - знаходить свій прояв через просторову, часову та динамічні форми. Ідентифікація системи передбачає її існування.

2) множина об'єктів – відповідно до введених раніш позначень це сукупність вихідних утворень які існують ще до будь-якої систематизації;

3) єдине – однакова для усієї системи властивість або єдине логічне підґрунтя для класифікації об'єктів (елементів);

4) єдність – відносини завдяки яким виникають нові властивості для елементів та системи в цілому (еквівалентно цілісності);

5) достатність – необхідність достатньої кількості матеріалу та умов для побудови системи. Ю. Урманцев, акцентуючи увагу на цій аксіоматичній умові, керується

принципом «достатності підстав Г. Лейбніца» [19, с.53].

Ідентифікація дефініції «система» через введені В. Садовським компоненти передбачає дескриптивний шлях та послідовне визначення: елементів, зв'язків, властивостей, законів композиції (структур), функцій. У межах цієї ж дескриптивної концепції І. Блауберг акцентував увагу тільки на трьох базових компонентах: елемент (A1), зв'язок (α) та цілісність (β_1) [3, с.251].

Зв'язок відіграє найважливішу роль у формальній ідентифікації системи (компонент « α »). У переважній більшості досліджень з системної методології категорія «зв'язку» виводиться опосередковано через категорію «відносини». Відносини мають місце там, де існує співвідносність, де одне не існує без іншого, де властивість одного існує завдяки наявності або відсутності іншого.

Логічним при вивченні зв'язків є питання щодо обмежень або правил, що накладаються на систему зв'язків. У розглянутих напрацюваннях І. Блауберга та В. Садовського цей момент залишився не розкритим. Дескриптивна ідентифікація систем передбачає не тільки оцінку зв'язків між елементами, але й визначення загальної структури цієї сукупності - так званих законів композиції. Під цим терміном розуміють аксіоми зв'язку, порядку, безперервності та правила, які можливо отримати за їх допомогою [20, с.6].

У результаті логічного поєднання тріади В. Садовського «елементи – зв'язки – цілісність» та аксіоматичних умов системності Ю. Урманцева слід сформулювати такі висновки.

По-перше, аксіоматичні умови «множина об'єктів» та «достатність» додатково ідентифікують першу складову тріади «елементи». Систему не можливо побудувати тільки на одному елементі, а отже, кількість цих елементів повинна бути достатньою для формування певної цілісності. До того ж, умова «єдине» накладає додаткові умови для виділення елементів певної системи з усіх існуючих елементів.

По-друге, аксіоматична умова існування, на нашу думку, є базовою для ідентифікації системи. Якщо система ідентифі-

кована – то вона існує, з іншого боку ідентифікацією системи є визначення її як цілісності. Отже, мова повинна йти про існування цілісності. Доки існує цілісність, до тих пір існує і система. Існування також пов'язують із об'єктивністю та істотністю зв'язків. Як зазначає видатний вітчизняний філософ А. Уйюмов, існування та об'єктивність систем є результатом об'єктивного існування зв'язків, а отже, існування елемента системи обумовлено тільки існуючими зв'язками. Поза системи об'єкт існувати не може, а при вилученні об'єкту з однієї системи він опиняється у іншій та набуває нових якостей [18, с.21]. Єдність елементів діалектично пов'язана з їх відмінністю від оточуючого середовища.

Вважаємо, що будь які проекти, як соціально-економічні системи, повністю відповідають критеріям органічності І. Блауберга [3, с. 244]:

1) системи мають не тільки структурні, але й генетичні зв'язки;

2) наявні не тільки зв'язки взаємодії та координації, але й субординаційні зв'язки обумовлені виникненням одних елементів з інших;

3) наявність особливих механізмів управління, через які структура цілого впливає на характер функціонування і розвитку часток (наприклад, команда проєктних менеджерів або керуючих);

4) основні властивості складових часток визначаються закономірностями цілого, а отже, елементи системи не спроможні до самостійного існування (але відносно самостійність функціонування зберігають);

5) у процесі розвитку органічної системи відбувається якісне перетворення часток разом з цілим;

6) необхідною умовою сталості системи є постійне оновлення (відтворення) її компонентів;

7) жорстка детермінованість зв'язку підсистем між собою та з цілим реалізується через відсутність однозначної детермінації у поведінки елементів та підсистем. Мається на увазі, що елементи підсистем функціонують вірогідно та мають певне число ступенів свободи.

Підсумовуючи результати проведеного методологічного аналізу, слід запропо-

нувати таке дескриптивне гносеологічне визначення системи. Система - це здатна до саморозвитку цілісність, утворена достатньою сукупністю елементів, здатних до самовідтворення й відносно самостійного функціонування, та поєднаних мережею істотних структурних, генетичних та субординаційних зв'язків (рисунок 1). В аспекті аналізу інвестиційних проєктів зміст цих зв'язків розкривається через інвестиційні правовідносини.

Так, згідно О. Сімсона [15], інвестиційні правовідносини – це майнові відносини, що виникають на договірній і бездоговірній основі між суб'єктами інвестиційної діяльності, по вкладенню і реалізації (використанню) майна, майнових прав і інших цінностей, що мають ринкову вартість у певній формі з метою одержання прибутку. Отже, можна запропонувати таке визначення, інвестиційний проєкт це організаційно, фінансово та інженерно-технічно обумовлена цілісність, утворена достатньою сукупністю елементів (майна, майнових прав та інших цінностей), спроможних до самовідтворення та поєднаних інвестиційними правовідносинами, що обумовлюють структурні та субординаційні зв'язки.

Сукупності компонентів системи, її складові в процесі своєї взаємодії формують нові інтегративні властивості, не тільки не притаманні окремим елементам, а й спроможні до подальшого саморозвитку, якісному та кількісному прогресу. Такі інтегративні процеси обумовлюють виникнення життєздатної цілісності з особливими механізмами функціонування. Отримана конструкція, на нашу думку, може бути використана в якості підґрунтя аналізу економічних систем взагалі та безпосередньо інвестиційних проєктів й пов'язаних з ними процесів.

На нашу думку, головними елементами проєктів є люди та капітали (майнові права пов'язані з капіталами або цінностями). З позиції капіталу (як об'єкту інвестиційної або проєктної діяльності), слід згадати напрацювання представників марксистської течії економічної науки. Так, цілісність економічної системи за К. Марксом обумовлюється інтегративною функцією капіталу.

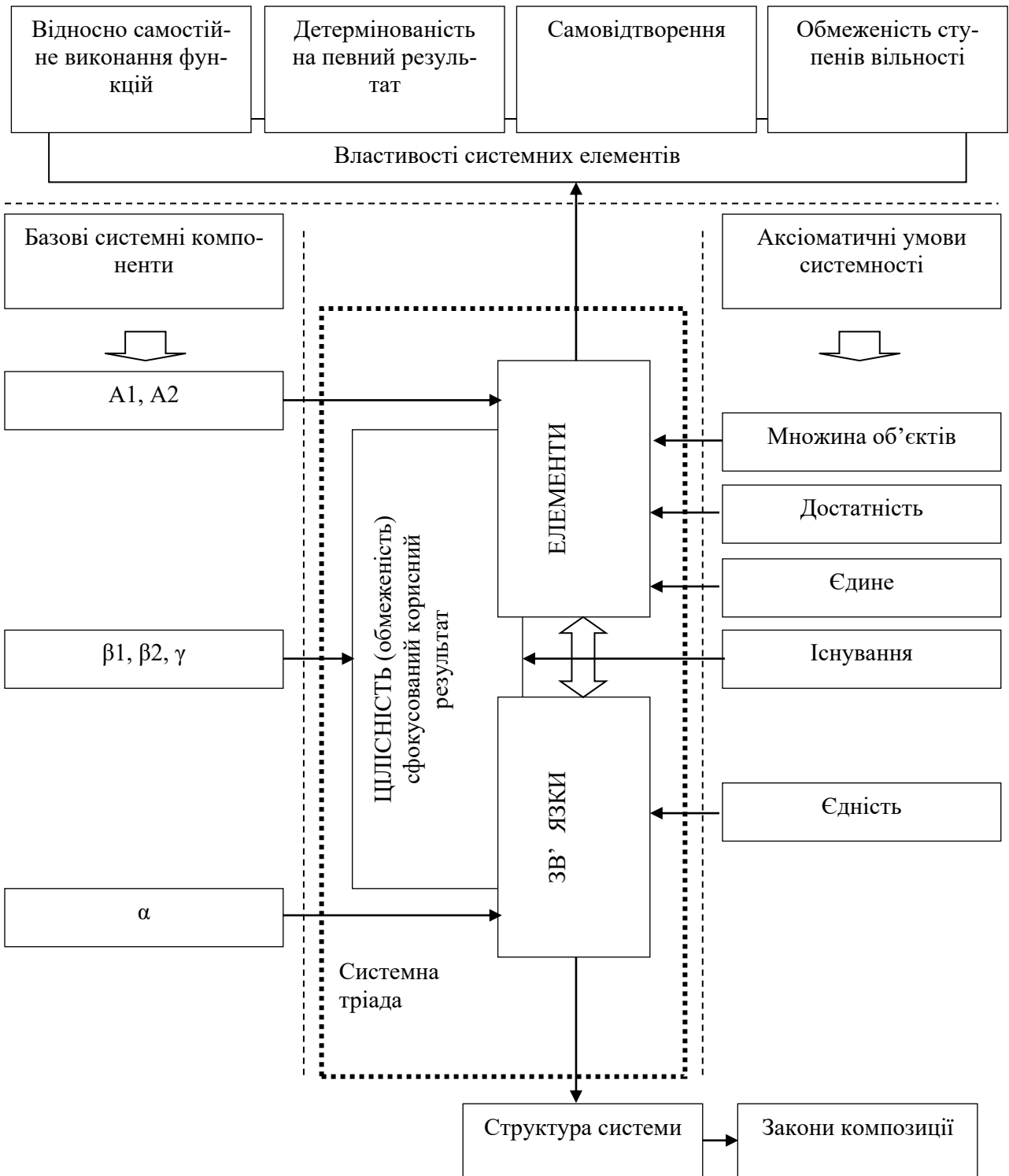

Рисунок 1 – Дескриптивна методологія ідентифікації системи

Джерело: розроблено авторами

Поєднання робочої сили та засобів виробництва забезпечується грошовою формою капіталу, а у виробничій формі капітал забезпечує створення нової споживчої вартості. Споживча вартість виконує своє головне призначення в сфері індивідуального та виробничого споживання, що ілюс-

трує функціонування капіталу у товарній формі. Саме сфера обігу формує взаємовідносини між системними елементами, забезпечує кругообіг індивідуальних капіталів та відтворення суспільного капіталу загалом. Обіг у К. Маркса розглядається, поперше, як безпосередня трансформація то-

вару у гроші та грошей у товар. А, по-друге, обіг це рух капіталу через усі його фази та форми. Отже, сфера обігу виступає необхідною та достатньою умовою цілісності економічної системи, трансформує індивідуальні капітали у суспільний капітал та забезпечує його кругообіг та відтворення. Аналогічно реалізація проекту, вихід його на стадію функціонування та інтеграція у сферу обігу забезпечує відтворення та збільшення інвестиційних коштів пов'язаних з проектом.

Щодо людини як узагальнення суб'єктів-інвесторів та одночасно об'єкту інвестування (робочої сили), то в інституційній методології розповсюджене використання дефініції «агент» - фізична або юридична особа, що здатна приймати певні рішення. Разом з тим, у науковій літературі з агентом ототожують таких учасників соціально-економічних відносин, як домогосподарство, фірма, державний уряд, національний банк та ін. В межах нашого дослідження будемо вважати, що економічний агент це поєднання людини «економічної» та «інституційної» спроможної до відносно самостійного функціонування, самовідтворення та детермінованої сукупністю формальних й неформальних інститутів та правил. Економічний агент-людина, як зазначав Д. Норт [11], - виступає одночасно суб'єктивним чинником виробництва та джерелом вольових управлінських рішень та конкретних дій. Об'єднання таких економічних агентів (наприклад, в межах інвестиційного проекту) завдяки механізмам розподілу праці та обміну мають можливість суттєво збільшити отримуваний результат порівняно з індивідуальними зусиллями. А отже, цілісний корисний результат функціонування системи буде набагато вище ніж сума окремих результатів усіх економічних агентів. Поєднання економічних агентів обумовлює формування такої специфічної властивості соціально-економічної системи як усупільнення. Підґрунтям усупільнення (перш за все усупільнення виробництва) є діалектичний процес суспільного поділу праці. Протириччя, які виникають у процесі усупільнення, знаходять своє розв'язання не шляхом їх усунення, а через відтворення та перехід

систем та усупільнення на якісно новий рівень. Таким чином, аксіоматична умова єдності для інвестиційних систем реалізується через сукупність формальних та неформальних правил (законів) композиції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного методологічного аналізу визначено, що система - це здатна до саморозвитку цілісність, утворена достатньою сукупністю елементів, здатних до самовідтворення й відносно самостійного функціонування, та поєднаних мережею істотних структурних, генетичних та субординаційних зв'язків. В аспекті аналізу інвестиційних проектів зміст цих зв'язків розкривається через інвестиційні правовідносини. З позиції системної парадигми визначено, що інвестиційний проект можна розглядати як організаційно, фінансово та інженерно-технічно обумовлену цілісність, утворену достатньою сукупністю елементів (майна, майнових прав та інших цінностей), спроможних до самовідтворення та поєднаних інвестиційними правовідносинами, що обумовлюють структурні та субординаційні зв'язки. Доведено, що сфера обігу виступає необхідною та достатньою умовою цілісності інвестиційних проектів, трансформує індивідуальні капітали у суспільний капітал та забезпечує його кругообіг та відтворення. Одночасно аксіоматична умова єдності для інвестиційних систем реалізується через сукупність формальних та неформальних правил (законів) композиції. Сформований концептуальний теоретико-методологічний базис аналізу процесів управління проектами на підґрунті аксіоматичних умов системності дозволяє визначити системну триаду інвестиційного проекту, та формально ідентифікувати базові системні компоненти. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку інструментального та методичного забезпечення сталого управління проектами.

Література

1. Бергаланфи Л. Общая теория систем – обзор проблем и результатов. *Системные исследования: ежегодник*. Москва: Наука, 1969. С. 30-54.

2. Блауберг В. И. *Проблема целостности и системный подход*. Москва: Едиториал УРСС, 1997. 450 с.

3. Блауберг И. Юдин Э. *Становление и сущность системного подхода*. Москва: Наука, 1973. 272 с.

4. Богданов А. А. *Тектология. Всеобщая организационная наука* / под ред. акад. Л. И. Абалкина, акад. А. Г. Аганбегяна, акад. Д. М. Гвишиани, акад. А. Л. Тахтаджяна, докт. биол. наук А. А. Малиновского. Москва: Экономика. 1989. 351 с.

5. Бурлуцька С. В. *Стратегія забезпечення пружності сталого розвитку національної економіки: теорія та практика* : монографія / наук. ред. Н. Ю. Рекова. Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2016. 320 с.

6. Бурлуцька С. В. Сталий економічний розвиток у контексті системної парадигми. *Економічний форум*, 2016. №1. С. 91-95.

7. Винер Н. *Кибернетика или управление и связь в животном и машине*. / Пер. с англ. И.В. Соловьева и Г.Н. Поварова; Под ред. Г.Н. Поварова. 2-е издание. М.: Наука, 1983. 344 с.

8. Лещук Г. В. Дефініція синергетичного ефекту інвестиційних. *Економічний аналіз : зб. наук. праць*. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль : Видавничополіграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2012. Вип. 11. Частина 1. С. 451-455.

9. Лещук Г. В. Симуляційний аналіз Монте Карло в системі оцінювання ризиків інвестиційних проєктів. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том 2. Випуск 1. С. 57-67.

10. Маркс К и Энгельс Ф. *Статьи из «Neue Rheinische Zeitung»*. Соч., 2 изд. Т. 6. С. 441.

11. Норт Д. *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики*. Москва: Фонд экономической книги Начала, 1997. 180 с.

12. Пригожин И. Р., Стенгерс И. *Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой*. Москва: Прогресс, 1986. 432 с.

13. Садовский В. Н. *Основания общей теории систем*. Москва, 1974. С. 93-99.

14. Садовский В. Некоторые принципиальные проблемы построения общей теории систем. *Системные исследования*. Ежегодник. 1971. С. 35-54.

15. Сімсон О. Е. Економічний зміст інвестиційних правовідносин. *Проблеми за-*

конності: республіканський міжвідомчий науковий збірник. 1999. № 37. С. 135 – 139.

16. Сидорчук О. В., Ратушний Р. Т., Сидорчук О. О., Демедюк М. А. Системний підхід до управління проєктами та програмами: означення засад. *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*. 2011. № 1(5). С. 30-32.

17. *Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь* / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с.

18. Уемов А. И. *Системный подход и общая теория систем*. Москва: «Мысль», 1978. 272 с.

19. Урманцев Ю. *Симметрия природы и природа симметрии (философские и естественные аспекты)*. Москва: Мысль, 1974. 229 с.

20. Филатов И. В. Индивидуализм и холизм в экономическом знании. *Государство, экономика, общество: аспекты взаимодействия*. Москва, 2000. С. 69-83.

21. Черниш С. С. Системний підхід до аналізу інвестиційних проєктів. *Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління»*. 2016. Вип. 35. С. 357 – 366.

22. Эшби У. *Введение в кибернетику*. Москва: Книга по Требованию, 2013. 425 с.

23. Ястремська О. М., Сиваш Ю. М. Методичне забезпечення оцінювання інноваційної креативності промислових підприємств за креативним та динамічним напрямками. *Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості*. 2018. № 1 (3). С. 124 – 135.

References

1. Bertalanfi, L. (1969). General theory of systems – an overview of problems and results. *System Studies: An Annual*. Moscow: Science, 30-54.

2. Blauberger, V. I. (1997). *Integrity Problem and Systemic Approach*. Moscow: The Editorial Office of URSS, 450.

3. Blauberger, I., Yudin, E. (1973). *Formation and Essence of the System Approach*. Moscow: Nauka, 272.

4. Bogdanov, A. A. (1989). *Tectology. General organizational science* / edited by acad. L. I. Abalkina, acad. A. G. Aganbegyan, Acad. D. M. Gvishchiani, Acad. A. L. Takhtajana,

Doctor of Biology, A. A. Malinovsky. Moscow: Economics. 304.

5. Burlutska, S. V. (2016). *The strategy of resiliency of sustainable development of national economy: theory and practice* : monograph / science. ed. by N. Yu. Rekova. Dnipropetrovsk: Serednyak T. K., 320.

6. Burlutska, S. V. (2016). Staliy economical development in the context of system paradigms. *Economical Forum*, 1, 91-95.

7. Wiener, N. (1983). *Cybernetics, or Control and Communication in Animal and Machine* . Moscow: Nauka, 344.

8. Leshchuk, G. V. (2012). Definitysia synergisticheskogo efektuu Investynykh. *The Economical Analysis: A Proc. of sciences*. Thermal national economic university. Thermal analysis : TNEU's long-term economic center "Economical Dumka", 11, 451-455.

9. Leshchuk, G. V. (2017). Simulian analysis of Monte Carlo in the system for the development of investment projects. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, 2, 1, 57-67.

10. Marx, K., Engels, F. *Articles from "Neue Rheinische Zeitung"*, 2 ed., 441.

11. North, D. (1997). *Institutions, institutional changes and economic functioning*. Moscow: Economic Book Foundation Beginning, 180.

12. Prigozhin, I. R., Stangers, I. (1986). *Order from Chaos: A New Human-Nature Dialogue*. Moscow: Progress, 432.

13. Sadovsky, V. (1974). *Basics of General System Theory*. Moscow, 93-99.

14. Sadovsky, V. (1971). Some Principal Problems of Building a General Theory of Systems. *Systemic Research. Yearbook*, Moscow, 35-54.

15. Simson, O. E. (1999). Economist of Investors' Law. Problems of Legitimacy: *Respect for the Law of the Kyrgyz Republic*, 37, 135-139.

16. Sidorchuk, O. V., Ratushniy, R., Sidorchuk, O. & Demedyuk, M. A. (2011). Systemnyi pidhid before the management of projects and programs: ambush marking. *East European Journal of Advanced Technologies*, 1(5), 30–32.

17. Libanova, E. M. (2014). Social and Economic Potential of Sustainable Development of Ukraine and its Regions: National Extradition. Kyiv: NAS of Ukraine, 776.

18. Uemov, A. I. (1978). System approach and general theory of systems. Moscow: "Thought", 272.

19. Urmantsev, Y. (1974). *Symmetry of Nature and the Nature of Symmetry* (Philosophical and Natural Aspects). Moscow: "Thought", 229.

20. Filatov, I. V. (2000). Individualism and Holism in Economic Knowledge. *State, Economy, Society: Aspects of Interaction*. Moscow, 69–83.

21. Chernish, S. S. (2016). *System approach to the analysis of investment projects*. Collection of scientific papers. DETUT. "Economical and Management" series, 35, 357-366.

22. Ashby, W. (2013). *Introduction to Cybernetics*. Moscow: Book on Demand, 425.

23. Yastremska, O. M., Sivash, Yu. M. (2018). Methodological support of estimation of innovative creativity of industrial enterprises for creative dynamic direction . *Modern state of scientific researches and technologies in industry*, 1 (3), 124-135.

Стаття надійшла
до редакції : 20.08.2020 р.

Стаття прийнята
до друку: 28.09.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Бурлуцька С. В. Системний підхід до управління проектами / С. В. Бурлуцька, С. В. Бурлуцький // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 3 (39). – С. 65–73.

КЛЮЧЕВЫЕ АСПЕКТЫ СТРАТЕГИРОВАНИЯ АПК СЕВЕРНОГО РЕГИОНА: ОСОБЕННОСТИ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

DOI: 10.32620/cher.2020.3.09

Постановка проблемы. Статья посвящена актуальной проблеме раскрытия ключевых аспектов стратегирования АПК Республики Коми. *Целью исследования* является разработка соответствующих теоретико-практических рекомендаций по формированию основных принципов и созданию необходимых условий стратегического развития АПК региона. *Предмет исследования* состоит в изложении научного подхода к решению ключевых задач и целей по стабильному развитию АПК региона. *Методами исследования* являются научная абстракция, комплексно-системный подход, исторический и логический метод, анализ и синтез, наблюдения. *Гипотеза* состоит в создании прочной финансово-производственной базы АПК региона - формировании надежных и долгосрочных источников инвестирования. *Изложение основного материала.* АПК как межотраслевая, многофункциональная и многоуровневая организационная структура обладает не только внутренними, но и внешними побудительными мотивами развития. Поэтому эффективность стратегического развития АПК должна обладать следующими аспектами: управляемостью, целенаправленностью, финансовой целесообразностью, целостностью организационных структур и технологического развития, функциями интеграционного поведения, связями с внешней средой (природной, финансовой, экономической, экологической), условиями жизни населения. *Оригинальность и практическая значимость* исследования состоит в рекомендации комплексно-системного подхода к решению поставленных задач. *Выводы.* задачи стратегирования АПК региона на перспективу должны опираться не только на эффективность используемых производственных элементов, но и конкурентный механизм, охватывающий производственно-рыночную систему целиком. Перспективы дальнейших исследований состоят в проведении масштабных межотраслевых финансово-экономических и иных корректировок.

Ключевые слова:

принципы, механизмы, стратегия, финансы, особенности, эффективность, тенденции, гаранты, перспективы.

KEY ASPECTS OF AGRIBUSINESS STRATEGY IN THE NORTHERN REGION: FEATURES, TRENDS AND PROSPECTS

Formulation of the problem. The article is dedicated to the problem of disclosure of key aspects of agribusiness strategy in the Komi Republic. *The aim* is to develop appropriate theoretical and practical recommendations for the formation of basic principles and to create necessary conditions for the strategic development of the agro-industrial complex of the region. *The subject* is the deployment of a scientific approach to solving key tasks and goals for stable development of the agro-industrial complex of the region. *Research methods* are scientific abstraction, complex-system approach, historical and logical method, analysis and synthesis, observations. *The hypothesis* consists of creation of a solid financial and production base for the region's agro-industrial complex - the formation of reliable and long-term sources of investment. The state of key indicators of economic activity of the agro-industrial complex is determined, and opportunities for improving the efficiency of production capacities are identified. *Presentation of the main material.* The agro-industrial complex as an intersectoral, multifunctional and multi-level organizational structure has not only internal, but also external incentives for development. Therefore, the effectiveness of the strategic development of the agro-industrial complex should have the following aspects: manageability, purposefulness, financial feasibility, integrity of organizational structures and technological development,

¹ **Мустафаев Азиз Агасалимович**, канд. экон. наук, старший научовой співробітник Федеральної державної бюджетної установи Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі Уральського відділу Російської академії наук, м. Сиктивкар, Комі, Росія.

Mustafayev Aziz, Ph.D. in Economic, Senior Research Fellow Federal government budget institutions Sciences Institute socio-economic and the energy problems North Komi Scientific Center, Ural-division of the Russian Academy of Sciences, Syktyvkar, Komi, Russia.

ORCID ID: 0000-0002-5142-8360

e-mail: mustafaev@iespn.komisc.ru

functions of integration behavior, relations with the external environment (natural, financial, economic, environmental), living conditions of the population. *The originality and practical significance* consist of the recommendation of a comprehensive and systematic approach to solving the tasks set. *Conclusions.* the tasks of strategizing the agro-industrial complex of the region for the future should be based not only on the efficiency of the used production elements, but also on a competitive mechanism covering the entire production and market system. The prospects for further research are to conduct large-scale intersectoral financial, economic, and other adjustments in various macro, meso and microeconomic levels of the agro-industrial complex of the region.

Key words:

principles, mechanisms, strategy, finance, features, efficiency, trends, guarantors, prospects.

**КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ СТРАТЕГУВАННЯ АПК ПІВНІЧНОГО РЕГІОНУ:
ОСОБЛИВОСТІ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Постановка проблеми. Стаття присвячена актуальній проблемі розкриття ключових аспектів стратегування АПК Республіки Комі. *Метою дослідження* є розробка відповідних теоретико-практичних рекомендацій щодо формування основних принципів і створення необхідних умов стратегічного розвитку АПК регіону. *Предмет дослідження* полягає у викладі наукового підходу до вирішення ключових завдань і цілей щодо сталого розвитку АПК регіону. *Методами дослідження* є наукова абстракція, комплексно-системний підхід, історичний і логічний метод, аналіз і синтез, спостереження. *Гіпотеза* полягає в створенні міцної фінансово-виробничої бази АПК регіону - формування надійних і довгострокових джерел інвестування. *Виклад основного матеріалу.* АПК як міжгалузєва, багатофункціональна і багато-рівнева організаційна структура має не тільки внутрішніми, але і зовнішніми побу-дітельного мотивами розвитку. Тому ефективність стратегічного розвитку АПК повинна володіти такими аспектами: керованістю, цілеспрямованістю, фінансової доцільністю, цілісністю організаційних структур і технологічного розвитку, функціями інтеграційного поведінки, зв'язками із зовнішнім середовищем (природного, фінансової, економічної, екологічної), умовами життя населення. *Оригінальність і практична значущість* дослідження полягає в рекомендації комплексно-системного підходу до вирішення поставлених завдань. *Висновки.* завдання стратегування АПК регіону на перспективу повинні спиратися не тільки на ефективність використовуваних виробничих елементів, але і конкурентний механізм, що охоплює виробничо-ринкову систему цілком. Перспективи подальших досліджень полягають у проведенні масштабних міжгалузєвих фінансово-економічних та інших коригувань.

Ключові слова:

принципи, механізми, стратегія, фінанси, особливості, ефективність, тенденції, гаранті, перспективи.

Постановка проблеми. Диагностирование экономической конъюнктуры, выявление социально-экономического климата АПК региона характеризуется не только объемами и состояниями производственных мощностей - уровнем их эффективной расстановки и эксплуатации, но и различными специфическими индикаторами эффективного хозяйствования. Деловая активность АПК несет с собой колоссальные позитивные перемены в различных параметрах его структурных преобразований и их относительных величин. Основная задача исследования состоит в совершенствовании агропромышленной политики, активизации всесторонней государственной поддержки, систематизации экономических инструментариев для решения комплекса межотраслевых интеграционных задач.

Цель исследования состоит в разработке эффективной концепции стратегирования АПК региона, создании многофункциональной системы ведения хозяйственной деятельности, содержащей системное представление в отношении целей и направленный его развития, способах и средствах достижения этих целей [1, с. 26].

Ретроспективный анализ показывает, что длительная дезинвестиционная тенденция хозяйствования АПК региона тормозит процессы перехода к расширенному воспроизводству, получения желаемого результата. Региональная специфика финансирования АПК региона выявляется в основном кумулятивным локальным инвестиционным действием, не имеющим никакого отношения к крупным и долгосрочным проектам. Конструктивные элементы,

входящие в систему комплексного развития АПК региона, имеют очень широкий диапазон, всегда опираются на общесистемную технологию управления, ориентированную на эффективность движения его главных жизнедеятельных стадий. Становится очевидным, что при стратегировании АПК региона полноценность межотраслевого технологического цикла и внутриинтеграционного поведения - факторы исключительно более важные, чем целостность отдельных сфер или стадий, не имеющих достаточных возможностей и характера объединения [2, с. 71].

Важной задачей следует считать обеспечение оптимизационных вариантов размещения производительных сил АПК региона, устранение диспропорциональных тенденций развития основных факторных составляющих его производственных сфер. Это требует разрабатывать соответствующие планы, прогнозы и проекты, формировать эффективную деятельность с учетом многоаспектных описаний и реагирований.

Ключевой особенностью стратегического развития АПК региона являются эффективные межотраслевые методы хозяйствования, обеспечение субъектов достаточными ресурсами и системным развитием. Принципиальным моментом здесь является не столько количество рассматриваемых функциональных признаков, на основе которых группируются ресурсы, сколько то, что состав и характер признаков должны быть совместимы с составом и характером потребностей, удовлетворяемых данными ресурсами. Классическая особенность отраслевого кластера АПК выдвигает на первый план развития его главное звено - сельское хозяйство, которое обладает своеобразными функциями. Важная особенность заключается в том, что сельское хозяйство, занимая исходное положение в межотраслевых интеграционных поведении АПК, является не только сырьевым источником, но и надежным производственно-рыночным партнером.

Характерной особенностью является то, что в связи с сезонностью производства, данная сфера сильно зависит от природно-климатических условий. Это в большей степени приводит к неравномерному ис-

пользованию не только материальных ценностей и рабочей силы, но и поступлению производимой продукции и денежных доходов. Главная особенность сельского хозяйства состоит в том, что она, обладая уникальным средством производства - землей, имеет дело с живой природой и носит биологический характер, что невозможно представить вне действующих законов природы.

В отличие от других сфер экономики, инвестиционная деятельность аграрного сектора имеет следующие особенности: а) целью производства являются не экономические выгоды, а увеличение объема и улучшения качества производимой продукции, сохранение здоровья потребителя; б) исходя из специфических природных условий обработки земли, выращивания сортов растений и пород животных, в данной сфере окупаемость инвестиционных расходов охватывает длительный период времени; в) разработка новых производственных технологий должна учесть специфику хозяйственного оборота - сезонность производства и выпуска широкого ассортимента продовольствия; г) неодинаковые природно-климатические, экономические и инфраструктурные условия создают противоречивую ситуацию, связанную с удаленностью производителей от перерабатывающих предприятий и товарного рынка; д) в отличие от других сфер, сельхозпредприятия имеют не очень высокий уровень организации и управления производством и сбытом, подготовки специалистов и эксплуатации капитальных средств.

Анализ последних исследований и публикаций. Данной проблеме отечественные и зарубежные специалисты уделяют значительное внимание. Известными отечественными учеными по разработке стратегии развития АПК являются: Ушачев И. Г., Козлов В. В., Лысоченко А. А., Автойкин Е. В., Ломакин А. А., Ситников Н.П., Васильев В. Н., Винокуров В. А., Агафонов В.А., Акофф Р., Айтпаев А. А., Абалакина Т. В., Береславская В. А. и др.

Многие авторы совершенно справедливо отмечают, что при стратегировании АПК необходимо выделить региональные и отраслевые особенности. Большое внима-

ние специалисты уделяют классификации, выделению территориальных, экологических, инфраструктурных, демографических и рыночных аспектов. Судя по многочисленным мнениям, отечественные ученые стремятся более подробно выявить ключевые аспекты функционирования АПК, разработать инерционные, эволюционные и революционные сценарии для социально-экономического преобразования. Некоторые авторы предлагают использовать все вышеперечисленные сценарии при разработке оптимальной стратегии развития АПК [3, с. 159].

Региональная схема долгосрочного стратегирования АПК региона требует использования тех положительных факторов, которые учитывают детальную классификацию внешней и внутренней среды. Большинство предлагаемых вариантов стратегирования АПК создает благоприятные условия для развития личных подсобных хозяйств (ЛПХ), устранения проблемы их дискретности и изолированности от товарных рынков. Новые задачи стратегирования АПК региона показывают необходимость активизировать роль и значение региональной ЛПХ, превратить их производство в мощную экономическую силу, способную обеспечить население достаточными продуктами питания [4, с. 334].

Подчеркнем, что в последнее время как на федеральном, так и на региональном уровне принимается множество постановлений и распоряжений для формирования стратегии развития АПК. Принятое недавно правительством РФ распоряжение от 12 апреля 2020 года № 993-р о «Стратегии развития агропромышленного и рыбохозяйственного комплексов на период до 2030 года» воплощает собой многоцелевую и многоаспектную концепцию развития АПК региона.

Цель статьи состоит в выявлении причинно-следственных связей медленного функционирования АПК региона, разработке соответствующих рекомендаций по выходу из сложившейся ситуации. Если с одной стороны данная проблема требует активизации государственной поддержки АПК северных регионов, придания им особого статуса - «повышенной нормы» инве-

стирования, – то с другой, обеспечения качественного преобразования финансовых структур, особенно банковских, создания благоприятной атмосферы для финансирования агропромышленных сфер.

Новый облик стратегирования АПК региона требует увеличения возможностей приобретения новейших достижений научно-технического прогресса, повышения квалификации и улучшения условий труда работников, обеспечения высокой отдачи от используемых земель. Разнообразие межотраслевых отношений АПК региона требует более детального анализа его хозяйственной деятельности, определения степени превращения результатов научных исследований и других нововведений в конкурентоспособные товары и услуги. Несмотря на то, что сферы и предприятия АПК региона в межотраслевом ареале функционирования обладают своеобразным характером, они служат общей цели и выполнению поставленной задачи.

Изложение основного материала исследования. Ретроспективный анализ показывает, что по многочисленным объективным и субъективным причинам предприятия АПК региона «лишились» доступа к финансовым структурам. Многие предприятия, находясь в неблагоприятной финансово-экономической среде, не имели возможностей применить прогрессивные методы и механизмы эффективного функционирования и прекратили свое действие. Недостаточность решаемых стратегических задач АПК привела к снижению темпа и объема производства. При катастрофической нехватке финансовых ресурсов, малорентабельном производстве и высокой вероятности возрастания хозяйственных расходов очень сложно формировать устойчивость стратегического развития АПК.

Подчеркнем, что АПК как межотраслевая, многофункциональная и многоуровневая организационная структура обладает не только внутренними, но и внешними побудительными мотивами развития. Поэтому эффективность стратегического развития АПК должна обладать следующими аспектами: управляемостью, целенаправленностью, финансовой целесообразностью, целостностью организационных структур и

технологического развития, функциями интеграционного поведения, связями с внешней средой (природной, финансовой, экономической, экологической), условиями жизни населения и т.д.

На основе статистических данных определено, что процесс инвестирования в АПК региона не носит динамичный и равноправный характер. Он характеризуется своеобразно-стихийным действием, носящим «желаемый» характер. Анализ показывает, что величина инвестиций в АПК в общей сумме инвестиций региона занимает незначительный удельный вес. Если до реформы в сельском хозяйстве удельный вес инвестиций из всех инвестиций экономики региона составлял почти 12%, то в годы реформы он не превышал 0,7% и в среднем равнялся 0,4%. Аналогичные показатели в пищевой промышленности АПК региона составили 2,0; 0,1 и 0,15%.

Достаточно сказать, что в среднем за 2012-2018 гг. стоимостное соотношение инвестиций в основной капитал между растениеводством и животноводством составило 1,0:28,9. Нерациональное межотраслевое финансирование сельского хозяйства региона постепенно ведет к разрушению деятельности растениеводства, уничтожению основы не только прочной кормовой базы в животноводстве, но и обеспечения местного населения необходимым продовольствием.

Другим парадоксом является то, что при недостаточном и неравномерном межотраслевом инвестировании сельского хозяйства, происходит пропорциональный рост стоимости эксплуатируемых основных фондов. Дело в том, что тенденции равномерного роста стоимости основных фондов связана не с увеличением объема инвестиций в основной капитал, а применением метода периодической переоценки. Искусственное повышение стоимости и «продление» сроков эксплуатации фондов как бы «покрывает» объективную природу их эксплуатации и изнашивания. Это противостоит закономерностям ведения сельскохозяйственного производства: а) затрудняет использование прогрессивных методов амортизационных отчислений; б) усложняет процессы использования фондов, опре-

деления приемлемого срока их эксплуатации; в) создает питательную среду для роста различных видов затрат; г) противостоит процессам повышения отдачи от эксплуатации капитальных ресурсов; д) тормозит процессы инновационной деятельности; е) сдерживает повышение квалификации и эффективную расстановку работников; е) ухудшает состояние обрабатываемых земель и получения отдачи.

Анализ показывает, что в среднем за 2012-2018 гг. степень износа основных фондов в сельскохозяйственных организациях равнялась 47,6%. Ситуация по удельному весу полностью изношенных основных фондов составляет 16,1%, а коэффициент ликвидации фондов - 1,9%. При этом коэффициент обновления основных фондов равняется 12,6%.

На первый взгляд можно сделать вывод, что опережающие темпы роста коэффициента обновления основных фондов по сравнению с коэффициентом их ликвидации (почти в 6,6 раза) – показатель прогрессирующий. Однако данный «прогресс» связан только с тем, что фонды, подлежащие ликвидации, составляют незначительную долю фондов, подлежащих выбытию. Остальная часть выбывающих фондов не ликвидируется, а остается на балансе предприятий для поддержания их рабочего состояния и дальнейшего использования. Характерной особенностью использования выбывающей старой техники является то, что в процессе эксплуатации требуются огромные дополнительные затраты.

Анализ показывает, что за указанный период удельный вес сельского хозяйства в валовом выпуске региона в среднем не превышал 1,4%. При этом индекс производства продукции в сельском хозяйстве Республики Коми имеет неравномерную тенденцию к повышению. При уменьшающемся темпе прибыльных предприятий сальдированный финансовый результат не обладает устойчивыми темпами к повышению. Если судить по рентабельности, то за анализируемый период соотношение его наибольшего и наименьшего уровня составило 7:(-1,6)% и в среднем равнялось 4,8%. При этом затраты на один рубль продукции в среднем составили 95,3 копеек.

Одной из основных причин неэффективности АПК региона является долгосрочный дисбаланс в межотраслевом товарообмене. Дело в том, что за годы реформы результаты «позитивного» тренда цен промышленной продукции усложнили межотраслевой товарообмен в экономике в целом. Это нарушило основу прогрессивных принципов формирования межотраслевого равенства в товарообмене, обеспечения эквивалентности в ценообразовании между промышленностью и сельским хозяйством, которая привела к долгосрочным негативным последствиям.

Исследование выявило, что сегодня существуют определенные трудности в области формирования рыночных отношений, повышения эффективности маркетинга, перехода и адаптации аграрных предприятий к продовольственным рынкам. В среднем за 2013-2018 гг. из всей реализованной сельхозпродукции наибольший удельный вес принадлежал животноводству (3831,8 млн. руб.), а наименьшей – растениеводству (186,0 млн. руб.) (табл. 4). Это говорит о значительном падении деятельности в сферах растениеводства, постепенном прекращении производства растениеводческой продукции в наиболее крупных сельскохозяйственных организациях.

Статистика показывает, что наибольший удельный вес товарности сельскохозяйственной продукции принадлежит крупным организациям, а наименьший – фермерским хозяйствам и хозяйствам населения. Крупные организации почти по всем видам производимой продукции занимают ведущую позицию в реализации – соответственно по овощам 91,2%, скоту и птице (в живом весе) – 92,7, молоко – 97,7, яиц – 85,7%. Аналогичная ситуация в крестьянских (фермерских) хозяйствах и хозяйствах населения составляет соответственно – 74,0; 85,0; 64,2; 73,0% и 6,5; 26,0; 21,7; 19,0.

Необходимо отметить, что длительный период времени используемые стимулы управления и хозяйствования аграрных предприятий не являлись основополагающими и эффективными. Существующие внешние и внутренние факторы стимулирования не смогли улучшить функциональные механизмы социально-экономического

преобразования [5, с. 177]. Произошло значительное уменьшение поголовья скота, сокращения обрабатываемых земель, ухудшение состояний машинно-тракторного парка. В результате аграрные предприятия не явились достаточно самостоятельными, способными удовлетворить потребности местной пищевой промышленности необходимым сырьем, а население – продуктами питания.

Выводы и перспективы последних исследований. Резюмируя, отметим, что негативные тенденции инвестирования и неэффективные принципы управления не дают возможность формировать стратегию устойчивого развития АПК региона. Выход из сложившейся ситуации состоит в активизации всесторонней государственной поддержки - переводе агропромышленных сфер на высокотехнологичную интеллектуальную основу с прогрессивными методами управления. Поставленные цели и задачи исследования требуют проведения масштабных корректировок в различных экономических уровнях и конкретных хозяйственных координатах АПК региона, формирования новых сценариев перспективного развития.

Проведенное исследование дает основания сделать вывод, что неправильное сочетание вертикальных и горизонтальных систем управления АПК региона привели к допущению следующих ошибок: а) неравноправное распределение ресурсов, деструктуризация производственной деятельности; б) систематическое недофинансирование отраслей и предприятий АПК региона; в) потере защиты малого и среднего бизнеса; г) снижение ответственности руководства за выполнение основных работ, потеря стимулов и интересов работников к производству конечной продукции; д) неправильное сочетание производственной и рыночной деятельности; е) нерациональное размещение производительных сил и неэффективная расстановка работников; ж) диспропорциональное развитие основных факторных составляющих производственных сфер.

Таким образом, задачи стратегирования АПК региона на перспективу должны опираться не только на эффективность ис-

пользуемых производственных элементов, но и конкурентный механизм, охватывающий производственно-рыночную систему целиком. Для достижения радикальных перемен необходимо упорядочить ключевые обстоятельства: смягчить циклические колебания, стабилизировать интеграционные поведения, ускорить экономическую активность, улучшить стейкхолдерские связи с юридическими и физическими лицами, а главное, обеспечить доверие между бизнесом, государством и населением.

Литература

1. Колыванов В. Ю., Магомедов Р. М. Стратегические аспекты развития АПК региона. Региональные проблемы преобразования экономики. 2015. №12. С. 23–28.
2. Мустафаев А. А. Анализ технико-экономических показателей развития АПК Северного региона. Материалы IV Международной научно-практической конференции «Тенденции развития экономики и менеджмента». Казань, 2017. С. 69–74.
3. Казанников А. Об оптимальной стратегии развития АПК России в условиях глобализации. Вестник Института экономики РАН. 2011. № 3. С. 159–169
4. Суринов А., Шашнов С. Роль личных хозяйств в сельских районах. Агропродовольственный сектор России: на пути к рынку. Москва, 2001. С. 332–343.
5. Калинеску Т. В. Разработка системы стимулирования механизма реализации социально-экономической политики. Сборник пятого Всероссийского научного

Стаття надійшла
до редакції : 15.08.2020 р.

семинара «Актуальные проблемы, направления и механизмы развития производительных сил Севера - 2016». Сыктывкар, 2016, 391 с. Часть I. С. 170–179.

References

1. Kolyvanov, V. Yu., Magomedov, R. M. (2015). Strategic aspects of the development of the agro-industrial complex of the region. *Regional problems of economic transformation*, 12, 23-28.
2. Mustafaev, A. A. (2017). *Analysis Of Technical And Economic Indicators Of Agricultural Development In The Northern Region*. Materials of the IV International scientific and practical conference "Trends in the development of Economics and management". Kazan, 69-74.
3. Kazannikov, A. (2011). On the optimal strategy for the development of the Russian agricultural sector in the context of globalization. *Bulletin of the Institute of Economics of the Russian Academy of Sciences*, 3, 159-169.
4. Surinov, A., Shashnov, S. (2001). *The Role Of Private Farms In Rural Areas*. In: *Agro-food sector of Russia: on the way to the market*. Moscow, 332-343.
5. Calinescu, T. V. (2016). *Development of the system of stimulation of the mechanism of implementation of socio-economic policy*. Collection of the fifth all-Russian scientific seminar "Actual problems, directions and mechanisms of development of the productive forces of the North-2016". Syktyvkar, 170-179.

Стаття прийнята
до друку: 28.09.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Мустафаев А. А. Ключевые аспекты стратегирования АПК Северного региона: особенности, тенденции и перспективы / А. А. Мустафаев // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 3 (39). – С. 74–80.

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЛЕСНОГО КОМПЛЕКСА
РЕСПУБЛИКИ КОМИ

DOI: 10.32620/cher.2020.3.10

Постановка проблемы. Лесной комплекс экономически значимым для развития Республики Коми. Он заметно уступает топливно-энергетическому комплексу, однако выполняет важную социальную роль в лесных районах республики, где не только формирует занятость населения, но и способствует развитию муниципалитетов через создание налоговой базы местных бюджетов. Данное положение актуализирует оценку текущего положения и возможных перспектив развития. *Цель статьи* - проанализировать состояние и перспективы развития лесного комплекса Республики Коми. *Объект исследования* - лесной комплекс Республики Коми, который выполняет важную социальную роль в лесных районах республики, где не только формирует занятость населения, но и способствует развитию муниципалитетов через создание налоговой базы местных бюджетов. *Гипотеза исследования* – увеличение выпуска лесопромышленной продукции обеспечено реализацией приоритетных инвестиционных проектов в области освоения лесов Республики Коми и модернизацией действующих предприятий. *Методы, использованные в исследовании.* Изучение состояния лесного комплекса региона проводилось на основе ретроспективного анализа данных и экспертных оценок. Ее методическими особенностями являются: структуризация эффективности лесного комплекса на производственную, социально-экономическую, и финансовую; использование набора показателей, характеризующих указанные аспекты эффективности. В результате на структурированном наборе показателей получена характеристика лесного комплекса Республики Коми, определена эффективность деятельности и перспективные направления развития. *Изложение основного материала.* Показано, что в лесном комплексе Республики Коми реализуются проекты, включенные в федеральный перечень приоритетных инвестиционных проектов в области освоения лесов России. *Оригинальность и практическое значение исследования.* Исчезновение малых лесных предприятий, в первую очередь, отрицательно влияет на социальное-экономическое положение сельских населенных пунктов республики, в которых они порой являются единственными объектами, обеспечивающими экономическую основу. Но несмотря на модернизацию действующих предприятий и создание новых, товарно-отраслевая структура комплекса продолжает оставаться консервативной с преобладанием лесобумажной продукции низких и средних уровней передела. *Выводы.* Технологический уровень развития производства остается недостаточным, доля инновационной продукции с высокой добавленной стоимостью значительно уступают странам с развитой лесной промышленностью. Перспективы развития лесного комплекса Республики Коми определяют внутрироссийские и международные факторы роста потребления традиционной продукции (пиломатериалы, фанера, бумага) и новые ниши (упаковочная бумага, талловое масло, скипидар, биоэтанол, композитные материалы).

Ключевые слова:

лесной комплекс, эффективность, перспективы развития, инновации.

STATE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF THE FOREST
COMPLEX OF THE KOMI REPUBLIC

Formulation of the problem. The forestry complex is economically significant for the development of the Komi Republic. It is noticeably inferior to the fuel and energy complex, but it plays an important social role in the forest regions of the republic, where it not only creates employment for the population, but also

¹ Шишелов Максим Александрович, канд. экон. наук, старший научный сотрудник Федеральной государственной бюджетной организации Институт социально-экономических та энергетических проблем Севера Урального федерального округа, м. Сиктивкар, Республика Коми, Россия.

Shishelov Maksim, Ph.D. in Economic, Senior Research Fellow Federal government budget institutions Sciences Institute socio-economic and the energy problems North Komi Scientific Center, Ural-division of the Russian Academy of Sciences, Syktyvkar, Komi, Russia.

ORCID ID: 0000-0002-9849-8112

e-mail: shishelov.maksim@gmail.com

contributes to the development of municipalities through the creation of a tax base for local budgets. This provision updates the assessment of the current situation and possible development prospects. *The purpose of the article* is to analyze the state and development prospects of the forestry complex of the Komi Republic. *The object of the research* is the forest complex of the Komi Republic, which plays an important social role in the forest regions of the republic, where it not only creates employment for the population, but also contributes to the development of municipalities through the creation of a tax base for local budgets. *Research hypothesis* - an increase in the output of timber products is ensured by the implementation of priority investment projects in the field of forest development in the Komi Republic and the modernization of existing enterprises. *Methods used in the study*. The study of the state of the forest complex in the region was carried out on the basis of a retrospective analysis of data and expert assessments. Its methodological features are: structuring the efficiency of the forestry complex into production, socio-economic, and financial; using a set of indicators characterizing the specified aspects of efficiency. As a result, on a structured set of indicators, a characteristic of the forest complex of the Komi Republic was obtained, the effectiveness of activities and promising directions of development were determined. *Presentation of the main material*. It is shown that in the forest complex of the Komi Republic, projects are being implemented that are included in the federal list of priority investment projects in the field of forest development in Russia. *Originality and practical significance of the research*. The disappearance of small forest enterprises, first of all, negatively affects the social and economic situation of rural settlements of the republic, in which they are sometimes the only objects that provide an economic basis. But despite the modernization of existing enterprises and the creation of new ones, the commodity and industry structure of the complex continues to remain conservative with a predominance of timber and paper products of low and medium levels of redistribution. *Conclusions*. The technological level of production development remains insufficient, the share of innovative products with high added value is significantly inferior to countries with a developed forest industry. The prospects for the development of the forestry complex of the Komi Republic are determined by domestic and international factors of growth in the consumption of traditional products (lumber, plywood, paper) and new niches (wrapping paper, tall oil, turpentine, bioethanol, composite materials).

Key words:

forestry complex, efficiency, development prospects, innovations.

**СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО КОМПЛЕКСУ
РЕСПУБЛІКИ КОМІ**

Постановка проблеми. Лісовий комплекс економічно значущим для розвитку Республіки Комі. Він помітно поступається паливо-енергетичного комплексу, однак виконує важливу соціальну роль в лісових районах республіки, де не тільки формує зайнятість населення, а й сприяє розвитку муніципалітетів через створення податкової бази місцевих бюджетів. Дане положення актуалізує оцінку поточного стану і можливих перспектив розвитку. *Мета статті* - проаналізувати стан та перспективи розвитку лісового комплексу Республіки Комі. *Об'єкт дослідження* - лісовий комплекс Республіки Комі, який виконує важливу соціальну роль в лісових районах республіки, де не тільки формує зайнятість населення, а й сприяє розвитку муніципалітетів через створення податкової бази місцевих бюджетів. *Гіпотеза дослідження* - збільшення випуску лісопромислової продукції забезпечено реалізацією пріоритетних інвестиційних проектів в області освоєння лісів Республіки Комі і мо-модернізацією діючих підприємств. *Методи, використані в дослідженні*. Вивчення стану лісового комплексу регіону проводилося на основі ретроспективного аналізу даних та експертних оцінок. Її методичними особливостями є: структуризація ефективності лісового комплексу на виробничу, соціально-економічну, і фінансову; використання набору показників, що характеризують зазначені аспекти ефективності. В результаті на структурованому наборі показників отримана характеристика лісового комплексу Республіки Комі, визначено ефективність діяльності і перспективні напрямки розвитку. *Виклад основного матеріалу*. Показано, що в лісовому комплексі Республіки Комі реалізуються проекти, включені до федерального переліку пріоритетних інвестиційних проектів в галузі освоєння лісів Росії. *Оригінальність і практичне значення дослідження*. Зникнення малих лісових підприємств, в першу чергу, негативно впливає на соціально-економічне становище сільських населених пунктів республіки, в яких вони часом є єдиними об'єктами, що забезпечують економіч-ську основу. Але незважаючи на модернізацію діючих підприємств і створення нових, товарно-галузева структура комплексу продовжує залишатися консервативною з переважанням лісопаперової продукції низьких і середніх рівнів переділу. *Висновки*. Технологічний рівень розвитку виробництва залишається недостатнім, частка інноваційної продукції з високою доданою вартістю значно поступаються країнам з розвинутою лісовою промисловістю. Перспективи розвитку лісового комплексу

Республіки Комі визначають внутрішні російські і міжнародні чинники зростання споживання традиційної продукції (пиломатеріали, фанера, папір) і нові ніші (пакувальний папір, талловоє масло, скипидар, біоетанол, композитні матеріали).

Ключові слова:

лісовий комплекс, ефективність, перспективи розвитку, інновації.

Постановка проблеми. Республика Коми является регионом Российской Федерации, консолидирующим значительные запасы высококачественного древесного сырья и числу немногих лесных субъектов, в структуре которых преобладают ценные темнохвойные еловые леса. Хвойные породы в целом насчитывают 80% от общего запаса древесины, их основа – ель 55%. Ключевой особенностью лесных запасов региона выступает высокий удельный вес спелых и перестойных

лесов 63%, средняя лесистость по республике составляет 79% [1].

Лесные ресурсы имеют существенное промышленное и рекреационное значение для республики. По площади лесов и допустимому объёму изъятия древесины она занимает первые место среди всех регионов Европейской части России. Кроме того, леса Коми консолидирует значительные объёмы недревесных ресурсов (табл. 1).

Т а б л и ц а 1

Основные факты о лесах Республики Коми, 2018 г.

Показатель	Единица измерения	Республика Коми
Общая площадь лесов	млн. га	38,9
Удельный вес лесов от общей площади республики	%	93,4
Площадь лесов на душу населения	тыс. га	46,3
Допустимый объем изъятия древесины	млн. м ³	33,8
Использование расчетной лесосеки	%	23,7
Запасы древостоя на га	м ³ /га	76,1
Чистый годичный прирост на га	м ³ /га	8,24
Рубки	млн. м ³	8,3
Ягоды (запасы)	тыс. тонн	514,4
Грибы (запасы)	тыс. тонн	78,0
Живица (запасы)	тонн	2375,0
Лекарственные растения (запасы)	тонн	4460,7
Площадь лесов, охраняемых в целях сохранения биоразнообразия или ландшафта	млн. га	2,6
Доля отгруженной промышленной продукции	%	11,6
Число занятых в лесном секторе	1000 ЭПЗ	12,4
Потребление лесных товаров на душу населения в эквиваленте круглого леса (ЭКЛ)	м ³ ЭКЛ	0,7

Источник: разработано автором на основании [1]

Лесной комплекс экономически значимым для развития Республики Коми. Он заметно уступает топливно-энергетическому комплексу, однако выполняет важную социальную роль в лесных районах республики, где не только формирует занятость населения, но и способствует развитию муниципалитетов через создание налоговой базы местных бюджетов.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучение функционирования и перспектив развития лесной промышленности в регионах, в частности, в Республике Коми, представлен в работах Н.М. Большако-

ва [2], Т.Е. Дмитриевой [3], Г.А. Князевой [4], В.Н. Лаженцева [5] и др. Однако, несмотря на значительное количество теоретических и прикладных исследований, посвященных данной тематике, вопросы анализа текущего состояния деятельности лесного комплекса республики и перспективы его развития продолжают быть актуальными.

Цель статьи – проанализировать состояние и перспективы развития лесного комплекса Республики Коми.

Изложение основного материала исследования. Структура деятельности лесного комплекса Республики Коми. Лесопромыш-

ленную деятельность в республике в 2018 году вело более 600 предприятий с занятостью около 12,8 тыс. человек от общей численности, занятых в экономике республики [6].

В 2018 г. доля лесного комплекса в промышленности республики составляла: 18,7% от занятого персонала, 16% отгруженной продукции, 63,5% экспорта, 6,2% инвестиций в основной капитал, 4% налоговых поступлений. Суммарный объем производства превысил 100 млрд. руб. В структуре отгруженной продукции доминировало Целлюлозно-бумажное производство – 63% (ЦБП), на долю деревообрабатывающей про-

мышленности и лесозаготовки приходилось 28% и 9% соответственно [7].

По данным федеральной службы государственной статистики по Республике Коми в 2018 г. предприятиями комплекса произведено лесоматериалов необработанных 6170 тыс. м³, пиломатериалов 1101 тыс. м³, фанеры 402 тыс. м³, древесностружечных плит 347 тыс. м³, целлюлозы 820 тыс. т., бумаги 793 тыс. т. и картона 320 тыс. т. (табл. 2).

Рост объемов производства в 2018 г. к 2008 г. составил 155% по картону, 151% по целлюлозе, 125% по бумаге, 143% по фанере, 140% пиломатериалам, 104% по деловой древесине и 89% по древесностружечным плитам.

Т а б л и ц а 2

Динамика производства основных видов лесопромышленной продукции в Республике Коми в 2008-2018 гг.

Наименование	2008	2012	2014	2016	2018	18 к 08, %
Деловая древесина, млн. м ³	5896	5418	5383	5347	6170	104
Пиломатериалы, млн. м ³	783	640	730	800	1101	140
Фанера, тыс. м ³	282	319	330	370	402	143
ДСП, тыс. м ³	390	326	331	337	347	89
Целлюлоза товарная тыс. т.	546	655	760	800	820	151
Бумага тыс. т.	636	747	752	782	793	125
Картон тыс. т.	207	234	270	300	320	155

Источник: разработано автором на основании данных федеральной государственной службы статистики по Республике Коми

Увеличение выпуска лесопромышленной продукции обеспечено реализацией приоритетных инвестиционных проектов в области освоения лесов Республики Коми и модернизацией действующих предприятий.

Наиболее значимые из них:

- модернизация целлюлозно-бумажного производства «Монди СЛПК», в рамках проектов «Стэп» и «Горизонт»;
- модернизация фанерного и плитного производства «Сыктывкарского фанерного завода», «Жешартского ЛПК», «Княжпогостского завода ДВП»;
- модернизация «Севлеспил», «Лузалес» и «Норвуд СМ», крупнейших лесозаготовительных и лесопильных предприятий региона;
- реализация инвестпроектов по созданию предприятий комплексной переработки древесины («Печораэнергоресурс», «Азимут», «Лесозавод №1», «Промтех-инвест» и др.).

Товарно-отраслевая структура лесного комплекса республики, несмотря на модернизацию действующих предприятий и создание новых, продолжает оставаться консервативной с преобладанием лесобумажной продукции низких (пиломатериалы) и средних уровней передела (фанера, плиты, бумага, картон) (рис. 1).

Данное положение обусловлено исторически сложившейся специализацией лесного комплекса региона на выпуске и экспорте целлюлозно-бумажной, плитной продукции и пиломатериалов, подкрепляемое благоприятной рыночной конъюнктурой на рынках стран СНГ и дальнего зарубежья. А также входными барьерами (высокая конкуренция, ограниченный доступ к технологиям, высокая стоимость заемных средств в финансовом секторе России) на международные рынки лесобумажной продукции с высокой добавленной стоимостью.

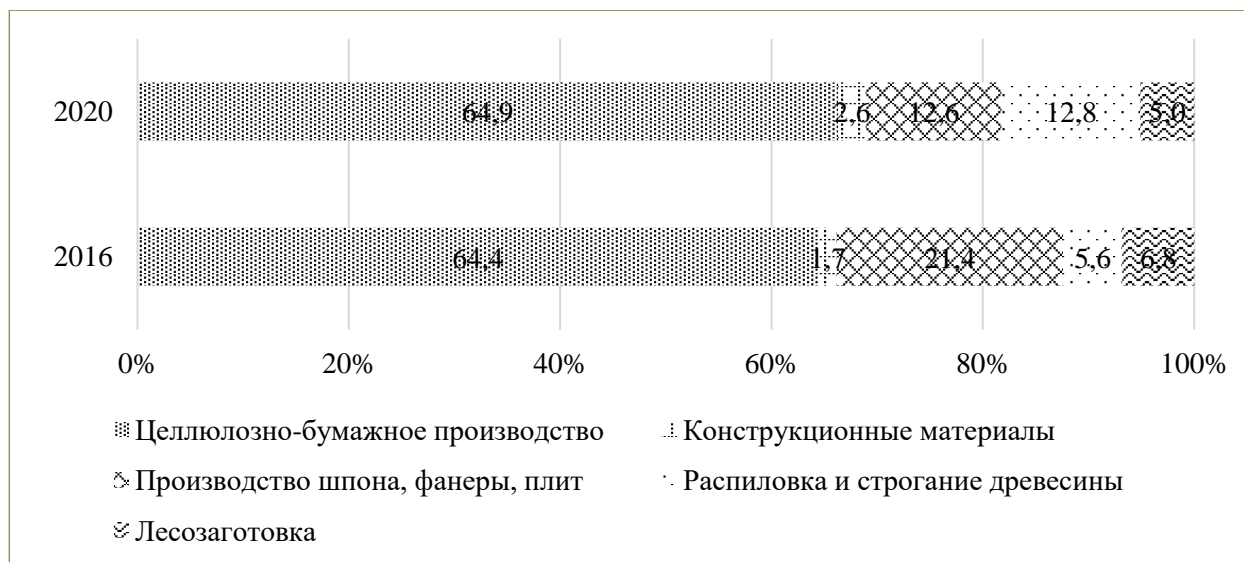

Рисунок 1– Товарно-отраслевая структура лесного комплекса Республики Коми в 2016-2020 гг., %

Источник: разработано автором на основании [7]

В Республике Коми, как и во многих лесных субъектах России сложилась ситуация, когда совокупный объем производства приходится на менее чем два десятка крупнейших предприятий комплекса (табл. 3).

Таблица 3

Распределение производства продукции между крупнейшими предприятиями лесного комплекса Республики Коми в 2018 г.

Предприятие	Продукция	Объем выпуска	Доля, %
Целлюлозно - бумажное производство, тыс. т.			
Монди СЛПК	Целлюлоза	820	100
	Бумага	793	
	Картон	320	
Сыктывкар Тисью Групп	Бумажные изделия	70	100
Фанерное и плитное производство, тыс. м³, тыс. м. кв (ДВП)			
Сыктывкарский фанерный завод	Фанера	250	63
	ДСП	300	86
Жешартский ЛПК	Фанера	152	37
	ДСП	47	14
Княжпогостский завод ДВП	ДВП	11600	100
Обработка древесины и производство изделий из дерева, тыс. м³			
Севлеспил	Пиломатериалы	210	19
СЛДК Северный лес	Пиломатериалы	190	17
Лузалес	Пиломатериалы	130	12
Норвуд СМ	Пиломатериалы	60	5
Азимут	Пиломатериалы	40	4
Печораэнергоресурс	Пиломатериалы	35	3
Лесозавод №1	Пиломатериалы	20	2
Малые и средние предприятия	Пиломатериалы	425	38

Источник: разработано автором

В целлюлозно-бумажном производстве республики весь объем выпускаемой продукции приходится на два единственных предприятия: «Монди СЛПК» крупнейшее отечественное предприятие по выпуску целлюлозы, картона и бумаги и «Сыктывкар Тисью Групп», специализирующемся на санитарно-гигиенических изделиях.

Производство фанеры и плитный продукции также осуществляется всего несколькими предприятиями «Сыктывкарским фанерным заводом» (63% выпуска фанеры, 86% ДСП), «Жешартским ЛПК» (37% выпуска фанеры, 14% ДСП) и «Княжпогостским заводом ДВП» (100% выпуска ДВП).

На обработке древесины и производстве изделий из дерева в Коми специализируются более 240 организаций и 164 индивидуальных предпринимателей [1]. Однако и в этом виде деятельности 48% объема выпускаемой продукции приходится на 3 отраслеобразующих предприятия «Севлеспил» (19%), «СЛДК Северный лес» (17%) и «Лузалес» (12%).

Большинство предприятий лесной промышленности региона имеют местных собственников за исключением «Монди СЛПК», «Жешартского ЛПК», «Княжпогостского завода ДВП» и «Норвуда СМ». Контроль предприятий в нерегиональном и зарубежном капиталом выступает сдерживающим фактором инновационного развития, увеличение доли продукции с высокой добавленной стоимостью. Такая модель ведения бизнеса позволяет предприятиям оставаться конкурентоспособными на внутреннем и международных рынках.

Вместе с тем, это ведет к монополизации лесных ресурсов и постепенному сокращению доли малого лесного бизнеса в результате его неспособности конкурировать за сырье. Исчезновение малых лесных предприятий, в первую очередь, отрицательно влияет на социальное-экономическое положение сельских населенных пунктов республики, в которых они порой являются единственными объектами, обеспечивающими экономическую основу.

Технологический уровень производства. Лесной комплекс Республики Коми выделяется на общероссийском фоне уровнем технологического развития производства. В последние 10 лет модернизированы действующие предприятия целлюлозно-бумажного, фанерного и плитного производства, лесопиления и реализованы новые инвестиционные проекты.

Эти меры позволили сохранить за лесным комплексом региона лидирующие позиции по выпуска фанеры (10% от суммарного объема производства) и бумажной продукции (12,6% от суммарного объема производства) в России и приемлемый уровень качества продукции для реализации на международных рынках.

Несмотря на данное положение, оборудование используемые в республиканском и отечественном лесном комплексе, объем инвестиций (5% от объема отгруженной продукции ЛК), доля продукции с высокой добавленной стоимостью (1,7%) (рис. 2) уступают странам с развитой лесной промышленностью (Финляндии, Норвегии, Канаде, Германии и др.).

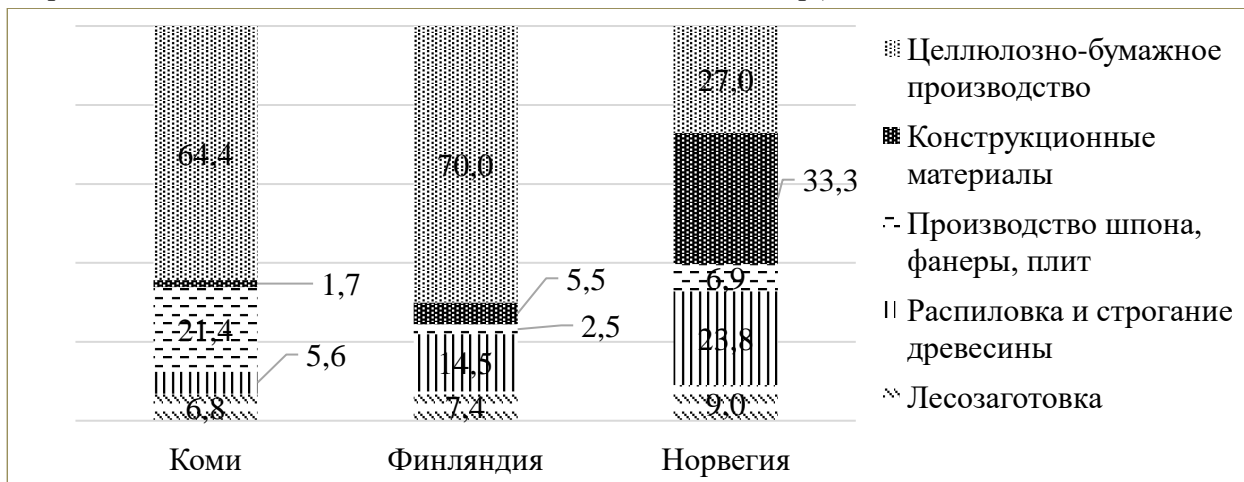

Рисунок 2 – Товарно-отраслевая структура лесной промышленности Республики Коми и Скандинавских стран, 2016 г., %

Источник: разработано автором на основании [7, 8]

Анализ товарно-отраслевой структуры лесного комплекса определил существенные диспропорции выпуска продукции деревообрабатывающей и целлюлозно-бумажной промышленности республики по сравнению со скандинавскими странами.

В Коми наибольший вклад в отгруженную продукцию вносят производство целлюлозы, бумаги, фанеры и плит, в то время как Финляндии и Норвегии – распиловка и строгание древесины и конструкционные матери-

алы, специализирующиеся на выпуске продукции с высокой добавленной стоимостью (погонажных изделий, паркета, комплектов деревянных домов и т.д.).

Низкая доля в структуре комплекса современных видов продукции с высокой добавленной стоимостью, технологических инноваций (менее 0,2%), недостаточный объем инвестиций наглядно характеризуется сопоставлением показателей выручки для скандинавских стран и Республики Коми (табл. 4).

Т а б л и ц а 4

**Сопоставление удельной выручки в отраслях лесного комплекса
Республики Коми и Скандинавских стран, тыс. руб.**

Страна	ЦБП			Деревообработка		
	2013	2016	Рост, раз	2013	2016	Рост, раз
Швеция	7,8	12	1,5	4,7	8,8	1,9
Финляндия	9,4	21	2,2	3,8	6,8	1,8
Коми	5,6	10,6	1,9	2,6	4,3	1,7
Швеция / Коми	1,4	1,1	Разрыв <	1,8	2,0	Разрыв >
Финляндия / Коми	1,7	2,0	Разрыв >	1,5	1,6	Разрыв >
Скандинавия / Коми	1,6	1,6	Разрыв =	1,7	1,8	Разрыв ≥

Источник: разработано автором на основании [7, 8]

Деревообрабатывающая отрасль Коми в 2016 г. с одного куб. м использованной древесины формировала в 1,8 раза меньший доход, а целлюлозно-бумажная – в 2,2 раза, чем Финляндия и страны с наиболее близким типом лесной экономики. В субъектах России, со слабо развитым лесным комплексом, разрывы еще более существенные.

Сравнение выхода готовой продукции с 1000 куб. м использованной древесины так же обозначило провалы по всем видам продукции, наиболее сильно проявившиеся в фанерном (3,4 раза) и целлюлозно-бумажном производстве (2,6 раза) (рис. 3).

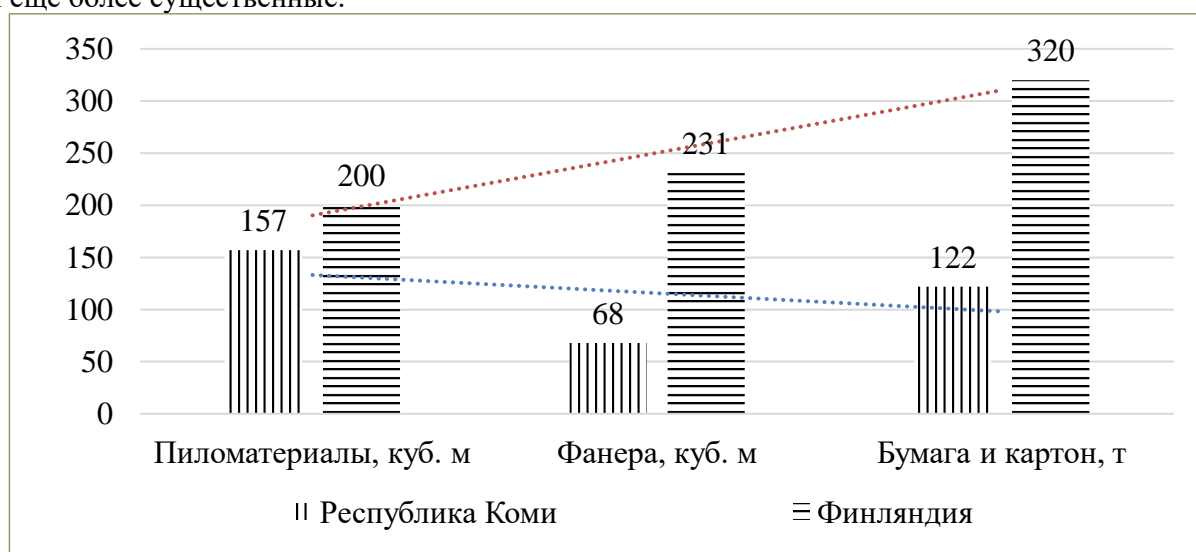

Рисунок 3 – Выход продукции с 1000 куб. м использованной древесины в лесных комплексах Коми и Финляндии, в 2016 г.

Источник: разработано автором на основании [8, 9, 11]

Произведенные расчеты показателей выручки и выхода готовой продукции по от-

ношению к использованной древесине, доли в товарно-отраслевой структуре лесных това-

ров с высокой добавленной стоимостью обозначили существенное отставание в уровне применяемых технологий в базовых отраслях лесного комплекса Республики Коми от европейского уровня [10].

Эти обстоятельства ограничивают возможности республиканского и отечественного лесного комплекса для входа и занятия ниш на международных и внутренних рынках лесобумажной продукции с высокой добавленной стоимостью (конструкционных мате-

риалов, упаковочной бумаги и санитарно-гигиенических изделий, вискозы, биоэтанола и т.д.).

Эффективность деятельности. В 2018 г. сальдированный финансовый результат деятельности лесозаготовительных организаций лесного комплекса региона сложился в виде убытка в сумме 46 млн. рублей, организаций деревообрабатывающей промышленности в виде прибыли в сумме 6230 млн. и ЦБП – прибыли в сумме 23846 млн. рублей (табл. 5).

Т а б л и ц а 5

Финансовые показатели отраслей лесного комплекса Республики Коми в 2018 г.

Виды деятельности	Прибыль, млн. руб.	На 1 работающего, тыс. руб.	Рентабельность, продаж, %
Лесозаготовка	-46*	-	-3,9*
Деревообработка	6230	890	21,9
ЦБП	23846	6275	51,9

* данные 2016 г.

Источник: разработано автором на основании [12]

Отрицательные финансовые показатели предприятий лесозаготовительной отрасли обусловлена сезонностью заготовки, низким уровнем строительства лесных дорог, высокой стоимостью заемных средств. Семикратное отставание региональной деревообработки от ЦБП в создании прибыли в расчете на одного занятого является следствием финансово-экономических проблем большинства мелких и средних предприятий отрасли [13], а также существенно более низкой добавленной стоимостью продукции отрасли. Дерево-

обрабатывающую промышленность республики в 2018 г. формировали 243 организации, значительная часть из которых относилась к виду деятельности «распиловка и строгание древесины» и являлись низкоэффективными.

Наиболее полно отражает эффективность лесного комплекса республики товарная структура экспорта. Изучение вывоза лесобумажной продукции из республики выявило значительную экспортноориентированность (табл. 6).

Т а б л и ц а 6

Экспортная структура лесного комплекса Республики Коми в 2007–2018 гг.

Продукция	2007	2009	2011	2014	2016	2018
Пиломатериалы						
Доля экспорта, %	73,9	74,6	69,3	42,4	39	41
Экспорт, млн. руб.	2470	2435	2105	4844	5404	5684
Экспорт ЭКЛ, тыс. куб. м	1376	1084	855	688	634	641
Доход от экспорта 1 куб. м в ЭКЛ, тыс. руб.	1,8	2,2	2,5	7	8,5	8,9
Плитная продукция						
Доля экспорта, %	42,7	50,5	40,5	28	32,4	34,6
Экспорт, млн. руб.	3055	2319	3633	5248	8635	8923
Экспорт ЭКЛ, тыс. куб. м	706	569	561	447	501	512
Доход от экспорта 1 куб. м в ЭКЛ, тыс. руб.	4,3	4,1	6,5	11,7	17,2	17,4
Бумага и картон						
Доля экспорта, %	42,3	42,7	30	26,6	27,4	27,8
Экспорт, млн. руб.	7393	8779	8648	9357	13235	14537
Экспорт ЭКЛ, тыс. куб. м	1315	1360	1051	1095	1110	1132
Доход от экспорта 1 куб. м в ЭКЛ, тыс. руб.	5,6	6,5	8,3	8,5	11,9	12,8

Источник: разработано автором на основании [14]

Высокая доля экспорта пиломатериалов из региона отражает востребованность данного вида продукции на мировых рынках лесных товаров. Однако пиломатериалы сами по себе являются полуфабрикатами для производства продукции с высокой добавленной стоимостью (мебельного щита и различных конструкционных материалов). Приведенные в таблице 8 данные о получаемом доходе от экспорта лесопромышленной продукции Республики Коми в расчете на один куб. м продукции в эквиваленте круглого леса (ЭКЛ) отображают существенную разницу между вывозимыми видами продукции.

Лесной комплекс республики, перерабатывая и экспортируя треть древесины от объема вывоза в виде пиломатериалов, теряет 74% потенциальной добавленной стоимости по сравнению с продукцией фанерного, плитного производства и 29% – целлюлозно-бумажного. Структура экспорта комплекса требует смещения в сторону продукции с более высокой, чем у пиломатериалов добавленной стоимостью (конструкционные материалы, современная плитная и бумажная продукция). Данная тенденция уже наблюдается в лесном комплексе республики, но пока остается недостаточной [14].

Перспективы развития лесного комплекса Республики Коми. Социальная, экологическая роль и экономическое значение обязывают лесной комплекс стать новой перспективной отраслью республики. Его развитие должно ориентироваться на многоцелевое, рациональное, непрерывное и неистощительное использование лесных ресурсов региона. Следует стремиться к увеличению объемов выпуска продукции, повышению ее качества, расширению ассортимента, максимально возможному ресурсосбережению. Приоритет должен принадлежать росту глубины переработки древесины, диверсификации товарно-отраслевой структуры, развитию лесопромышленных основ муниципалитетов республики.

Производство и потребление лесобумажной продукции претерпевает изменения во всем мире. Вследствие сокращения рынков офсетной, газетной бумаги, увеличивается спрос на упаковочную бумагу и санитарно-гигиенические изделия, что обуславливает закрытие многих предприятий целлюлозно-бумажного производства или их переориентацию на перспективные продуктовые ниши. Кратно увеличивается доля использования

конструкционных материалов в жилом и не жилом строительстве. Динамично развивается новая отрасль биоэкономики с быстрорастущим мировым рынком биопродуктов: топлива, электроэнергии, пластмассы и химических веществ с добавленной стоимостью из биомассы.

Внутрироссийский рынок лесных товаров и стран ближнего зарубежья также претерпевает изменения. Основными драйверами развития российского целлюлозно-бумажного производства, заложенными в Стратегии 2030 [15], в среднесрочной перспективе будут картоны и санитарно-гигиенические изделия. В сегменте макулатурного тарного картона происходят большие перемены: на протяжении 10 лет сегмент был привлекательным для инвестиций, но сейчас он сталкивается с перепроизводством. Стоимость крафт-бумаги и объемы ее производства, напротив, будут стабильно прирастать в перспективе ближайших 10 лет. Факторы роста:

- изменение форматов розничной торговли; рост доли сетевой розницы;
- изменение форматов потребления; увеличение спроса на питание вне дома и «на ходу»; рост объемов заказов готового питания;
- замещение пластику при изготовлении упаковочных и фасовочных пакетов.

Наиболее перспективные ниши – производство бумажной и картонной продукции для замены пластиковых аналогов. Ограничение использования пластика открывает нишу для развития субститутных видов бумаги и картона: формованное бумажное волокно (упаковка и одноразовая посуда) и влаготочная бумага. Потенциал Российского рынка более 800 тыс. тонн.

Внутренние факторы предполагают перспективу роста внутреннего потребления пиломатериалов не менее, чем на 3,5% в среднем за год до 2030 года. Экспорт пиломатериалов из РФ и производство в целом продолжат рост среднегодовым темпом не менее 4%.

Рост внутреннего рынка фанеры и плитной продукции до 2030 года ожидается темпом порядка 3,6% в год по мере ускорения экономической активности в стране. Экспорт также будет расти темпами около 3% в год.

Для эффективного ответа на глобальные и страновые вызовы необходимо сфокусировать отраслевую повестку на особенно-

стях Республики Коми. Развитие лесного комплекса региона должно приближать выполнение федеральных целей, обозначенных в стратегии 2030, способствовать укреплению позиций на целевых и вход на новые рынки. Для выхода на целевые рынки и усиление позиций необходимо создавать и использовать региональные «точки роста» [16].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. В лесном комплексе Республики Коми реализуются проекты, включенные в федеральный перечень приоритетных инвестиционных проектов в области освоения лесов России. Но несмотря на модернизацию действующих предприятий и создание новых, товарно-отраслевая структура комплекса продолжает оставаться консервативной с преобладанием лесобумажной продукции низких (пиломатериалы) и средних уровней передела (фанера, плиты, бумага, картон).

Общеэкономическую ситуацию в лесной промышленности республики определяет деятельность небольшого числа компаний. Совокупный объем производства приходится на менее чем два десятка крупнейших предприятий комплекса.

Технологический уровень развития производства остается недостаточным оборудование используемое в республиканском и отечественном лесном комплексе, объем инвестиций (5% от объема отгруженной продукции ЛК), доля инновационной продукции с высокой добавленной стоимостью (1,7%) значительно уступают странам с развитой лесной промышленностью.

Лесной комплекс республики, перерабатывая и экспортируя треть древесины от объема вывоза в виде пиломатериалов, теряет 74% потенциальной добавленной стоимости по сравнению с продукцией фанерного, плитного производства и 29% – целлюлозно-бумажного.

Перерабатывающие предприятия в основном полностью обеспечиваются древесным сырьем, поставляемым предприятиями республики. Однако, наблюдается истощения лесов по наиболее ценной древесине (пиловочнику, фанерному кряжу), создавая угрозу в сырьевом обеспечении лесопильных и деревообрабатывающих производств.

Перспективы развития лесного комплекса Республики Коми определяют внутрисекторские и международные факторы роста потребления традиционной продукции

(пиломатериалы, фанера, бумага) и новые перспективные ниши (упаковочная бумага, талловое масло, скипидар, биоэтанол, композитные материалы).

Литература

1. Лесной план Республики Коми / Министерство природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Коми. Вологда, 2019. 314 с.

2. Большаков Н. М. *Реструктуризация лесопромышленного комплекса Республики Коми: опыт, проблемы, перспективы*. Сыктывкар: СЛИ, 2001. 92 с.

3. Дмитриева Т. Е., Гибез А. А. Проблемы развития лесопромышленного комплекса Республике Коми. *Регион*. 2009. №3. С. 1-4.

4. Князева Г. А. *Экономические проблемы структурной перестройки регионального лесного комплекса в рыночных условиях: на прим. Республики Коми*: дис. ... докт. экон. наук: 08.00.05. Сыктывкар, 1996. 313 с.

5. Лаженцев В. Н. *Содержание, системная организация и планирование территориального развития*. Екатеринбург–Сыктывкар, 2014. 236 с.

6. Статистический ежегодник Республики Коми. 2019: стат.сб. / Комистат-Сыктывкар, 2019. 347 с.

7. Данные Министерство инвестиций, промышленности и транспорта. Республики Коми.

8. Статистическая база Европейского союза. – URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=sbs_na_ind_r2&lang=en (дата обращения 08.12.2019 г.).

9. Данные государственной службы статистики Российской Федерации по Республике Коми. – URL: http://komi.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/komi/ru/statistics/organizations/ (дата обращения 4.12.2019 г.)

10. Промышленность России. 2014: Стат.сб. / Росстат. М., 2014. 326 с.

11. Выход продукции с 1000 куб. м использованной древесины в странах Европейского союза. – URL: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/timer/publications/DP-49.pdf> (дата обращения 11.12.2019 г.).

12. Финансы в Республике Коми: стат.сборник / Комистат; Сыктывкар, 2019. 240с.

13. Стыров М. М. *Финансовые ресурсы промышленных предприятий: теория, анализ, управление*: монография. Сыктывкар, 2012. 164с.

14. Шишелов М. А. *Оценка ключевых факторов эффективности деревообрабатывающей промышленности (на примере Республики Коми)*. Ижевск: ООО «ПРИНТ», 2018. 116с.

15. Стратегия развития лесного комплекса Российской Федерации до 2030 года. URL: <http://static.government.ru/media/files/cA4eYSe0MObgNpm5hSavTdlxID77KCTL.pdf>

16. Разработка стратегии Лесопромышленного комплекса Республики Коми – инструмент создания региональных точек роста. Стратегическое видение 31 января 2020 г. URL: www.strategy.ru

References

1. Forest plan of the Komi Republic / Ministry of Natural Resources and Environmental Protection of the Komi Republic (2019). Vologda, 314.

2. Bolshakov, N. M. (2001). *Restructuring of the timber industry complex of the Komi Republic: experience, problems, prospects*. Syktyvkar: SLI, 92.

3. Dmitrieva, T. E., Gibezh, A. A. (2009). Problems of the development of the timber industry complex in the Komi Republic. *Region*, 3, 1-4.

4. Knyazeva, G. A. (1996). *Economic problems of the restructuring of the regional forestry complex in market conditions: At approx. Komi Republic*: dis. doct. econom. Sciences: 08.00.05. Syktyvkar, 313.

5. Lazhentsev, V. N. (2014). *Content, system organization and planning of territorial development*. Yekaterinburg - Syktyvkar, 236.

6. Statistical Yearbook of the Komi Republic. (2019). statistic sb. / Komistat. Syktyvkar, 347.

7. Data from the Ministry of Investment, Industry and Transport. Komi Republic.

8. Statistical base of the European Union. Retrieved from: <http://appsso.eurostat.ec.eu/en> (date of treatment 12/08/2019).

9. Data from the State Statistics Service of the Russian Federation for the Komi Republic. Retrieved from: http://komi.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/komi/ru/statistics/organizations/ (date of treatment December 4, 2019)

10. Industry of Russia. (2014). Rosstat. Moscow, 326.

11. Output from 1000 cubic meters. m of used wood in the countries of the European Union. Retrieved from: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/timber/publications/DP-49.pdf> (date of access 11.12.2019).

12. Finances in the Komi Republic: statistical collection (2019). Komistat; Syktyvkar, 240.

13. Styrov, M. M. (2012). *Financial resources of industrial enterprises: theory, analysis, management*: monograph. Syktyvkar, 164.

14. Shishelov, M. A. (2018). *Assessment of key factors of efficiency of the woodworking industry (on the example of the Komi Republic)*. Izhevsk: ООО "PRINT", 116.

15. Strategy for the development of the forestry complex of the Russian Federation until 2030. Retrieved from: <http://static.government.ru/media/files/cA4eYSe0MObgNpm5hSavTdlxID77KCTL.pdf>

16. Development of a strategy for the timber industry complex of the Komi Republic - a tool for creating regional growth points. Strategic vision January 31, 2020. Retrieved from: www.strategy.ru.

Стаття надійшла

до редакції : 02.09.2020 р.

Стаття прийнята

до друку: 28.09.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Шишелов М. А. Состояние и перспективы развития лесного комплекса Республики Коми / М. А. Шишелов // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 3 (39). – С. 81–91.

ПОРЯДОК ВКЛЮЧЕННЯ НАУКОВОГО ВИДАННЯ ДО БАЗИ ДАНИХ SCOPUS*

Одним з найбільш актуальних завдань, які сьогодні постали перед українськими вченими, є підтвердження власного наукового рівня за допомогою публікації статей в авторитетних наукових виданнях, що включені до наукометричної бази Scopus. Однак, це виклик не лише для українських вчених, але й для українських наукових журналів.

Входження наукових журналів до цієї наукометричної бази можливе лише за умови дотримання досить жорстких вимог як щодо якості публікацій, так і до якості самих журналів, а також їх відповідності міжнародним стандартам. Відбір здійснюється поетапно, шляхом перевірки журналу на відповідність сукупності критеріїв, які дозволяють оцінити журнал за вимогами міжнародного рівня.

Для того, щоб науковий журнал був включений до бази даних Scopus, він повинен пройти доволі непростий двоступеневий процес оцінювання.

На першому етапі журнал перевіряється на його відповідність мінімальним критеріям придатності.

Другий етап полягає в оцінці якості журналу, яку проводить спеціальна незалежна експертна група, так звана Content Selection and Advisory Board (CSAB).

Якими є мінімальні критерії придатності журналу?

Мінімальними критеріями, яким повинен відповідати науковий журнал для його включення до наукометричної бази Scopus, такі.

Вміст, що публікується, проходить через процес рецензування, який чітко описаний і доступний для загального ознайомлення.

Процес рецензування статей повинен бути прозорим і зрозумілим, однаковим для всіх авторів незалежно від наукових ступенів і вчених звань. Це означає, що журнал повинен уніфікувати та чітко окреслити його, а інформацію про нього потрібно оприлюднити на сайті видання, для

того, щоб кожен зацікавлений опублікувати в журналі статтю міг ознайомитися з його порядком та особливостями.

Рецензування може відбуватися різними способами: двостороннє сліпе, одностороннє сліпе, відкрите. Мінімальна кількість рецензентів для однієї статті – два профільні фахівці.

Найбільш об'єктивним є двостороннє сліпе рецензування (Double-Blind Peer Review), яке полягає в тому, що рецензенту не розкриваються особисті дані автора / авторів, а автору / авторам не розкриваються особисті дані рецензента.

При оцінці журналу за цим критерієм може братися до уваги низький відсоток статей, які повертають авторам. Це може свідчити про низьку якість статей, оскільки журнал, який повертає 5-10 % статей авторам, скоріш за все, публікує практично будь-які рукописи, пропонувані авторами.

Журнал повинен мати графік публікації та дотримуватися його.

Дотримання графіку публікацій є важливим критерієм для включення журналу в Scopus. Видання, яке порушує графік виходу і число випусків на рік, не може вважатися періодичним і зараховується до категорії нерегулярних видань. Постійні порушення також можуть свідчити про нестабільність стану видання, невизначеність його політики, брак авторів тощо.

ISSN журналу повинен бути зареєстрованим у ISSN International Centre (якщо журнал має друковану та електронну версії, то для кожної має бути окремий ISSN).

Якщо журнал не має ISSN, то в міжнародних наукометричних базах він не визнається періодичним виданням. Цей ідентифікатор повинен зазначатися на титульній сторінці журналу та міститися в описі журналу на головній сторінці веб-сайту. Обов'язковим є отримання в ISSN-центрі окремого ISSN на електронну версію журналу. Використання одного коду для паперової та електронної версії журналу матиме наслідком відмову в реєстрації у базі даних Scopus.

*За матеріалами: osvita.ua

Анотації, ключові слова та заголовки повинні бути доступні англійською мовою.

Журнал повинен мати веб-сайт, де можна легко знайти інформацію для читачів, авторів, рецензентів та редакторів.

Для позитивної оцінки сайт журналу має бути якісним та інформативним. Там повинні бути розміщені: опис редакційної політики журналу (зокрема, її цілі та завдання); архіви (як мінімум за 2 роки до моменту подання заявки в Scopus) і поточні випуски журналу (у відкритому або обмеженому доступі); інформація про головного редактора, структуру і склад редакційної колегії та міжнародної консультативної ради; докладні інструкції для авторів; опис процедури рецензування, інструкція щодо рецензування та доступний для завантаження бланк рецензії; інші важливі відомості про журнал. Сайт журналу повинен бути доступним англійською та національною мовою видання.

Доступ до вмісту журналу повинен бути в онлайн-режимі.

Посилання повинні бути представлені латиницею (інші алфавіти потребують транслітерації на латиницю).

Публікаційна етика та заява про недобросовісність повинні бути загальнодоступними та містити інформацію, що стосується всіх сторін, які беруть участь у розробці журналу (автори, рецензенти, редактори тощо).

Як проводиться оцінка журналу експертом?

Якщо журнал відповідає вищезазначеним критеріям, він переходить до другого етапу процесу оцінювання, який проводить член Content Selection Advisory Board (CSAB). Варто зазначити, що оцінка журналу, зроблена експертами CSAB, є складною та враховує низку додаткових критеріїв, а роль експерта полягає в тому, щоб проконсультувати журнал щодо його сильних сторін і потенційних недоліків, тому журнал не повинен бути досконалим у кожному аспекті, щоб бути прийнятим до Scopus.

Це комплексне оцінювання проводиться на підставі таких критеріїв:

політика журналу: переконлива та зрозуміла редакційна політика; тип рецен-

зування; географічне різноманіття редакторів; географічне різноманіття авторів;

стан журналу: цитування статей журналу в Scopus; якісна редакційна колегія;

доступність онлайн: увесь вміст журналу має бути доступний онлайн; повинна функціонувати доступна для перегляду англійська домашня сторінка журналу; домашня сторінка журналу (як англійська, так і українська) повинна бути якісною;

вміст: до уваги береться академічний внесок журналу в галузь знань; чіткість анотацій; якість статей та їхня відповідність заявленим меті та завданням журналу; читабельність статей;

регулярність публікації: важливим критерієм оцінки є відсутність затримок чи перебоїв у графіку публікації.

Як можна дізнатися, чи відповідає журнал критеріям, щоб бути включеним до Scopus?

Засновник наукометричної бази даних Scopus – компанія Elsevier – розробила безкоштовний сервіс попереднього оцінювання журналів Scopus journal pre-evaluation service. Цей сервіс покликаний допомогти редакції зрозуміти, чи відповідає її журнал мінімальним критеріям придатності, та надати щодо цього індивідуальний звіт, у якому зазначено потенційні недоліки. Зміст звіту не впливає на формальний результат подальшого оцінювання, а лише вказує на певні недоліки, які необхідно усунути, та зазначає, що варто покращити до моменту подання заявки на включення журналу в Scopus і пришвидшити прийняття позитивного рішення.

Якою є процедура подання заявки щодо реєстрації журналу в Scopus? Після того як журнал приведений у відповідність до наведених критеріїв, можна розпочати процедуру подання заявки. Поспішати не варто, краще зачекати хоча б два роки, протягом яких видавати журнал відповідно до встановлених критеріїв якості. У разі відмови в прийнятті журналу в Scopus до журналів застосовується так званий «період ембарго» тривалістю від одного до п'яти років.

Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аудиту, оподаткування та аналізу в умовах міжнародної інтеграції. За заг. ред. д.е.н., проф. О. А. Сарапіної. Херсон: Херсонський національний технічний університет, 2019. 345 с.

Колективна монографія є результатом наукової діяльності викладачів кафедри та науковців інших ЗВО у рамках виконання науково-дослідної держбюджетної кафедральної роботи.

Монографія присвячена дослідженню теоретичних, організаційних і методичних проблем обліку, аудиту і аналізу діяльності суб'єктів господарювання в умовах міжнародної інтеграції, а також пошуку ефективних і дієвих напрямів щодо їх удосконалення та подальшого розвитку.

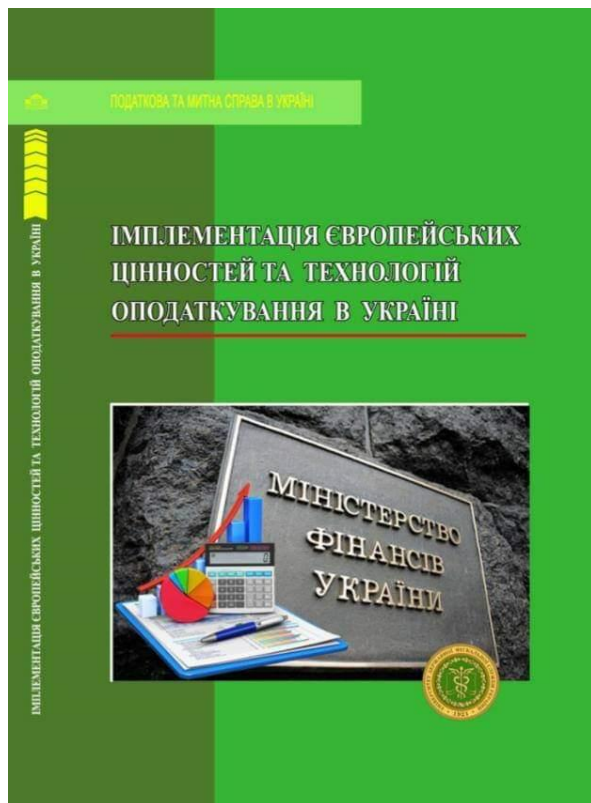
Колективна монографія може бути корисною для науковців, викладачів закладів вищої освіти, здобувачів, фахівців у галузі бухгалтерського обліку, аудиту, економічного аналізу, які творчо ставляться до прийняття управлінських рішень.

Павлов К. В., Павлова О. М. **Формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України:** монографія. Луцьк: видавництво "Терен", 2019. 542 с.

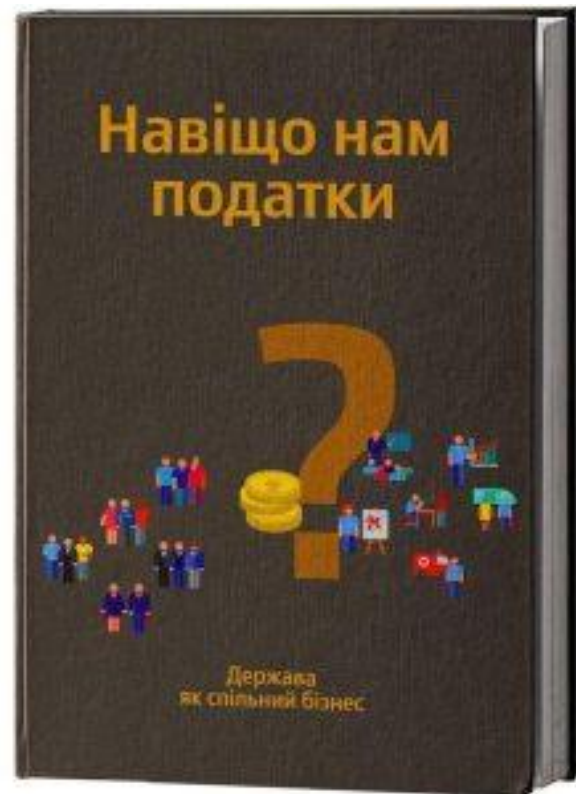
В монографії висвітлено теоретичні та практичні аспекти щодо формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України. Досліджено особливості становлення та функціонування регіональних ринків житлової нерухомості, а також оцінено рівень їх конкурентної спроможності. З'ясовано ступінь монополізації первинного житлового ринку в регіонах країни. Запропоновано шляхи вдосконалення механізмів регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України. Видання рекомендоване науковцям, аспірантам, здобувачам та студентам. Монографія буде цікава та корисна підприємцям, менеджерам, маркетологам та фахівцям з регіонального розвитку житлового ринку.

Імплементация європейських цінностей та технологій оподаткування в Україні: монографія / Т. Тучак, Я. Ізмайлов, В. Осмятченко, Ю. Панура [та ін.]; за заг. ред. д. е. н., проф. В. Л. Андрущенко / Ун-т ДФС України. Ірпінь, 2020. 284 с.

Монографія містить дослідження комплексу актуальних тем, пов'язаних з імплементацією європейських цінностей та технологій оподаткування в Україні. У процесі виконання науково-дослідної теми розкрито соціально-перерозподільну функцію оподаткування; фіскально-адміністративні технології в Євросоюзі; напрями вирішення проблеми виведення прибутку в офшори; досвід імплементації європейських цінностей та інноваційних технологій оподаткування в Чеській Республіці. Розраховано на науковців і практиків податкової справи, викладачів навчальних дисциплін фінансово-податкового циклу, аспірантів, магістрантів і студентів, усіх кого цікавить функціонування та перспективи розвитку вітчизняної податкової системи.

Навіщо нам податки? Держава як спільний бізнес. За ред. Н. Ковалко, В. Мельника. Київ: ТОВ «Якабу Паблішинг», 2019. 240 с.

Путівник історією спільного благополуччя від первісних суспільств до сучасних систем оподаткування, укладений українськими, білоруськими, німецькими та чеськими фахівцями. Податкова політика – неодмінна частина нашого життя, навіть якщо ми про це не замислюємося. Квартира, машина, щоденні покупки та зарплатня – все це пов'язано з оподаткуванням. Але для чого і кому ми щодня «віддаємо» частину своїх грошей? Що це нам дає зараз і що могло б дати в ідеалі? «Навіщо нам податки» стане комплексним довідником для студентів та молодих фахівців, а також допоможе широкій аудиторії поглибити свою обізнаність з історії та передумов розвитку сучасних фінансів, економіки та юриспруденції. Читаючи книгу, ви зможете помандрувати первісними мисливськими стоянками, трипільськими містами, месопотамськими каналами, візантійськими фортецями, середньовічними французькими замками, англійськими портами, монгольськими поштовими станціями, українським козацьким степом, петровською Росією та габсбурзькою Австрією.

Перелік рецензентів поточного номеру журналу

- Большаков М. М.** – доктор економічних наук, професор, почесний президент Сиктивкарського лісового інституту, Санкт-Петербурзький державний лісотехнічний університет, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: bolshakov@sfi.komi.com
- Васильєв А. Й.** – доктор економічних наук, професор, Президент інженерної академії України, заступник директора з науково-технічної діяльності Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного, м. Харків, Україна.
e-mail: eau.7788982@gmail.com
- Давидюк Т. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економічний аналіз та облік», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна.
e-mail: ekon.analiz@gmail.com
- Дружиніна В. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Бізнес адміністрування, маркетингу і туризму», Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна.
e-mail: drughinina.vd@gmail.com
- Заблодська І. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу міжрегіонального співробітництва Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ, Україна.
e-mail: zablodin@yandex.ua
- Клюс Ю. І.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Облік і оподаткування», Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Северодонецьк, Україна.
e-mail: docentklus@gmail.com
- Кравченко О. О.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Фінанси і кредит», Державний університет інфраструктури і технологій МОН України, м. Київ, Україна.
e-mail: duit.kyiv@ukr.net
- Криворотько Ю. В.** – доктор економічних наук, завідувач кафедри «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит», БІП – Інститут правознавства, м. Мінськ, Республіка Білорусь.
e-mail: Chair2011@mail.ru
- Маргасова В. Г.** – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна.
e-mail: viktoriya.margasova@gmail.com
- Мінакова С. М.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Міжнародний бізнес та фінанси», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна.
e-mail: smmnkv@gmail.com
- Момот Т. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінансово-економічна безпека, облік і аудит», Харківська національна академія міського господарства ім. О. М. Бекетова, м. Харків, Україна.
e-mail: tvmomot@gmail.com
- Найдюнов М. Д.** – доктор економічних наук, професор, експерт Комі регіонального відділення громадського руху у підтримку прав та інтересів споживачів «Об'єднання споживачів РФ», м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: insark@mail.ru
- Нусратуллин В. К.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Загальна економічна теорія», Башкірський державний університет, м. Уфа, Російська Федерація.
e-mail: nvk-ufa@rambler.ru
- Павлов К. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економіка та управління», Іжевська філія Російського університету кооперації, м. Іжевськ, Російська Федерація.
e-mail: kvp_ruk@mail.ru

- Савицька Н. Л.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Маркетинг», Харківський державний університет харчування та торгівлі, м. Харків, Україна.
e-mail: natalisavitska2010@gmail.com
- Трохимець О. І.** – доктор економічних наук, професор, завідувач професор кафедри національної економіки, маркетингу та міжнародних відносин, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна.
e-mail: yelena.trohim@gmail.com
- Чернова О. А.** – доктор економічних наук, професор кафедри «Інформаційна економіка» Південного федерального університету, м. Ростов-на-Дону, Російська Федерація.
e-mail: chernova.olga71@yandex.ru
- Чужмарова С. І.** – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри «Банківська справа» Сиктивкарський державний університет імені Питирима Сорокіна, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: swetlana_ch@bk.ru
- Шерстюк Р. П.** – доктор економічних наук, доцент, проректор з економіки та розвитку, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, м. Тернопіль, Україна.
e-mail: romsher85@gmail.com
- Шульц С. Л.** – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу регіональної економічної політики, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», м. Київ, Україна.
e-mail: swetshul@i.ua

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі
ВИМОГИ
щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

Наукові спеціальності, за якими можуть бути опубліковані статті:

- 051 Економіка;
- 071 Облік і оподаткування;
- 072 Фінанси, банківська справа та страхування;
- 073 Менеджмент;
- 075 Маркетинг;
- 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність;
- 232 Соціальне забезпечення;
- 241 Готельно-ресторанна справа;
- 281 Публічне управління та адміністрування.

Програмні цілі науково-виробничого журналу
«Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 10 сторінок формату А4 (210x297 мм). Шрифт Times New Roman Суг № 14; Міжрядковий інтервал 1,5. Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонтитів).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- *JEL classification codes* (за Системою класифікації Американської Економічної Асоціації (АЕА). Керівництво щодо обрання коду наведено в <https://www.aeaweb.org/>)
- *Постановка проблеми* в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- *Аналіз останніх досліджень і публікацій*, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;
  - *Формулювання мети статті.*
  - *Виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
  - *Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень* у цьому напрямі.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, в якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація (повна назва структурного підрозділу), де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, ORCID ID, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, посада й організація, де працює ре-

цензент, його контактний телефон та **обов'язково** електронна адреса;

- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;
- **угода про передачу авторських прав** (за наявності співавторів – спільна, за підписами усіх) про те, що стаття є власною розробкою автора (авторів), ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях (зразок розміщено на <https://chasopys.jimdo.com>);
- **переклад повного тексту статті англійською мовою** (відповідно п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р.).

Пристатейний список літератури англійською мовою (References) повинен бути оформлений згідно APA (the American Psychological Association), приклад надається!

Окремою сторінкою наводять **анотації (вимоги до структури анотації наведені нижче), ключові слова, назва статті, прізвище, ім'я авторів трьома мовами** (українська, російська та англійська).

Формули подають у форматі *Microsoft Equation 2.0, 3.0 (4.0)*, вирівнюють по центру посередині тексту і нумерують в круглих дужках з правого краю.

Рисунки підписують і нумерують під рисунком по центру тексту.

Всі об'єкти в простих рисунках, які зроблені у Word, мають бути обов'язково згруповані.

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word* з розмірами, приведеними до сторінки складання. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12. Заголовки таблиць розміщують по центру сторінки, нумерація таблиць — по правому краю сторінки.

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Вимоги щодо анотації до статті:

Анотація повинна мати обсяг 1800-2000 знаків та має бути структурована українською (або мовою статті) та англійською мовами (Times New Roman, 11 пт.); Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- Постановка проблеми (*Formulation of the problem*);
- Мета дослідження (*The purpose of the research*);
- Об'єкт дослідження (*The object of the research*);
- Методи, використані в дослідженні (*The methods of the research*);
- Гіпотеза дослідження (*The hypothesis of the research*);
- Виклад основного матеріалу (стисло) (*The statement of basic materials*);
- Оригінальність та практична значимість дослідження (*The originality and practical significance of the research*);
- Висновки та перспективи подальших досліджень (*Conclusions and perspectives of further research*).

Приклади оформлення переліку літератури в статті англійською мовою (References):
Standard for references conforms to requirements **APA (the American Psychological Association)** :
<http://www.apastyle.org/>.

Journal articles with DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages. doi.
e.g. Monasturnyi, E.A. (2006). Innovative cluster. Innovations, 2, 38-43. doi:10.1037/0278-6133.24.2.225.

Journal articles without DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages.
e.g. Monasturnyi, E.A., & Kulik, J.A. (2005). Social and economic development. Economy of Region, 3, 39-52.
Monasturnyi, E. A. & Kulik, J.A. & Nulif, K.L. (2008). Social and economic development. Economy, 3, 52-67.

Books:

Author, A. A. (Year of publication). Title of book (Edition). Location: Publisher, pages.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. Moscow: Nauka, 267.
Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (Eds.). (1997). Consequences of growing up poor. New York, NY: Russell Sage Foundation, 350.
Plath, S. (2000). The unabridged journals. K. V. Kukil (Ed.). New York, NY: Anchor, 680.

Chapter in a book:

Author, A. A., & Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In A. A. Editor & B. B. Editor (Eds.), Title of book (pages of chapter). Location: Publisher.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. In J. A. Kulik (Ed.), Innovations (pp. 12-21). Moscow: Nauka.

Electronic sources (Web publications):

Author, A. A., & Author, B. B. (Date of publication). Title of article. Title of Online Periodical, volume number (issue number if available). Retrieved from <http://www.someaddress.com/full/url/>.
e.g. Tatarin A. I. (2013). Self-development of regional socioeconomic systems as the need for Russia's federal development. Economy of Region, 4. Retrieved from <http://economyofregion.com/archive/2013/47/2164/pdf/>.

Кожна стаття, представлена в редакцію, за наявності переліченого пакету документів, позитивної зовнішньої рецензії, друкується згідно розкладу тиражування журналу, а саме чотири рази на рік (щокварталу).

Поточний номер журналу	1	2	3	4
Термін тиражування номеру журналу та опублікування в мережі Internet	31.03	30.06	30.09	31.12
Підсумковий строк надання статті до відповідного номеру журналу	20.02	20.05	20.08	20.11
Шановні автори, будь ласка, не затримуйте строк надання матеріалів. Це стане підґрунтям якісної та швидкої публікації Вашої наукової праці!				

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

Відповідальний редактор

доктор економічних наук, доцент Ліхоносова Ганна Сергіївна

Статті подаються поштою за адресою:
Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
вул. Чкалова, 17, м. Харків, Україна, 61000 або надсилаються на e-mail:

a.likhonosova@gmail.com; tetyana.calinescu@gmail.com

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

<http://chasopys.jimdo.com>

Сподіваємося на плідну співпрацю!

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 3 (39), 2020

Відповідальний за випуск Ю. Ю. Д'яченко

Оригінал-макет Г. С. Ліхоносова

Підписано до друку 28.09.2020 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 12,1 Обл. вид. арк. 13,0
Наклад 50 пр. Замовлення № 121. Ціна вільна.

Видавці:

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
93406, м. Сєвєродонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а
Телефон / факс (06452) 4-03-42
E-mail: uni.snu.edu@gmail.com
http://snu.edu.ua

Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
Телефон / факс (057) 788-48-14
E-mail: khai@khai.edu
http://khai.edu.ua

Виготовлювач:

Видавничий центр Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 391 від 30.03.2001 р.